

SLOVENSKÁ NUMIZMATICKÁ SPOLOČNOSŤ PRI SAV
СЛОВАЦКОЕ НУМИЗМАТИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО ПРИ САН
SLOVAK NUMISMATIC SOCIETY AT SAS

**PENIAZE A ICH MIESTO
V DEJINÁCH SPOLOČNOSTI**

**ДЕНЬГИ И ИХ МЕСТО
В ИСТОРИИ ОБЩЕСТВА**

**MONEY AND ITS ROLE
IN HISTORY OF SOCIETY**

MEDZINÁRODNÉ NUMIZMATICKÉ SYMPÓZIUM - SÚHRNY REFERÁTOV
Международный нумизматический симпозиум - тезисы докладов
INTERNATIONAL NUMISMATIC SYMPOSIUM - LECTURE SUMMARIES

KREMNICA
20. - 23. 5. 2010

Zborník súhrnov referátov z medzinárodného numizmatického sympózia
Peniaze a ich miesto v dejinách spoločnosti
vydala Slovenská numizmatická spoločnosť pri SAV pre potrebu účastníkov sympózia

Summaries of lectures presented during the international numismatic symposium
Money and its role in history of society
has been issued by the Slovak Numismatic Society at SAS for need of the symposium participants

Zostavil:

Editor: Ing. Zbyšek Šustek, CSc.

Grafická úprava, sadzba a preklady pôvodných textov do slovenčiny a angličtiny:

Lay out and translations of original texts in Slovak and English: Ing. Zbyšek Šustek, CSc.

Jazyková úprava slovenských textov:

Checking of Slovak texts: PhDr. Elena Minarovičová

Náklad: 150 výtlačkov

Issued in 150 copies

Odporúčaný spôsob citovania súhrnov:

Recommended mode of citing the summaries:

FILIPOW, K., & KUKLIK, B., 2010: Odznaczenia dla żołnierzy i lotników czechosłowackich w Polskich Siłach Zbrojnych (1939-1945). p. 102. In Z. Šustek (ed.): Sborník súhrnov referátov z medzinárodného numizmatického sympózia Peniaze a ich miesto v dejinách spoločnosti. Kremnica 20. - 23. 5. 2010, Kremnica, 105 pp.

OBSAH * СОДЕРЖАНИЕ * CONTENTS

Elena MINAROVÍČOVÁ Z histórie numizmatiky na Slovensku On history of numismatics in Slovakia	7
TAĽÁNA KUČEROVSKÁ Dějiny peněz a jejich role v nejstarších fázích vývoje lidské společnosti History and role of money in the earliest phases of human society development	9
MARIUSZ MIELCZAREK „War“ peníze v Aténach za peloponézskej vojny v rokoch 431 – 404 pr. n. l. „War“ money in Athens during the Peloponesian War in 431 – 404 B. C. Pieniądz „wojenny“ w Atenach w dobie wojny peloponeskiej, 431-404 p. n. e.	11
INGA GŁUSZEK Skýtsky protektorát v Olbii z hľadiska nálezov mincí Scythian protectorate of Olbia from the viewpoint of coin findings. .... Protektorat scytyjski w Olbii w świetle znalezisk monet	12
BARBARA SOLAREWICZ Typy legend a vyobrazení na římských provinciálních minciach zo sýrskej Antiochie Types of legends and depictions of the Roman provincial coins from Syrian Antiochia Typy legend i przedstawień na rzymskich monetach prowincjonalnych Antiochii Syryjskiej	14
VITALIJ SIDOROVİČ (Виталий СИДОРОВИЧ) Obdobie rímskeho vplyvu v povodí rieky Bug v Bielorusku z hľadiska nálezov mincí Period of Roman influence in the Bug river basin in Byelarus from viewpoint of coin findings Белорусское Побужье в период римских влияний в свете нумизматических находок	16
JIRÍ MILITKÝ Oppidum Stradonice ve světle mincovních nálezů a jeho postavení v rámci ostatních českých oppid Oppidum near Stradonice from the viewpoint of coin findings and its position within framework of other Celtic oppida in Bohemia.	18
MIHAI DIMA Poklad z Dobrogledu (oblast Varny, Bulharsko) The Dobrogled hoard (Varna region, Bulgaria)	19
SERGEI KOVALENKO Žold v Bosporskom štáte – prípad pokladov z Polianky Bosporan military pay – case of the Polyanka hoards.	20
OLEG POHORELEC, ALEKSANDER NADVIRNJAK (Олег ПОГОРЕЛЕЦ, Александр НАДВИРНЯК) Súbor rímskych mincí z 3 storočia n. l. zo sídliska černjachovskej kultúry Pereginka (Balakiri)-2 v hornom toku rieky Južný Bug (Ukrajina) A complex of Roman coins of 3 rd century from the settlement Pereginka (Balakiri)-2 of the cherniakhov culture in the Yuzhnyy Bug river upstream Нумизматический комплекс римских монет III в. н. э. из поселения черняховской культуры Перегинка (Балакири)-2 в верховьях реки Южный Буг (Украина)	21
TATJANA STUKALOVA (Татьяна СТУКАЛОВА)	21
Latentný period in svetской сеньориальной чеканке (Франция, X в.) Latentné obdobie v sekulárnej seniorátnej razbe (Francúzsko 10. storočie) Latent period on the secular seniorate mincing (France 10 th century)	23
PIOTR CHABRZYK Strieborné zliatky a zlomky v skoro stredovekom Poľsku Silver plates and fragmenst in early medieval Poland Placki i siekańce srebrne w Polsce wczesnośredniowiecznej	25
LUBOŠ POLANSKÝ První biskupské ražby u západních Slovanů The first bishop coinages in West Slaves	27
DAGMAR GROSSMANNOVÁ Denárové ražby v moravských nálezech druhé poloviny 13. století Denarius coinages in coin from second half of 13 th century in findings from Moravia	28
ROMAN ZAORAL Pražské groše, uherské a české florény v peněžních hotovostech římských poutníků ze Sieny (1382-1446) Prague grossi, Hungarian and Bohemian florins in cash of peregrines traveling trough Siena to Rome (1382-1446)	30
CSABA TÓTH, Predmety dokumentujúce stredovekú techniku razby mincí v Maďarskom národnom múzeu The relics of medieval minting technique in the Hungarian National Museum.	31

Ростислав САВВОВ	
O tak zvanej Fedorovej minci	
On the so called Fedor's coin	
О так называемой монете Федора	32
JÁN HUNKA	
Nový pohľad na význam nálezov arpádovských mincí na Slovensku (11.-13. storočie)	
A new viewpoint on significance of findings of the House-of-Arpád-coins in Slovakia (11 th – 13 th century)	35
SOÓS FERENC & SOÓS FERENCNÉ	
Rodinné erby komorských grófov na stredovekých uhorských minciach	
Kamaraispánok családi címerei a középkori magyar pénzeken	
Family coats of arms of counts of the chamber on medieval Hungarian coins	37
Андрей. КРЫЖАНИВСКИЙ	
Эмиссия медных денариев во Львове в XIV в.	
Razba medených denárov vo Lvove v 14. storočí	
Mintage of copper denarii in Lvov in 14 th century	39
Анна БОЛДУРЯНУ	
Poklad stredovekých mincí (koniec 15. – začiatok 16. storočia) objavený v oblasti Călărași, Republika Moldavsko	
A depot of medieval coins (late 15 th century – early 16 th century) discovered in the district	
Călărași, Republic of Moldova	
Клад средневековых монет (конца XV- начала XVI вв.), найденный в районе Кэлэрашь,	
Республики Молдова	42
Ирина МАСЬКО	
Венгерские дукаты в денежном обращении Великого княжества Литовского на рубеже XV – XVI вв.	
Uhorské dukáty v peňažnom obehu Veľkého kniežactva Litovského na prelome 15. – 16. storočia	
Hungarian ducats in money circulation in Grand Duchy of Lithuania at turn of 15 th – 16 th century	44
Эдурдас РЕМЕЦАС	
Zlaté mince v peňažnom obehu v Litve	
Gold coins in money circulation in Lithania	
Золотые монеты в денежном обращении Литвы	46
С. В. ЗВЕРЕВ	
Švédske mince v Novgorode v období Smuty počiatkom 17. storočia	
Swedish coins in Novgorod in period of Smuty in early 17 th century	
Шведские монеты в Новгороде в период Смуты в начале XVII в.	48
DAGMAR KAŠPAROVÁ	
Reprezentatívni poslání mince - „chlubné mince“ a príležitostné ražby	
ze sbírek Moravského zemského muzea	
Representative tasks of coins – “boasting coins” and occasional coinages	
from the collections Moravian Land Museum	50
WIESŁAW KOPICKI	
Przedstawienie władcy na polskich talarach w okresie i Rzeczypospolitej	
Vyobrazenia panovníka na poľských toliaroch v období poľskej republiky	
Representation of rulers on Polish thalers in the period of Polish republic	52
ATTILA SZEMÁN	
A bányaipénzek használata Magyarországon a 16-18. században	
Používanie banských znakov v Uhorsku v 16. – 18. storočí	
Use of mine tokens in Hungary in 16 th – 18 th centuries	54
MAREK BUDAJ	
Nové nálezy mincí z čias bethlenovho povstania (1619 – 1626)	
New findings of coins from the period of Bethlen's uprising (1619 – 1626)	56
ALEXANDER OGUY	
Mince a ich miesto v dejinách Bukoviny:	
obdobie stredoveku a príslušnosti k habsburskej monarchii (1370 – 1918)	
Coins and their place in history of Bucovina:	
periods of Middle Ages and Hapsburg Sovereignty (1370 – 1918)	
Монеты и их место в истории Буковины:	
средневековый и австрийский периоды (1370-1918)	58
MARIÁN BOVAN	
Hromadný nález medených mincí z Mólče v nových súvislostiach	
The mass hoard of copper coins from Mólča in new connections	60
IVAR LEIMUS	
Peniaze, áno alebo nie: čo spoločnosť potrebuje?	
Money or not or what does the society need?	62
VALERIJ A. KOBRINEC (Валерий А. КОБРИНЕЦ)	
Udalosti obdobia Smuty v Rusku a nálezy ruských mincí v Bielorusku	
Events of the Smuta period in Russia and coin findings in Belarus	
События «Смутного времени» в России и находки русских монет в Беларуси	64

VIRGILIJUS POVILIŪNAS	
Poklady mincí v Historickom múzeu v Trakai	
Coin depots in the History Museum of Trakai	
Монетные клады в Тракайском историческом музее	66
MARIÁN SOJÁK	
Nové doklady peňazokazeckej činnosti na východnom Slovensku	
New proofs of counterfeiters' activity in East Slovakia.	67
LINAS KVIZIAVIČUS (Линас КВИЗИКЯВИЧЮС)	
Falošné peniaze v Litve v 19. storočí – analýza názorov a správania sa spoločnosti	
Counterfeited money in Lithuania in 19 th century – analysis of opinions and behaviour of society.	
Фальшивые деньги в Литве в XIX в. – анализ взглядов и поведения общества	68
IRINA KOBOLOVA (Ирина КОЛОБОВА)	
Falšovanie ruských mincí a papierových peňazí v Bielorusku v 19. storočí	
Counterfeiting of Russian coins and paper money in Belarus in 19 th century	
Фальсификация российских монет и бумажных денег на территории Беларуси XIX в.	70
ANTON FIALA	
Robotné poddanské znaky (18. storočie – 1848) na Slovensku	
Serf labor tokens (18 th century – 1848) in Slovakia	72
ALEKSANDR BAJURA (Александр БАЮРА)	
Desiatkové nominále platidiel obiehajúcich v bieloruských krajinách v 18. – 20. storočí.	
Money denominated in ten units circulating in Byelorussian lands in 18 th – 20 th century	
Номинал в десять национальных денежных единиц, имевших хождение	
на белорусских землях в XVIII – XX веках	73
MIHAELA TONE & MIHAI CHIRIAC	
Mena ako nástroj na olúpenie národa: bankovky Všeobecnej rumunskej banky	
The currency – seen as a tool to spoil a nation: General Bank of Romania's notes.	75
VLADIMIR ŠVEC (Владимир ШВЭЦЬ)	
Vzory papierových peňažných znakov Ukrajinskej ľudovej republiky (1917-1920)	
Specimens of paper money of Peoples Republic of Ukraine (1917-1920)	
Функциональные образцы бумажных денежных знаков Украинской Народной Республики (1917-1920) .	76
CRISTIAN PĂUNESCU & MIHAI CHIRIAC	
Polské zlato v Národnej banke Rumunska (1939-1947)	
The Polish Gold at National Bank of Romania (1939-1947)	79
ALEKSANDER BAJURA & LJUDMILA BAJURA (Александр БАЮРА & Людмила БАЮРА)	
Peňažný obeh v západnom Bielorusku za 2. svetovej vojny	
Money circulation in West Belarus during the World War II	
Денежное обращение в Западной Беларуси в годы Второй мировой войны	80
ZVÝŠEK ŠUSTEK	
Falzifikáty slovenských papierových platidiel v rokoch 1939 – 1945 a ich typizácia	
Counterfeits of Slovak paper money in 1939 – 1945 and their typifying	83
KRZYSZTOF FILIPOW	
Peniaze a Banka Poľsko – československej konfederácie v svetle archívnych materiálov z Londýna:	
príspevok k medzinárodným vzťahom.	
Money and Bank of Polish – Czechoslovak Confederation in view of archive materials from London:	
a contribution to international relationships	
Pieniądz i Bank Związku Polsko Czechosłowackiego w świetle archiwaliów londyńskich:	
przyczynek do stosunków międzynarodowych	84
ERWIN SCHÄFFER & DAN ILIE	
Nové poznatky o rumunských zlatých minciach vydaných v rokoch 1939-1940	
New data on Romanian gold coins issued during 1939-1940	85
Jurij PAČKOVIČ (Юрий ПАЧКОВСКИЙ)	
Vzťah k peniazom v súčasnej ukrajinskej spoločnosti	
Attitude to money in contemporane Ukrainian society	
Отношение к деньгам в современном украинском обществе	86
ALEKSANDRA VOROBJEVA (Александра ВОРОБЬЕВА)	
Белорусские памятные монеты: становление нумизматического рынка	
Bieloruské pamätné mince	
Belarusian commemorative coins: numismatic market	89
VALERIJ FRANCEVIČ KALJASINSKI (Валерый Францавіч КАЛЯСІНСКІ)	
Mince Národnej banky Republiky Bielorusko ako príklad medailárskeho umenia	
Coins of the National Bank of Republic Belarus as example of medallor art	
Манеты Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь як прыклад медальернага мастацтва	91
JOZEF SLAVKOVSKÝ	
Slovenské pamätné a zberateľské mince venované ochrane prírody a národným parkom	
Slovak commemorative and collector coins dedicated to nature protection and national parks	93

DALIA GRIMALAUSKAITE & IVAN SINČUK (Даля ГРИМАЛАУСКАЙТЕ & Иван СИНЧУК)	
Неизданное творческое наследие литовского нумизмата С. Янушониса	
Nevydaný literárny odkaz litovského numizmatika S. Janušonisa	
	Unpublished literary heredity of the Lithuanian numismatist S. Jaušonis. 95
PETER ZORIČÁK	
Kremnická mincovňa po roku 1989 – 20 rokov transformác	
	Mint of Kremnica after 1989 – 20 years of transformation 97
DANIEL KIANIČKA	
Literárne osobnosti v medailérstve do začiatku 20. storočia	
	Literati in the medallist art up to 20 th century 99
MARIN CRIȘU	
Križ – heraldická figúra používaná na rumunských vyznamenaniach v období 1860-1947	
	Cross – a heraldic figure used on Romania orders of the period 1860-1947
	Crucea – element heraldic folosit in decoratiile românești pe perioada 1860-1947 101
ȘTEFAN SAMOILA	
Primele ordine și medalii militare românești: evoluția ordinului „Steaua României” în perioada 1877 – 1947	
Prvé rumunské vojenské rady a medaily: vývoj radu „Rumunská hviezda v období 1877 – 1947	
	The first Romanian military orders and medals: evolution of the order “Star of Romania“ in 1877 - 1947 104
MARGARITA SHUTKINA (Маргарита ШУТКИНА)	
Súbor medailí F. Tolstého na udalosti Vlasteneckej vojny 1812 – 1814.	
	A set of medals by F. Tolstoy on event of the Patriotic War of 1812 –1814.
	Серия медалей Ф. Толстого «На события Отечественной войны 1812-1814 годов..... 106
KRZYSZTOF FILIPOW & BARBARA KUKLIK	
Vyznamenania pre československých vojakov a letcov slúžiacich v poľských ozbrojených silách (1939-1945)	
	Orders for Czechoslovak soldiers and airmen serving in the Polish Army (1939-1945)
	Odznaczenia dla żołnierzy i lotników czechosłowackich w Polskich Siłach Zbrojnych (1939-1945) 107

Z histórie numizmatiky na Slovensku On history of numismatics in Slovakia

Elena MINAROVÍČOVÁ

Slovenská numizmatická spoločnosť, P. O. BOX 103, 814 99 Bratislava, e-mail: elenam936@gmail.com

Numizmatika mala spočiatku výlučne zberateľský charakter. Začiatky jej formovania spadajú do obdobia renesancie a humanizmu. Z Talianska, kde bol v 14. storočí známym zberateľom antických mincí Francesco Petrarca, sa zberateľstvo mincí rozšírilo aj do iných európskych krajín. Zberateľom starovekých mincí bol v 15. stor. aj napr. uhorský kráľ Matej Korvín alebo v 16. stor. Habsburgovci Maximilián II. a Rudolf II. Zbierky mincí vytvárali aj cirkevné inštitúcie. Na Slovensku boli jednými z prvých zberateľov Ján Dernschwam (1494-1567) a alebo Ján Benedikt Sambucus (1531-1584). V priebehu 18. a v 19. storočia sa záujem o zberateľstvo mincí a iných starožitností sústreďuje na školy. Vznikajú školské zbierky mincí napr. na Trnavskej univerzite, v Evanjelickom lýceu v Bratislave a na niektorých ďalších gymnáziách, o ktorých máme iba kusé správy. V roku 1776 vydali v habsburskej monarchii dekrét, na základe ktorého museli byť všetky mince nájdené na jej území odovzdané cisárskemu mincovému kabinetu vo Viedni. Záchrana starožitností v 18. a v 19. stor. a medzi nimi aj mincí, bola v programe učených spoločností a spolkov, ktoré vznikali v tomto období na Slovensku. Patria medzi ne napr. Učená spoločnosť malohontská v Nižnom Skalníku. V čase národného obrodovania sa ochrane pamiatok venovali Štúrovci.

Na začiatku 19. stor. vznikajú na Slovensku múzeá a s nimi aj budovanie numizmatických zbierok. Organizátorom numizmatickej zbierky Slovenského národného múzea v Martine bol zakladateľ vedeckej numizmatiky na Slovensku MUDr. Ján Petrikovich (1846-1916). Zbierku martinského múzea prevzalo v roku 1961 Numizmatické oddelenie Slovenského národného múzea v Bratislave. Medzi významných súkromných zberateľov mincí na Slovensku patria Ferdinand Šándorf, Ján Branislav Hergot, Montan Divald, Michal Greisiger, Ján Nepomuk Belházy, Gustáv Zechenter, Vavrinec Čaplovič, Dezider Korbuly, František Mohapl a ďalší iní. Aj viaceré mestské múzeá na Slovensku v 19. stor. napr. v Dolnom Kubíne, Košiciach, Prešove, Trenčíne, Rimavskej Sobote a ďalších iných už vlastnili numizmatické zbierky. Vo väčšine múzeí nepresiahol počet numizmatických predmetov 5000 kusov. Zbierky múzeí Banská Bystrica, Prešov, Ružomberok, Nitra, Prievidza, Trnava, Trenčín majú regionálny charakter. Numizmatická zbierka Múzea mesta Bratislavy vlastní okolo 23 000 zbierkových predmetov, - poväčšine ide o nálezy z okolia Bratislavy apod. Slovenské národné múzeum v Bratislave má nad 120 000 kusov zbierkových predmetov. Východoslovenské múzeum v Košiciach má okolo 35 000 kusov a vlastní pozoruhodné súbory zlatých mincí, najmä Košický zlatý poklad. Múzeum v Kremnici vzniklo v roku 1890. Od roku 1994 spadá pod Národnú banku Slovenska. NBS – Múzeum mincí a medailí sprístupnilo v roku 2003 stálu expozíciu Líce a rub peňazí – Peniaze a medailérstvo v dejinách Slovenska. Numizmatická zbierka v tomto múzeu obsahuje vyše 70 000 predmetov. Numizmatické pracovisko s vlastnou zbierkou mincí sa vytvorilo aj v Archeologickom ústave SAV v Nitre.

Koordinovanie numizmatického výskumu na Slovensku riadila od roku 1958 Numizmatická komisia pri Historickom ústave SAV, od roku 1970 pričlenená k Vedeckému kolégiu histórie SAV. V roku 1997 bola komisia premenovaná na Národný numizmatický komitét, členmi sú pracovníci inštitútov SAV, univerzít, múzeí, SNS, ktorí sa profesionálne venujú numizmatike. Komitét vydáva periodikum Slovenská numizmatika a vydal 4 zväzky súpisu nálezov mincí na Slovensku atď.

Organizované zberateľstvo mincí na Slovensku, ktorého počiatky sa viažu k roku 1919, reprezentuje Slovenská numizmatická spoločnosť. Na Slovensku sa zakladali numizmatické krúžky (Bratislava 1934, 1954, Kremnica – Ružomberok 1965), ktoré sa stali zárodkami budúcej Slovenskej numizmatickej spoločnosti. Ustanovujúci zjazd numizmatickej spoločnosti sa konal 17. mája 1970 v Historickom ústave Slovenského národného múzea na Bratislavskom hrade. Jej predsedom sa stal PhDr. Jozef Hlinka, CSc. Roku 1990, po jeho smrti nastúpil na jeho miesto takmer na dve desaťročia ho vystriedal Ing. Marián Ondrejmiška. Po vzniku SNS vznikali postupne na Slovensku samostatné pobočky SNS, ktorých je v súčasnosti dvanásť. Ich prostredníctvom a zároveň na čele s ústredným výborom so sídlom v Bratislave sa SNS organizuje odborné a kultúrno-vzdelávacie podujatia, ako sú rozličné domáce semináre, sympóziá s medzinárodnou účasťou, konferencie, výstavy, prednášky, tematické zájazdy. SNS nadväzuje spoluprácu s vedeckými pracoviskami a kultúrnymi inštitúciami. Nedávno, v roku 2009 sa stala členom Rady vedeckých spoločností SAV. SNS buduje pri jednotlivých pobočkách knižnice numizmatickej literatúry, organizuje numizmatické aukcie a výmenné stretnutia zberateľov. SNS vydáva numizmatické časopisy, vedecké, odborné a informačné publikácie a tiež pamätné medaily, žetóny, odznaky a pod. Zároveň treba zdôrazniť medzinárodné vzťahy SNS s numizmatickými spoločnosťami v zahraničí (Poľsko, Maďarsko, Srbsko, Chorvátsko, Rumunsko, Bielorusko, Rakúsko, Nemecko). SNS v priebehu svojho štyridsaťročného pôsobenia na Slovensku podstatne prispela aj k prehĺbeniu záujmu širokej verejnosti o záchranu numizmatických pamiatok, spojila amatérov a profesionálov na spoločnej numizmatickej platforme.

Výučba numizmatiky na Slovensku sa zabezpečovala v rámci štúdia na vysokých školách v odboroch archeológie, histórie a tzv. pomocných historických vied. Numizmatické bádanie na Slovensku zameriava svoju pozornosť na analýzu a interpretáciu dejín peňazí jednotlivých historických období. Jednotliví odborníci – profesionálni numizmatíci sa v súčasnosti venujú problematike numizmatického bádania na základe slovenských nálezov mincí od prvých razených peňazí na území dnešného Slovenska – keltských mincí, cez rímske a byzantské mince, mince po vzniku Uhorského štátu, obdobiu denárovému, grošovému, to-

liarovému a korunovému. Pozornosť slovenskej numizmatiky sa zameriava aj na činnosť mincovní na dnešnom území Slovenska. Z dnes už nežijúcich osobností slovenskej numizmatiky, ktorí sa zaslúžili o rozvoj bádania na Sloven-

At the beginning numismatics had exclusively characters of collector activity. It started to form in the periods of renaissance and humanism. From Italy, where a known collector of antique coins was, in 14th century, Francesco Petrarca, the collecting of coins spread to other European countries. For example, in 15th century, collectors of antique coins were the Hungarian King Mathias Corvinus or in 16th century the Habsburg emperors Maximilianus II and Rudolph II. Coin collections were also built up at religious institutions. In Slovakia's territory, the first collectors were Jan Dernschwam (1494-1567) or Jan Benedikt Sambucus (1531-1584). In 18th and 19th centuries the collecting of coins and other antiquities concentrated in schools. School collections of coins emerge, for example, at the Trnava University, Evangelic Lyceum in Bratislava and in some other gymnasia, about which only incomplete information exists. In 1776, a decree was issued in the Habsburg monarchy, according to which all coins discovered in its territory were to be given to Imperial Coin Cabinet in Vienna. Saving of antiquities, inclusively of coins, in 18th and 19th century was in program of learned society and associations that arose at that time in Slovakia, e. g. Learned Society of Malohnt in Nižný Skalník. During the period of Slovak national revival, the Ludovít Štúr's generation dedicated to protection of historical monuments.

In early 19th century, museums were founded in Slovakia and numismatic collections started to be built them. Organizer of the numismatic collection of the Slovak National Museum in Martin was the founder of scientific numismatics MUDr. Ján Petrikovich (1846-1916). This collection was overtook in 1961 by the Numismatic department of the Slovak National Museum in Bratislava, a new institution with the same name, but created by integration of several older museums. Among the significant private coin collectors in Slovakia of that time the following person are to be mentioned: Ferdinand Šándorfi, Ján Branislav Hergot, Montan Divald, Michal Greisiger, Ján Nepomuk Belházy, Gustáv Zechenter, Vavrinec Čaplovič, Dezider Korbuly and František Mohapl. In 19th century more municipal museum in Slovakia already owned numismatic collections, i. e. those in Dolný Kubín, Košice, Prešov, Trenčín, Rimavská Sobota etc. In most of them number of numismatic objects did not exceed 5,000 pieces. Collections of museums in Banská Bystrica, Prešov, Ružomberok, Nitra, Prievidza, Trnava, Trenčín have a regional character. Numismatic collection of Municipal Museum in Bratislava consists of about 23,000 objects, mostly findings from surroundings of Bratislava. Slovak National museum in Bratislava consists of more than 120,000 objects, while that of East Slovakian Museum in Košice about 35,000 objects. This museum also owns remarkable sets of golden coins, especially the Hoard of Košice. Museum in Kremnica emerged in 1890. In 1994 it became an integral part of National Bank of Slovakia. National Bank of Slovakia – Museum of Coins and medals opened a permanent exposition Money Obverse and Reverse – Money and medallist Art in Slovakia's History. Numismatic collection of this museum includes over 70,000 objects. A numismatic working place with an own collection was also created at Archaeological Institute of Slovak Academy of Sciences in Nitra.

sku je potrebné spomenúť mená J. Petrikovich, J. Eisner, Š. Janšák, J. Dobiáš, V. Ondrouch, J. Horák, E. Nohejlová Prátová, L. Kraskovská, E. Petách, Š. Kazimír, J. Hlinka.

Numismatic investigation in Slovakia was coordinated, since 1958, the Numismatic Commission at Historical Institute of Slovak Academy of Sciences. In 1970 it was attached to College of History of Slovak Academy of Sciences. In 1997 it was renamed on National Numismatic Committee, whose members are collaborators of Slovak Academy of Sciences, universities, museums and some members of Slovak Numismatic Society at Slovak Academy of Sciences. The committee issues a periodical Slovenská numizmatika, issues four volumes of survey of coin findings in Slovakia etc.

Organized collectors' activity in Slovakia, whose beginnings are bound to 1919, is represented by Slovak Numismatic Society. In Slovakia numismatic circles were founded (Bratislava 1934, 1954, Kremnica – Ružomberok 1965), which were later transformed in the Slovak Numismatic Society. Its founding congress took place on 17 May 1970 in the Historical Institute of Slovak National Museum. PhDr. Jozef Hlinka, CSc. was elected to its first president. In 1990, after his death, he was followed, for almost two decades, by Ing. Marian Ondrejmiška. After its founding the society gradually built up its branches in whole Slovakia. At present it has 12 branches. By their help, under coordination of the Central Directory board in Bratislava, the Slovak Numismatic Society organizes special and cultural-educational enterprises, like different seminars, symposiums with international participation, conferences, expositions, lectures and thematic excursions. The Slovak Numismatic Society collaborates with scientific and cultural institutions. Recently, in 2009 it has become member of Council of Scientific Societies at Slovak Academy of Sciences. Each branch of the Slovak Numismatic Society builds own libraries, organizes auctions and meetings of collectors. Slovak Numismatic Society issues numismatic journals, scientific and informative publications, as well as commemorative medals, tokens and banners. At the same time the international relationships of the Slovak Numismatic Society with partners societies in abroad (Bohemia, Moravia, Poland, Hungary, Serbia, Croatia, Romania, Bulgaria, Austria, Belarus, Germany). During 40 years of activity, the Slovak Numismatic Society contributed to deepening of interest of a wide public in protection and saving of numismatic monuments and joined amateurs and professional at a common numismatic platform.

Teaching of numismatics in Slovakia was incorporated in university study programs in frame of archaeology, history and auxiliary historical sciences. Numismatic investigation in Slovakia focuses attention on analysis and interpretation of money history in individual periods. The specialists – professional numismatists – dedicate at present to problems of numismatic investigation on the base of coin findings, from the first coins – the Celtic ones, through the Romanic and Byzantine coins, coins of the early Hungarian state, coins of periods of denarius, grossus to the coins of period of thaller and crown. Attention is also paid to activity of mints in the present territory of Slovakia. Among the non living outstanding personalities having a great merit for development of numismatic research in Slovakia the following names are to be mentioned J. Petrikovich, J. Eisner, Š. Janšák, J. Dobiáš, V. Ondrouch, J. Horák, E. Nohejlová Prátová, L. Kraskovská, E. Petách, Š. Kazimír and J. Hlinka.

Dějiny peněz a jejich role v nejstarších fázích vývoje lidské společnosti

History and role of money in the earliest phases of human society development

TAĀANA KUČEROVSKĀ

Antonína Procházky 28, 62300 Brno, e-mail: tkucerovska@mzm.cz

Chceme-li objasnit úlohu a poslání peněz v dějinách společnosti, musíme obrátit pozornost až k jejím počátkům a sledovat kategorii předmětů, které mohly plnit funkci peněz v nejšířím slova smyslu již v době pravěké. Bez studia a poznání vývojových podob platebních prostředků není možné pochopit přeměnu v jejich nejdokonalejší formu a vznik historického peněžního fenoménu. Záhada vzniku peněz je téměř tak stará jak staré jsou první mincovní systémy uplatňované v zemích vyspělého antického světa. Byl to Aristoteles, kdo položil základy logického a v podstatě materialistického poznání jejich vzniku. Aristotelovské racionalistické vysvětlení mělo nejdelsí trvání. Drželi se ho středověcí scholastikové, renesanční učenci i další v 17. a 18. stol. a rozpracovali ho novodobí političtí ekonomové zejména ve století devatenáctém. V duchu téže linie vysvětluje vznik peněžní formy i Karel Marx v kapitole Zboží a peníze v Kapitálu v r. 1867. Stanovil již a definoval její čtyři vývojové stupně: 1 - prostou, jednotlivou, čili nahodilou formu hodnoty, 2 - úplnou čili rozvinutou formu hodnoty, 3 - všeobecnou formu hodnoty, 4. - poslední jako nejjvyšší a nejdokonalejší : peněžní formu hodnoty.

Z hlediska logického úsudku a politicko-ekonomického hodnocení model čtyř vývojových forem jako strukturální akceptujeme. Nebyly to však jen praktické důvody ekonomicko - manipulačního rázu, které vedly k zavedení a užívání peněz. Spolupůsobila při tom řada sociologických faktorů, často iracionálních: kultovní nebo-li náboženský, prestižní, společenský, politický, a to nutno přiznat, někdy i od samých prvopočátků vývoje lidských společenstev. Objevila se řada přínosných děl zabývajících se danou problematikou z řad sociologů, etnologů a konečně i numismatiků. Závěry, ke kterým došli sociologové, nelze zcela akceptovat, ale jejich předností je vnesení některých sociologických kauz hrajících významnou roli při výběru kategorií předmětů v daném společenství za platební prostředky. Zcela nepostradatelné jsou pak práce etnologického rázu, v nichž autoři - cestovatelé - shromáždili řadu dokladů o směnných prostředcích, platidlech a penězích nemonetárního charakteru užívaných v nedávné historii až současnosti u přírodních národů žijících na nižším stupni kulturního vývoje, který svou formou odpovídá úrovni prostředí někdejší pravěké společnosti. Pro pravěkého archeologa skýtají řadu možností srovnání se směnnými a platebními prostředky v hmotné náplni pravěkých kultur.

Za zakladatele samostatné vědní disciplíny „dějiny peněz“ je pokládán německý numismatik A. Luschin v. Ebengreut. Jeho dílo Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte se stalo základní prací příručkového charakteru, ale o její uplatnění a rozvinutí v praxi se zasloužil A. Loehr, někdejší profesor univerzity a ředitel mincovního kabinetu ve Vídni. Jako první vytvořil expozici v níž se zabývá dějinami peněz, předmincovními platidly, vývo-

jem kovových platidel až mincovními penězi. V českém prostředí žádná podobná práce nevznikla. Předmincovním platidlům se však nevyhnula prof.Nohejlová - Prátová, ve svých Základech české numismatiky a vytipovala jakýsi prazáklad výběru platidel zastoupených v domácím pravěku. Otázkou vzniku peněz, především teoreticky, se zabýval G.Skalský v příspěvku v Numismatických Llistek již v r.1945. Dílčím způsobem zasáhli do problematiky J.Sejbal a J. Pošvář. Z archeologů jako první, k otázce placení železem od pravěku po slovanskou dobu hradištní, přispěl archeolog R. Pleiner. Ve srovnání s úrovní a rozpracováním vědní disciplíny „dějiny peněz“, v okolním světě, naše věda těžce zaostávala. Dá se to vysvětlit snad tím, že tato disciplína je mezioborová, patří do numismatiky, zasahuje do archeologie a i etnologie. Vytipování a uznání jednotlivých druhů předmonetárních platidel čeští vědci dlouho přijímali s velkou rezervou a dokonce i nepochopením. První ucelené vyhodnocení vývoje předmincovních platidel na území Československa očima archeologa - numismatika vyšlo v r. 1970 v Moravských numismatických zprávách. O pokroku v uznání a pochopení dějin peněz, počínaje dobou pravěkou, svědčí v současnosti obsáhlá kapitola Předmincovní platidla v publikaci Peníze v českých zemích do roku 1919. Obsahuje exkurs do světových dějin nemonetárních peněz starověkých civilizací, ale především prezentuje vývoj platidel na území Čech a Moravy v pravěké až raně historické době. Kapitola Peníze od pravěku po zánik Velké Moravy v Kronice peňazí na Slovensku plní podobně poslání pro území Slovenska.

Daný příspěvek bude sledovat vývoj směny, rozvoj forem hodnoty od její nejjednodušší nahodilé formy k pokročilejším formám, a to počínaje mladším paleolitem a konče obdobím Velkomoravské říše. Náplň hmotných kultur doby kamenné, bronzové, železné a raně historické skýtá dostatečné množství artefaktů, které zastávaly ve společnosti určité doby a geografického rozsahu úlohu peněz.

V mladším období starší doby kamenné do směnného aktu vstupovala především kamenná surovina, mušle, zvířecí dentalie, v mladší době kamenné šňůry kostěných perel, psích zubů, lastur a ozdoby z lastur středomořského i černomořského původu, i nadále kamenná surovina a z ní vyráběné artefakty. V bronzové době se platební funkce přenesla především na kovy. Platidlem byla především měděná žebra, tzv. únětické hřivny, bronzové kroužky různých velikostí, měděné slitky a standardně tvarované svitky zlatého drátu. V železné době platební funkci přebírá železo ve formě bochníkovitých lup, specifických dvojhrotých hřiven, tyčí a prutů. Výrazný přehled nemonetárních platidel poskytuje v podstatě až prostředí Velkomoravské říše s početnými nálezy tzv. železných hřiven a zlatou surovinou v podobě slitků, plíšků a tyčinek.

When explaining task and role of money in the human society's history, we must focus attention on the very beginning and study those categories of objects that could play role of money in the widest sense already in the earliest periods. Without study and knowledge of individual stages of development of means of payment it is not possible to understand their transformations into a more developed forms and emergence of the money phenomenon as such. Question of money origin is almost as old as the first coin systems introduced in the countries of the advanced antique world. It was Aristoteles, who laid basis of logical and, as the matter of fact, materialistic, knowledge of their origin. The Aristotelian rationalistic explication had the longest validity. It was accepted by the medieval scholastics, renaissance scientists and further students of 17th and 18th centuries and, finally, it was developed by the modern political economists, especially in 19th century. Karl Marx also explains origin of the money form in intentions of the same line in the chapter Goods and money in his *Capital* published in 1867. He set and defined four developmental stages of the money form: 1 – simple, single or occasional form of value, 2 – complete or developed form of values, 3 – general form of values, 4 – the last, most advanced and perfect form – the money form of value.

From the viewpoint of logical judgement and political economical evaluation we accept the model of four developmental as a structural model. However, it was not only the practical reasons of the economic and structural nature, what lead to introduction and use of money. Different sociological, often irrational factors: the cult or religious, prestige, social, political factors also acted here, and it is to be stressed that they sometimes acted even from the very beginning of human societies' development. Many contributive works dealing with this problem were written by sociologists, ethnologists, as well as by numismatics. Although not all conclusions made by sociologists can be accepted, their advantage is introduction of some sociological causes playing a significant role in choice of categories of objects serving in a society as means of payment. Works of ethnologic character are absolutely inevitable. Their authors – explorers – collected many data about means of exchange, means of payment and money of non-monetary character used as in the recent history as at present by natural nations living at the lowest level of cultural development, whose form corresponds to level of primeval society. They offer many possibilities to archaeologists to compare them with exchange or payment means found in the material content of primeval cultures.

It is the German numismatists A. Luschin v. Ebengreuer, who is considered to be founder of the independent science branch "money history". His work *Allgemeine Münzkunde und Geldgeschichte* has become the basic work of manual character, but its application and development in the practice is a merit of A. Loehr, a professor of University and director of the Coin cabinets of Vienna. As the first he created an exposition dealing with money history, premonetary means of payment, development of metallic means of payment and monetary form of money. In Bohemian milieu any similar work has not arise. However, prof.

Nohejlová-Prátová could not omit the premonetary means of payment in her *Elements of Bohemian Numismatics* and outlined a base of section of means of payment represented in the local primeval period. Question of money origin, was dealt with, first of all theoretically, by G. Skalský in a paper published in *Numismatické listy* already in 1945. J. Sejbál and J. Pošvář also contributed to solution of this problem. Among the archaeologists it was R. Pleiner, who as the first contributed to the question of paying by iron in the period from the primeval era until the early Slavonic era. When compared with level and degree of elaboration of the science branch "money history" in the world, our science was strongly backward. Perhaps it can be explained by the fact that this branch is interdisciplinary, belonging to numismatics and reaching to archaeology and ethnology. Recognition and acceptance of individual kinds of premonetary means of payment was seen by the Bohemian scientists for a long time with a great reserve and even with misunderstanding. The first complex evaluation of development of premonetary means of payment in the Czechoslovakia's territory, from view of an archaeologists and numismatist, appeared in 1970 in the journal *Moravské numismatické správy*. The progress in acceptance and understanding of money history since the primeval era is documented by the long chapter *Premonetary means of payment in the work "Peníze v českých zemích until 1919"* (Money in Bohemia, Moravia and Silesia until 1919). It contains an excursion into the world history of the non-monetary money of the ancient civilizations, but first of all it shows development of means of payment in Bohemia or Moravia in primeval to early historical period. The chapter "Peníze od praveku po zánik Velké Moravy" (Money since the primeval period until decline of Great Moravia) in the "Kronika peněz na Slovensku" (Chronicle of money in Slovakia) fulfils a similar task in regard to Slovakia's territory.

This contribution will deals with development of good exchange, development of forms of value from its most primitive occasional form to more advanced forms, from the late Palaeolith to the period of Great Moravian Empire. Content of material cultures since the stone, bronze, iron and early historical period offer a sufficient amount of artifacts that played role of money in society of certain period and geographical distribution.

In the late period of Palaeolith the stone raw material, conches and animal teeth entered the acts of exchange, whereas in the Neolith it was strings of stony or bony pearls, dog teeth, shells or decorations made of shell of Mediterranean or Pontic origin and, furthermore, stone raw materials and artifacts made of it. In the bronze period the function of means of payment was overtook predominantly by metals. The means of payment were first of all the copper ribs, the s.c. Uněťice talents (Uněťice – a village in Bohemia), differently sized bronze rings, copper ingots and standard-formed peaces of gold wire. In the Iron period, the paying function is overtook by iron in form of loaf-formed lenses, specific two-pointed talents, poles and bars. A clear survey of non-monetary means of payment is given, as matter of fact, the milieu of the great Moravian Empire with numerous findings of the s.c. iron talents and peaces of gold, in form of ingots, bars and little plates.

„Vojenské” peníze v Aténach za peloponézskej vojny v rokoch 431 – 404 pr. n. l. „War” money in Athens during the Peloponnesian War in 431 – 404 B. C. Pieniądz „wojenny” w Atenach w dobie wojny peloponeskiej, 431-404 p. n. e.

MARIUSZ MIELCZAREK

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne. ul. Jezuicka 6/8, 00-281 Warszawa. e-mail: mielzaa@his.uni.torun.pl

Dlhoročný konflikt Atén so Spartou nazývaný ako Peloponézska vojna prinútil Atéňanov k vydaniu peňazí, ktoré v čase nedostatku striebra nahradili „sovičku” tešiacu sa dobrej povesti. V roku 407/406 pr. n. l. sa v Aténach razili zlaté mince. Krátko na to sa objavili postriebrené mince z bronzu vo veľkosti tetradrachm i drachm. Sú známe aj poklady takýchto mincí. Je možné, že sa razili aj nominálne nižšie ako drachma. Účelom ich razby v krízovej situácii bol zrejmý – išlo o stiahnutie čo najväčšieho množstva striebra z obehu, ktoré mohlo byť využité na vojenské účely. Postriebrené mince smerovali predovšetkým na vnútorný trh.

Obeh bronzových mincí v Aténach reflektoval aj Arystofanes v komédii *Žaby* predvedenej prvý raz v roku 405 pr. n. l. V jednom z jej úsekov porovnanie týchto

Dlugoletni konflikt Aten ze Spartą zwany wojną peloponeską zmusił Ateńczyków do emisji pieniądza, który w sytuacji niedoboru srebra zastąpił cieszące się dobrą opinią „sówki”

W 407/406 roku p.n.e. wybito w Atenach monety złote.

Niewiele później pojawiły się posrebrzane monety z brązu o wielkości tetradrachm i drachm. Znane są skarby takich monet. Być może wybito i niższe niż drachmy nominały. Cel tego podjętego w kryzysowej sytuacji działania wydaje się oczywisty – chodziło o ściągnięcie z rynku jak największej ilości srebra, które mogło być przeznaczone na potrzeby wojenne. Monety posrebrzane skierowane zostały przede wszystkim na rynek wewnętrzny.

Do faktu obiegu w Atenach pieniądza z brązu odniósł się Arystofanes w komedii *„Żaby”*, wystawionej po raz pierwszy w 405 r. p.n.e. W jednym z fragmentów porów-

złych mincí s dokonalými staršími mincami, cenenými tak Grékmi ako aj barbarmi, poslúžilo na nie najlepšie hodnotenie aténskych politikov konca 5. storočia pr. n. l., ktorí sa nevyrovnali dávny známym hodnostárom. Vydanie bronzových mincí ako peňazí zavedených „v núdzi” – ako možno súdiť z Arystofanovho textu, bolo spočiatku akceptované, ale neskôr sa považovalo za kaizenie peňazí.

Vrátiť aténskym minciam hodnotu bolo možné iba vďaka perzskému zlatu privezenému do Atén koncom v roku 393 pr. n. l. Zavčasu, pred rokom 392 pr. n. l., nadväzujúc na obsah Arystofanovej komédie *„Ekklesiazousai”* sa demonetizovali postriebrené bronzové mince. Zo striebra boli dokonca vyrazené nízke nominálne, až do jednej osminy obolu vrátane.

nianie owych złych monet z doskonałymi srebrnymi monetami starszymi, cenionymi przez Greków i Barbarzyńców, posłużyło dla nienajlepszej oceny ateńskich polityków końca V w. p.n.e., nie dorównującym dawnym znakomitym mężom stanu. Wprowadzenie do obiegu monet z brązu, jako pieniądza wprowadzonego „w potrzebie” - jak można sądzić z tekstu Arystofanesa, wcześniej się jednak zgodzono - potraktowane zostało z czasem jako psucie pieniądza.

Przywrócenie siły monetom ateńskich stało się możliwe dzięki złotu perskiemu przywiezionym do Aten przez Kononę w 393 r. p.n.e. Wówczas to, przed 392 r. p.n.e., nawiązując do treści komedii Arystofanesa *„Sejm kobiet”* (*Ekklesiazousai*), zdemontyzowano posrebrzane sztuki z brązu. Wybito nawet niskie nominały srebra, aż do jednej ósmej obola włącznie.

The many-year conflict of Athens with Sparta known as Peloponnesian War forced the Athenians to issue “temporary” money that replaced the good „owl”. In the years 407/406 BC gold coins were minted in Athens. Shortly later there appeared silver plated bronze coins in size of tetradrachms or drachms. Their depots are also known. It is possible, that coins of face value lower than drachm were also minted. Purpose of their minting in a crisis situation was obvious. It was necessary to withdraw as much silver as possible in order to use it for military purposes. The silvered coins were issued first of all in internal market.

Circulation of plated bronze coins in Athens was also reflected in Aristophanes’ comedy “Frogs” was put on stage for the first time in 405 BC. In one of its passages compari-

son of these bad coins with the earlier coins, appreciated as by the Greeks as by the Barbarians, served for a critical characteristic of the Athenians politicians of the late 5th century BC, who did not reach qualities of the earlier reputed dignitaries. At beginning issue of plated bronze coins introduced in a “crisis” was accepted, as possible judge from the Aristophanes’ text, but later it was considered as ruining money.

It was possible to return the earlier value to the Athenian coins only thanks to Persian gold imported to Athens by end of 393 BC. At time, before 392 BC, in accordance with contents of Aristophanes’ comedy “Ekklesiazousai” the silvered bronze coins were demonetized. Even the low denominations, inclusively of 1/8 obolos, were again mined from silver.

Skýtsky protektorát v Olbii z hľadiska nálezov mincí

Scythian protectorate of Olbia from the viewpoint of coin findings

Protektorat scytyjski w Olbii w świetle znalezisk monet

INGA GLUSZEK

Szosa Bydgoska 44/48, 87-100 Toruń, Polska, e-mail: inek.gl@gmail.com

Na základe archeologických údajov o zmenách osídlenia v povodí dolného toku rieky Boh, rozboru numizmatického materiálu a informácií zaznamenaných Hérododom vznikla teória, že v druhej a a tretej štvrtine 5. stor. pr. n. l. Olbia bola skýtskym protektorátom (sa nachádzala pod skýtskou ochranou). Zmeny osídlenia, vybudovanie obranných múrov a vyľudnenie oblasti súvisia s rastúcim náporom Skýtov na územia osídlené Grékmi a možným ohrozením kočovnými národmi. Herodotove zmienky o skýtskom vládcovi Skylesovi, ktorý sa mal prikloniť gréckej kultúre nasvedčujú, že medzi oboma stranami došlo k zblíženiu. Kontakt oboch kultúr bolo prirodzeným javom vyplývajúcim z ich susedstva. Herodotos spomína, že niektorí Skýtovia (ako napr. Skyles) podľahli gréckym vplyvom a prijali nové zvyky a spôsoby správania sa. Emisie olbijských mincí sú hlavným podkladom pre úvahy o hospodárskych vzťahoch a skýtskej ochrane nad mestom. Mimoriadne zaujímavé sú asy odlievané z bronzu, ktoré na jednej strane niesli nápis ΕΠΙ ΠΑΥΣ, ktorý bol neskôr zmenený na ΠΑΥΣ. Ide o meno Pausias, ktoré patrilo jednému z úradníkov, o čom svedčí slovo ΕΠΙ na začiatku nápisu. Vypustenie slova ΕΠΙ naznačuje, že Pausias prestal vykonávať funkciu mestského úradníka, no nadalej pôsobil ako tyran Olbie. Naopak vydania strieborných statérov s negréckym menom Eminakos (EMINAKO) sú podkladom názoru, že skýtsky protektorát nad Olbiou mal politickú i hospodársku povahu. Tiež výjavy zobrazené na statéroch poukazujú na vťahy so Skýtmi. Na jednej strane je zobrazený Herakles odetý do kože leva a napínajúci luk, na druhej kruh so štyrmi lúkoťami a štyri delfíny uložené do štvorca. Herakles mal význam nielen pre Grékov obývajúcich oblasti Pontu, ale aj pre Skýtov. Tému, podľa ktorej Eminakos bol skýtskym protektorom Olbie,

Basing on archaeological data about changes in settlement of area of the Boh river downstream, analysis of numismatic material and information noted by Herodotus a theory has arisen that Olbia was a Scythian protectorate in the second and third quarter of 5th century BC. Changes in settlement, building up of protective wall and evacuation of this area are connected with a strengthening pressure of Scythes on the territories populated by Greeks and with potential endangering by the nomad nations. Herodotus's notes about the Scythian ruler Skyles, who was to adhere to Greek culture, indicate that a mutual appropriation appeared between both parts. Contact of both cultures was a natural phenomenon resulting from their neighborhood. Herodotus mentions some Scythes (like Skyles) to succumb the Greek influences and to accept new customs and behavior modes. Issue of Olbian coins represents the main basis for considerations about economical relationships and Scythian protection above the polis. Extraordinarily

interesting are aces cast of bronze bearing, on one side, inscription ΕΠΙ ΠΑΥΣ that was later changes to ΠΑΥΣ. It is the name Pausias that belonged to an officer, as indicating by the word ΕΠΙ at the inscription beginning. Omitting of the word ΕΠΙ shows that Pausias ceased to execute function of a polis officer, but continued to act as tyrant of Olbia. On the contrary, issue of silver stater with a non-Greek name Eminakos (EMINAKO) lead to the opinion that the Scythian protectorate above Olbia has as political as economic character. Also scenes depicted of the stater indicate existence of relationships with the Scythes. One side depicts Herakleos dressed in the lion skull and straining the bow, while other side displays a four-felloe wheel and four dolphins arranged in a quarter. Herakleos had significance not only for Greeks populating the Pontus area, but also for Scythes. The hypothesis, according to which Eminakos was the Scythian protector of Olbia, should be supported by a seal found in oinochoe with a similar picture to the coins.

má podopierať pečať najdené na oinochoe s obrazom podobným ako na minci. Charakter skýtskeho protektorátu bol široko diskutovaný v literatúre. Časť bádateľov ho považuje súčasne za politickú záležitosť i za výraz pevných hospodárskych vzťahov. Iní zastávajú názor, že vzťahy so Skýtmi mali iba hospodársky charakter a súviseli s nárastom výmeny tovaru so Skýtmi, predovšetkým s obilím. Ponímanie protektorátu bolo aj podrobené ostrej kritike, podľa ktorej bola Olbia v 5. stor. pr. n. l. úplne nezávislým mestom (polis), ktoré sa vyvíjalo samostatne, bez zásahu cudzích kočovných národov.

Spochybnovaný je vplyv gréckeho mesta (polis) na susedných Skýtov. Príkladom odstupu, aký mal deliť oba svety je skutočnosť, že Skýtovia po návrate Skylesa z Olbie proti svojmu vládcovi povstali. Pravdepodobnejší je hospodársky protektorát Skylesa na Nikonion, kde boli nájdené bronzové mince s menom tohto vládcu.

V diskusii o skýtskom protektoráte sa zdôrazňuje, že nie sú dôvody usudzovať, že v období 5. stor. pr. n. l. existoval v susedstve Olbie politicky a hospodársky dobre organizovaný skýtsky štátny zväzok, ktorý by mesto mohol ohroziť. Uvádza sa tiež, že samotné datovanie Emonakosových mincí nie je isté, lebo len jediná bola dokumentovaná nálezovými okolnosťami. Predmetom diskusie je aj samotná ikonografia týchto mincí, ktorá nemusí byť jednoznačne spojená so Skýtmi.

Neskôr sa Olbia dostala pod skýtsku zvrchovanosť v polovici 2. stor. pr. n. l., čo dokazujú olbijské mince s menom vládcu Skylurosa (ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΣΚΙΛΟΥΡΟΥ) a názvom mesta. Súčasne sa v Olbii razili aj iné mince, nasvedčujúce, že polis si zachovala nezávislosť. Skýtovia stratili moc nad Olbiou v dôsledku bojov s Mitritasem VI. Eupatorom, ktorý nad mestom získal zvrchovanosť.

interesting are aces cast of bronze bearing, on one side, inscription ΕΠΙ ΠΑΥΣ that was later changes to ΠΑΥΣ. It is the name Pausias that belonged to an officer, as indicating by the word ΕΠΙ at the inscription beginning. Omitting of the word ΕΠΙ shows that Pausias ceased to execute function of a polis officer, but continued to act as tyrant of Olbia. On the contrary, issue of silver stater with a non-Greek name Eminakos (EMINAKO) lead to the opinion that the Scythian protectorate above Olbia has as political as economic character. Also scenes depicted of the stater indicate existence of relationships with the Scythes. One side depicts Herakleos dressed in the lion skull and straining the bow, while other side displays a four-felloe wheel and four dolphins arranged in a quarter. Herakleos had significance not only for Greeks populating the Pontus area, but also for Scythes. The hypothesis, according to which Eminakos was the Scythian protector of Olbia, should be supported by a seal found in oinochoe with a similar picture to the coins.

Character of the Scythian protectorate was widely discussed in the literature. Some students consider it as a political affair as a manifestation of firm economic relationships. Others suppose the relationships with Scythes to have just economic character and to be connected with increasing commodity exchange with the Scythes, first of all with cereals. The concept of the protectorate was also subjected to a sharp criticism, according to which Olbia of 5th century BC was a fully independent polis, developing autonomously, without any intervention of nomad nations.

Influence of the Greek polis on neighboring Scythes is put in doubts. An example of distance separating both worlds is the fact that after Skyles's return from Olbia the Scythes upraised against their ruler. More probable is the Skyles protectorate above Nikonion, where bronze coins bearing this ruler's name were discovered.

Na podstawie danych archeologicznych świadczących o zmianach osadniczych w dorzeczu dolnego Bohu, analizie materiału numizmatycznego oraz informacji zaczerpniętych u Herodota powstała teoria, iż w drugiej i trzeciej ćwierci V w p.n.e. Olbia znajdowała się pod protektoratem scytyjskim. Zmiany w osadnictwie, pojawienie się murów obronnych oraz wyludnienie chory związane są z rosnącym naporem ludności scytyjskiej na obszary zajmowane przez Greków i możliwym zagrożeniem płynącym ze strony ludów koczowniczych. Dodatkowe informacje Herodota o scytyjskim władcy Skylesie, który miał ulec kulturze greckiej poświadczają, iż doszło do zbliżenia pomiędzy oboma światami. Zetknięcie obydwu kultur było zjawiskiem naturalnym wynikającym z ich sąsiedztwa. Relacja Herodota wskazuje, iż niektórzy Scytowie (jak np. Skyles) ulegli wpływom greckim przyjmując nowe obyczaje i zachowania. Emisje monet olbijskich są główną podstawą sądów o związkach ekonomicznych i protektoracie scytyjskim nad miastem. Niezwykle interesujące są asy odlewane z brązu z umieszczonym napisem ΕΙΠΙ ΠΑΥΣ na jednej stronie, później zmienionym na ΠΑΥΣ. Na asach umieszczono imię Pausanias, które nosił jeden z urzędników o czym świadczy ΕΙΠΙ umieszczone przed imieniem. Późniejsza zmiana sugeruje, iż Pausanias przestał być urzędnikiem miejskim ale nadal pełnił władzę jako tyran Olbii. Natomiast emisje srebrnych staterów z nie-Greckim imieniem EMINAKO są podstawą twierdzenia, iż protektorat Scytów nad Olbią miał charakter polityczny i ekonomiczny. Także wizerunki umieszczone na staterach wskazują na związki ze Scytami. Po jednej stronie widnieje przedstawienie Heraklesa odzianego w lwią skórę i napinającego łuk, po drugiej zaś koło o czterech szprychach i cztery delfiny, wpisane w kwadrat. Herakles miał znaczenie nie tylko dla Greków zamieszkujących obszary Pontu ale również dla Scytów. Teorię umieszczającą EMINAKO w roli scytyjskiego protektora Olbii ma podkreślać stempel znalezionej na oinochoe z wizerunkiem podobnym jak na monecie.

It is stressed in discussion about the Scythian protectorate that there are no reasons to conclude that a politically and economically well organized Scythian state formation existed in vicinity of Olbia in 5th century BC., which could endanger the polis. It is also mentioned that the dating of Emonakos's coins itself is unsure, because nor one of them is not documented by finding circumstances. Discussed is also iconography of these coins, which must not be unambiguously connected with the Scythes.

Later Olbia got under the Scythian sovereignty in middle of 2nd century BC, as documented by the Olbian coins with the name of ruler Skyluros (ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΣΚΙΛΟΥΡΟΥ) and name of the town. At the same time, other coins were also minted in Olbia, what indicates that the polis maintained its autonomy. The Scythes lost their power above Olbia in consequence of struggles with Mitritas VI. Eupator, who gathered sovereignty above the polis.

Charakter protektoratu scytyjskiego był szeroko dyskutowany w literaturze. Cześć badaczy rozumie przez to określenie zarówno zależność polityczną jak i silne związki ekonomiczne. Inni wskazują, iż związki ze Scytami miały tylko ekonomiczny charakter i związane były ze wzrostem znaczenia wymiany towarowej ze Scytami. Być może głównie związanej z handlem zbożem. Pojęcie protektoratu było również poddawane wnikliwej krytyce sugerującej, iż Olbia w V w. p.n.e. była niezależną polis, która rozwijała się samodzielnie bez ingerencji obcych plemion koczowniczych.

W wątpliwość poddawany jest możliwy wpływ greckiej polis na sąsiednich Scytów. Przykładem dystansu jaki miał dzielić oba światy jest fakt, iż Scytowie po powrocie Skylesa z Olbii wzniesli bunt przeciw swemu władcy. Bardziej prawdopodobny jest protektorat ekonomiczny Skylesa nad Nikonion, gdzie znaleziono monety brązowe z imieniem władcy.

W dyskusji nad protektoratem scytyjskim podkreśla się, iż nie ma podstaw by sadzić iż w okresie V w. p.n.e. w sąsiedztwie Olbii istniał dobrze zorganizowany pod względem politycznym i ekonomicznym scytyjski związek państwowy mogący zagrozić miastu. Podnosi się również, iż datowanie samych monet EMINAKO jest niepewne, gdyż tylko jedna została znaleziona w kontekście archeologicznym. Dyskusji poddano również samą ikonografię zawartą na monetach wykazując, iż nie musi być ona jednoznacznie związana ze Scytami.

Po raz kolejny Olbia dostała się pod zwierzchnictwo scytyjskie w połowie II w. p.n.e. o czym świadczą monety olbijskie z imieniem władcy Skylurosa (ΒΑΣΙΛΕΟΣ ΣΚΙΛΟΥΡΟΥ) oraz nazwą miasta. W tym czasie wybijano w Olbii również inne monety co świadczy, iż polis zachowała niezależność. Scytowie stracili władzę nad Olbią w wyniku walk z Mitrydatesem VI Eupatorem, który objął zwierzchność nad miastem.

Typy legend a vyobrazení na římských provinciálních minciach zo sýrskej Antiochie

Types of legends and depictions of the Roman provincial coins from Syrian Antiochia

Typy legend i przedstawień na rzymskich monetach prowincjonalnych Antiochii Syryjskiej

BARBARA SOLAREWICZ

Polskie Towarzystwo Numizmatyczne, ul. Jezuicka 6/8, 00-281 Warszawa, e-mail: ptn@ptn.pl

Provinciálne mince sú cenným prameňom informácií o mieste, v ktorom sa razili. Ich reverzy spoločne s legendami poskytujú informácie o miestnych kultoch, menách a predstaviteľoch božstiev, mestskej architektúre, postavení mesta a jeho vzťahoch s inými mestami v tej istej oblasti, ale aj so samotným cisárom. Zvyčajne odzrkadľujú predstavy danej spoločnosti o sebe samej alebo odovzdávajú posolstvo o tom, čo táto spoločnosť môže ponúknuť návštevníkom.

Z tohto pohľadu boli analyzované legendy objavujúce sa na minciach v rozličných historických kontextoch. V prípade Antiochie sa stretávame s názvami (titulmi) metropolis, autonomos, hiera, asylos, ale aj colonia. Z týchto označení je bezpochyby najvýznamnejší metropolis, lebo takto označil Strabón v Sýrii iba Antiochiu. Naopak od momentu, keď získala štatút kolónie a keď Elagabala zaviedol koloniálne mincovníctvo, objavuje sa na minciach konštantne označenie colonia až do posledných Valeriánových razieb.

Najmä vzhľad reverzu umožňoval v nezanedbateľnej miere mestu vytvárať obraz o sebe samom. Spolu s legendou oslovoval používateľov mince a informoval ho o úlohe a postavení mesta – emitenta. Preto boli reverzy využívané na oslavu všetkých predností mesta.

Bezpochyby najčastejším výjavom je portrét Tyche. Hlava Tyche a s hradobnou korunou (corona muralis) sa opakuje na antiochijských minciach počas celého obdobia provinciálneho mincovníctva. Ako personifikácia božstva ochraňujúceho mesto je Tyche najčastejším a najzrozumiteľnejším symbolom na mestských minciach. V Antyochii je zobrazená ako bohyňa sediacia na skale, na hlave má hradobnú korunu a pri nohách božstvo rieky Oron-

tes spodobené ako plávajúci mládenec. Takýto obraz predstavuje bezpochyby reflexiu sochy vytvorenej Eutychedsom zo Sykionu, žiakom Lizypa, pre „Sýrcanov žijúcich nad Orontesem“. Koloniálny typ mincí nie neopakuje len takýto výzor bohyně, ale zobrazuje aj postavu Tyche, ktorú Seleukos Nikator korunoval vencom, ako aj postavu Tyche umiestnenú v prenosnej svätyni so štyrmi stĺpmi (tetrastyl). Veľmi zaujímavým výjavom majúcom azda vzťah k postavení Antyochie ako hlavného mesta sýrskeho koinon, je sediacia ženská postava vkladajúca kamienok alebo tesseru do džbánu, ktorý sa zdá, ako keby predstavoval antyochinského bulu – mestského radu – počas hlasovania. Tento typ vyobrazenia sa objavil iba na veľmi nepočetných mestských minciach Nerona a Hadriána. Naopak veniec veľkňaza (rchiereus) – vystupujúci na reverzoch antiochinských mincí Augusta – je bezpochyby symbolom nadväzujúcim na cisársky kult.

Značné množstvo výjavov na reverzoch provinciálnych i cisárskych mestských mincí nadväzuje svojou symbolikou na dejiny založenia Antyochie. Nápadne jednoduché typy ako oltár s girlandami alebo orol stojaci na zväzku bleskov alebo oltári, prípadne držiaci v pazúroch telo zvierata, ako aj zložitejšie scény, predstavujú zrejmy odkaz na legendu sprostredkovanú Malalassom o založení mesta. Prevažná časť typov obrazu na reverzoch mestských mincí má náboženský obsah, a keďže kulty boli vždy významným prvkom pocitu identity, viditeľne takého výjavu na minciach vyjadrujú väzbu s mestom – emitentom. Takýmto spôsobom sa interpretujú portréty Dia, Artemidy alebo Apolóna, ako aj ich tribúty: luk a tulec, líra, caduceus, trojnožka alebo vavrínová ratolešť.

Provincial coins are a valuable source of information about the place where they were minted. Their reverses together with the legends offer information about the local cults, names, representatives and goods, urban architecture, position of the respective town and its relationships with other cities in the same area, but also with the emperor himself. Usually they reflect images of the gives society about itself or they contain a message what this society is able to offer to visitors.

From this aspect, the legends on coins were analyzed in different historical contexts. In the case of Antiochia we met the names (titles) metropolis, autonomos, hiera, asylos, but also colonia. Among these titles the most significant is doubtless metropolis, because in Syria Strabon titled only Antiochia in this way. On the contrary, from the moment when it obtained state of colony and when Elagabala introduced colonial coinage, the title colonia appears on its coinages until the last coinages of Valerianus.

Especially the appearance of reverse allowed the town to form, to a considerable degree, the images about it itself. Together with the legend it addressed the coin users and informed them about tasks and position of the town – issuer. Therefore the coin reverses were used to celebrate all outstanding sites of the town.

Doubtless the most frequent depiction is portrait of Tyche. The Tyche's head with veil and corona muralis repeats on the coins of Antiochia during whole period of provincial coinage. As a personification of the divinity protecting the town, Tyche is the most frequent and clearest depiction of the municipal coins. On the Antiochian coins she is depicted as a goodness sitting on a rock, on her head she bears corona muralis and the divinity of the Orontes river is personified, at her legs, as a swimming young man. Such image represents doubtless a reflection of the statue created by Eutychedes of Sykion, a disciple of Lyzypos, for the "Syrians living

above the Orontes river". The colonial type of coins does not repeat only such appearance of the goodness, but it also depicts figure of Tyche crowned by Seleukos Nikator or as a figure of Tyche placed in a portable sanctum with four columns. A very interesting scene, which perhaps has a relationship to position of Antiochia as capital of the Syrian koinon, is a sitting women figure putting a stone or tessera into a jug, whose shape seems to remind the Antiochian bula – a municipal officer – at voting. This type of depictions appeared just on very few municipal coins of the period of Nero and Hadrianus. On the contrary the wreath of a chief priest (rchiereus) present on reverses of Antiochian coins of Augustus is doubtless a symbol related with the emperor's cult.

Prowincjonalne monety są cennym źródłem informacji o mieście, w którym zostały wybite. Rewersy wraz z legendami dostarczają informacji o lokalnych kultach, imionach i przedstawieniach bóstw, miejskiej architekturze, statusie miasta oraz wzajemnych relacjach z innymi miastami w regionie lub z samym cesarzem. Zazwyczaj odzwierciedlają one wyobrażenia danej społeczności o sobie samej lub stanowią przekaz, co ta społeczność ma do zaferowania przyjeźdnym.

Pod tym względem zostały zanalizowane legendy pojawiające się na monetach w różnych kontekstach historycznych. W przypadku Antiochii mamy do czynienia z następującymi tytułami: metropolis, autonomos, hiera, asylos, jak również colonia. Z wszystkich tych tytułów niewątpliwie najznacznější jest metropolis, gdyż tym mianem w Syrii Strabon określił tylko Antiochię. Zaś od momentu uzyskania statusu kolonii i wprowadzenia przez Elagabala męnnictwa kolonialnego tytuł colonia pojawia się niezmiennie aż do ostatniej emisji za Waleriana.

Zwłaszcza typy rewersów pełniły niebagatelną rolę w tworzeniu przez miasto własnego wizerunku. W połączeniu z legendą miały oddziaływać na użytkowników monet, informując o roli i statusie miasta – emitenta. Dlatego też były skrzętnie wykorzystywane do wysławiania wszystkich atutów miasta.

Niewątpliwie najczęściej spotykanym przedstawieniem jest wizerunek Tyche – głowa Tyche w welonie i corona muralis jest powtarzającym się motywem na monetach Antiochii w całym okresie męnnictwa prowincjonalnego. Jako personifikacja bóstwa opiekuńczego miasta Tyche jest najbardziej powszechnym i klarownym wyrazem na monetach miejskich. W Antiochii ukazana jest jako siedząca na skale bogini w koronie z murów miejskich, u stóp której bóstwo rzeczne Orontesu przedstawione jest jako

A considerable number of scenes on reverses of provincial and imperial municipal coins is connected, with their symbolic meaning, with history of founding Antiochia. Strikingly simple types like an altar with garlands or an eagles staying on a bundle of lightings, on an altar or holding in claws an animal, as well as more complex scenes obviously presenting a reminiscence on the legend about founding of the town, narrated by Malalosos. Major part of types of images on reverses of municipal coins has religious content. As the cults always represented a significant element of identity feeling, such scenes on coins obviously express the relationship to the town – issuer of the coins. In this way, we can interpret portraits of Zeus, Artemis or Apollo, as well as their attributes like bow and quiver, lyre, caduceus, tripod or laurel branch.

płynący młodzieniec. Taki wizerunek stanowi zapewne odzwierciedlenie posągu wykonanego przez Eutychedesa z Sykionu, ucznia Lizypa, dla „Syryjczyków mieszkających nad Orontesem”. Kolonialny typ monet nie tylko powielił taki wizerunek bogini, ale przedstawia również posąg Tyche koronowany wieńcem przez Seleukosa Nikatora oraz figurę Tyche umieszczoną w przenośnej tetrastylowej świątynce.

Bardzo ciekawym przedstawieniem, będącym być może odniesieniem do pozycji Antiochii jako stolicy syryjskiego koinon, jest siedząca postać kobieca wrzucająca kamyk lub tesserę do dzbana, która zdaje się być personifikacją antiocheńskiego bule – miejskiej rady – w trakcie głosowania. Ten typ pojawił się tylko w bardzo małych emisjach monet miejskich Nerona i Hadriana. Zaś wieniec arcykapłana (archiereus) – występujący na rewersach antiocheńskich monet Augusta – jest niewątpliwie symbolem nawiązującym do cesarskiego kultu.

Znaczna ilość przedstawień na rewersach zarówno monet prowincjonalnych cesarskich jak i miejskich nawiązuje w swej symbolice do historii założenia Antiochii. Pozornie proste typy jak ołtarz z girlandami czy orzeł stojący na wiążce piorunów lub ołtarzu albo trzymający w szponach zwierzęce udo, jak i bardziej rozbudowane sceny stanowią czytelne odwołanie do opowiedzianej przez Malalasa legendy dotyczącej założenia miasta.

Przeważająca część typów rewersów monet miejskich zawiera treści religijne, a ponieważ kultury były zawsze ważnym elementem poczucia tożsamości, w oczywisty sposób przedstawienia na monetach wyrażają związek z miastem-emitentem. W ten zatem sposób interpretowane są wizerunki Zeusa, Artemidy lub Apolla, jak również ich atrybutów: łuku i kołczanu oraz liry, kaduceusza, trójnogu lub gałęzi laurowej.

Obdobie rímskeho vplyvu v povodí rieky Bug v Bielorusku z hľadiska nálezov mincí

Period of Roman influence in the Bug river basin in Byelarus from viewpoint of coin findings

Белорусское Побужье в период римских влияний в свете нумизматических находок

Виталий СИДОРОВИЧ

Белорусский государственный университет, исторический факультет, Чырвонаармејскаја, 6, 220030 Minsk, Belarus, e-mail: vitmih@tut.by

Povodie západného Bugu bolo v rímskom období (začiatok 1. storočia až koniec 4. storočia n. l.) osídlené kmeňmi, ktoré sa veľmi aktívne stýkali s antickým svetom. Žiaľ, donedávna bieloruská časť tejto oblasti bola nedostatočne preskúmaná. V ostatnom desaťročí však oneskorenie východoeurópskej archeológie v skúmaní rímskeho obdobia zmenšil V. Beljaev, ktorý publikoval systemizáciu histórie veľbarskej a pševorskej kultúry na juhozápade Bieloruska. Tento príspevok predstavuje numizmatický doplnok k súhrnu archeologických nálezov V. Beljaeva.

Západný Bug pramení na svahoch Podolskej vrchoviny na Ukrajine, preteká poľsko-bieloruským pohraničím a neďaleko od Varšavy sa vlieva do Visly. Bieloruský úsek rieky je dlhý 154 km a jeho povodie má plochu 11 000 km².

V ostatných rokoch značne vzrástol počet známych nálezov rímskych mincí zo 17 lokalít. Medzi nimi sú minimálne tri poklady. Najlepšie je preskúmaný Lyščický poklad objavený roku 1974. Podľa svedectva nálezcu obsahoval 350 – 500 mincí, z ktorých však iba 116 bolo možno preštudovať. Najmladšie mince v tomto súbore boli denáre z obdobia vlády Marca Aurelia (razené okolo roku 175). Ich zastúpenie v poklade a zároveň absencia razieb Commoda, ktoré sa hojne vyskytujú v iných pokladoch z povodia Západného Bugu, dovoľuje predpokladať, že Lyščický poklad vznikol najneskôr začiatkom poslednej štvrtiny 2. storočia.

Poklad pri obci Stavišče v Brestskej oblasti objavili približne v roku 2007 nelegálni detektoristi. Poklad pravdepodobne opakovane poškodila orba, čomu

nasvedčoval rozptyl mincí na ploche 500 x 100 m s dvoma miestami väčšej koncentrácie. Podľa mojich údajov tu bolo za tri roky objavených najmenej 500 mincí, z ktorých sa podarilo preskúmať iba 11 denárov. Najstarší patrí pravdepodobne Vespasiánovi a najmladší Luciovi Verovi. Okrem mincí, podľa nepreverených svedectiev, sa na tom istom poli pri dedine Stavišče našla kopija, niekoľko úlomkov striebornej fibuly a jeden úlomok zlatej fibuly s vpleteným strieborným drôtom.

Ešte jeden poklad bol objavený v rokoch 1936-1937 pri obciach Berezovka a Zadvorcy (v súčasnosti na území mesta Brest), no z neho sa zachoval iba jediný denár Antonina Pia.

V rámci archeologických výskumov boli nájdené 3 mince. Najpozoruhodnejší je serátny denár z r. 71 pr. n. l. nájdený pri výskume sídliska z železnej doby pri obci Nesvilo. Ide o najstaršiu rímsku mincu nájdenú v Bielorusku. Na tej istej lokalite nelegálni detektoristi objavili ešte tri denáre z 2. storočia n. l. Dva suberátne denáre z vykopávkov veľbarského pohrebiska Brest-Trišin už boli neraz spomínané v literatúre.

Na ďalších 12 miestach boli nájdené jednotlivé mince. Mnohé z nich boli však pravdepodobne tiež nájdené na archeologických lokalitách. Tieto mince sú značne rôznorodé. Spravidla ide o denáre – od republikánskeho (informácie je neistá) po razby Commoda. Okrem toho je známych niekoľko bronzových mincí, vrátane sestercia Gordiana III. a bližšie neurčené nominále Valentiniana I. alebo II.

In the Roman period (early 1st century – late 4th century), the western Bug river basin was populated by tribes having an active contact with the antique world. Unfortunately, up to the recent past the Byelorussian part of this area was insufficiently investigated. In the last decade, the delay of East European archaeology in investigation of the Roman period was reduces by V. Belyaev, who published a systemizing of history of the Velbar and Pshevor cultures in Southwest of Belarus. This paper represents a numismatic contribution to the survey of findings of V. Belyaev.

The western Bug river springs at slopes of the Podolskaia vozvyshennost upland in Ukraine, flows through Polish-Byelorussian border zone and near to Varsovia it flows into the Vistula river. The Byelorussian stretch of the river is 154 km long and its catchments have a surface of 10,000 km².

In the last years, number of known findings from 17 localities considerably increased. At least three depots are among them. The best-investigated depot is that discovered near Lyschisk in 1974. According to finder's witness it contained 350 – 500 coins, among which only 116 could be examined. The youngest coins in this set were denarii of Marcus Aurelius (minted around 175). Their representation in the depot and, at the same time, absence of coins

of Commodus, abundantly occurring in other depots from the western Bug river basin, allow to presuppose the Lyschisk depot to be hidden before beginning of the last quarter of 2nd century.

The depot from the Stavishche village in the Brest region was discovered approximately in 2007 by illegal detectorists. The depot was probably damaged by ploughing, as indicated by dispersion of coins of a surface of 500 x 100 m, with two places of higher concentration. According to my data, at least 500 coins were discovered there during three years. However only 11 denarii could be examined. The oldest one belongs probably to Vestasianus, while the youngest to Lucius Verus. Besides the coins, according to unverified witness, a lancet, several fragment of silver fibula and one fragment of golden fibula with an intertwined silver wire were found on the same field at the Stavishche village.

Other depot was discovered in 1936-1937 at the villages Berezovka and Zadvorcy (at present a part of the Brest city), however only a single denarius of Antonius Pius has been preserved from it.

Three coins were found in framework of archaeological investigations. The most remarkable is the serrate de-

narius from the year 71, found during investigation of the settlement from iron period near the Nesvilo village. It is the oldest coin found in Belarus. In the same locally, the illegal detectorists found still three denarii from 2nd century. Two subaerate denarii from excavation of the Vebar culture cemetery near Brest-Trishin were already mentioned in the literature.

Бассейн Западного Буга в римский период (начало 1 века н. э. – конец 4 века н. э.) был заселен племенами, имевшими достаточно активные контакты с античным миром. К сожалению, до недавнего времени белорусская часть этого региона оставалась слабо исследованной. За последнее десятилетие этот пробел в восточноевропейской археологии римской эпохи в значительной мере сократил В. Белявец, который опубликовал и систематизировал древности вельбарской и пшеворской культур с юго-запада Беларуси. Данное исследование фактически является нумизматическим дополнением к своду археологических находок В. Белявца.

Западный Буг берет начало на склонах Подольской возвышенности в Украине, несет свои воды на границы Беларуси и Польши и недалеко от Варшавы впадает в Вислу. На территории Беларуси длина реки составляет 154 км, а площадь бассейна около 11 тыс. км².

За последние годы значительно пополнилась база источников по античным находкам в рассматриваемом регионе. К настоящему времени мне известно о 17 местонахождениях римских монет. Среди них как минимум 3 клада. Лучше всего изучен Лыщицкий клад 1974 г. По свидетельству находчика, общее количество монет составляло от 350 до 500, из которых лишь 116 оказались доступны для исследования. Младшими монетами в комплексе являются денарии времени правления Марка Аврелия (отчеканенные до 175 г.). Это, а также отсутствие эмиссий Коммода, обычных для римских кладов бассейна Западного Буга, позволяет предполагать, что Лыщицкий депозит был сформирован не позднее начала последней четверти 2 века.

Individual coins were found in further 12 places. More of them probably also originate from archeological localities. These coins are very heterogeneous. As a rule, they are represented by denarii – from the republican ones (information is uncertain) to denarii of Commodus. Finding of some bronze coins are also known, inclusively of a sestertius of Gordianus III. and unidentified coins of Valentinianus I. or II.

Клад около деревни Ставище Брестского района был выявлен примерно в 2007 г. черными поисковиками. Клад подвергся, вероятно, многократной распашке, так как монеты находились на площади 500 x 100 м (с 2 местами наибольшего скопления). По моим данным, за три года здесь было найдено не менее 500 монет, из которых удалось ознакомиться лишь с 11 денариями. Старший из них принадлежит Веспасиану(?), а младший – Люцию Веру. Кроме монет, по непроверенным сведениям, на этом же поле возле деревни Ставище было найдено копье, несколько обломков серебряных фибул и один обломок золотой фибулы с вплетенной серебряной проволокой.

Ещё один клад был выявлен ещё в 1936 - 1937 гг. около деревень Березовка и Задворцы (ныне территория Бреста), но из него сохранился только один денарий Антонина Пия.

В результате археологических исследований выявлены 3 монеты. Наибольший интерес представляет серративный денарий 71 г. до н. э., обнаруженный в ходе раскопок селища железного века около деревни Несвило. Это самая ранняя римская монета из найденных в Беларуси. На этом же памятнике черными поисковиками найдены три денария 2 века н. э. Два субэратных денария с раскопок вельбарского могильника Брест-Тришин уже неоднократно упоминались в публикациях.

Остальные 12 местонахождений – это единичные находки. Многие из них, вероятно, также связаны с археологическими памятниками. Монеты эти достаточно разнообразны. Как правило, это денарии – от республиканского (информация о нём сомнительна) до чеканки Коммода. Кроме того, известны несколько медных монет, в т. ч. сестерций Гордиана III и неустановленный номинал Валентиниана (I или II).

Oppidum Stradonice ve světle mincovních nálezů a jeho postavení v rámci ostatních českých oppid

Oppidum near Stradonice from the viewpoint of coin findings and its position within framework of other Celtic oppida in Bohemia

Jiří MILITKÝ

Archeologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha, Letenská 4, 118 01 Praha 1

Na českém území se nachází nejméně šest oppid z pozdní doby laténské (LT C2/D1). Nálezy mincí z těchto lokalit však naznačují velmi zásadní rozdíly mezi nimi. Z oppida Nevězice zatím žádnou minci neznáme a z Českých Lhotic je zatím známa jen jedna. Také na oppidu Hrazany byly při systematickém výzkumu nalezeny pouze 3 bójské ražby. Během systematického výzkumu oppida Závist bylo objeveno 16 mincí, především drobných stříbrných mincí s koníčkem. Nově výrazně vzrostla kolekce mincí z oppida Třísov na 29 exemplářů. Zdejší soubor je mimořádně zajímavý především díky dokladům mincovních importů z Galie, jižního Bavorska a naddunajského Rakouska.

Ve srovnání s ostatními českými oppidy se oppidum Stradonice jeví jako lokalita zcela jiného charakteru. Známe

odtud dnes více než 2000 jednotlivě nalezených mincí a nejméně dva poklady. Jádrem souboru představují lokální bójské zlaté statéry mušlového typu a jejich díly, ale především drobné stříbrné mince s koníčkem. Tyto nominály zde byly také v masovém měřítku raženy. V nálezovém souboru y této lokality jsou však zastoupeny relativně početně také mincovní importy y oblastí od Galie až po východokeltské regiony. Poměrně výrazný je také import římských republikánských mincí. Existenci oppida Stradonice lze na základě archeologických nálezů vymezit zhruba obdobím od poloviny 2. do doby po polovině 1. století před Kristem. Zdejší mincovní kolekce řadí tuto lokalitu mezi nejvýznamnější v celé Evropě.

At least six oppida from the late Latene period (LT C2/D1) exist in Bohemian territory. However, findings of coins from them indicate essential differences between these localities. Any coin is not so far known from the oppidum near the Nevězice village, while only one coin is known from the oppidum near the České Lhotice village. Similarly, only three Boian coins were discovered at a systematic investigation in the oppidum near Hrazany. During the systematic investigation of the oppidum in the Závist locality, 16 coins were discovered, first of all the small coins depicting a little horse. Recently, the coin set from the oppidum near the Třísov villages increased to 29 exemplars. This set is extraordinarily interesting especially due to evidences of coins imports from Galia, South Bavaria and Austria, northerly of the Danube.

In comparison with other Bohemian oppida, the oppidum near Stradonice has a quite different character. More than 2,000 individually found coins are known from here and at least two hoards. The set core consists of the local Boian gold shall-shaped staters of and their fractions., but first of all small silver coins with little horse. These coins were also minted here in a mass scale. In the set of coins discovered here, the coin imports from a wide area spreading from Galia to East Celtic regions. Import of the Roman republican coins is also relatively richly represented. Length of existence of the oppidum near Stradonice can be roughly dated, basing on archaeological material, from mid-2nd century to shortly after mid-1st century B. C. The coins collection discovered here ranges this locality to the most significant in entire Europe.

Poklad z Dobrogledu (oblasť Varny, Bulharsko) The Dobrogled hoard (Varna region, Bulgaria)

MIHAI DIMA

Banca Națională a României, Str. Lipscani 25, 030031, Sector 3, București, e-mail: mihai.dima@bnro.ro

Poklad z Dobrogledu obsahuje 67 strieborných mincí z Istrosu z 4. – 3. storočia pr. n. l. Mince patria k 17 rozličným vydaniam, väčšinou už známym v čase publikovania nálezu. Autor opisuje zloženie nálezu a predkladá novú hypotézu o absolútnom i

relatívnom datovaní pokladu. Podľa jeho názoru bol poklad ukrytý v druhej štvrtine 3. storočia pr. n. l. Ďalej tento poklad porovnáva s inými pokladmi obsahujúcimi mince z Istrosu a analyzuje ich hmotnostné parametre.

The Dobrogled hoard consists of 67 silver coins of Istros struck in the IV-III centuries B.C., which belong to at least 17 different issues, the majority known at the time of the corpus publication. The author presents the composition of the hoard, launching new hypothesis concerning the relative and absolute

chronology of the issues. In this respect, he proposes the second quarter of the third century B.C. as the period when Dobrogled hoard might have been hidden. The article formulates in addition comparisons with other hoards containing silver coins of Istros and a study of the weights too.

Žold v Bosporskom štáte – prípad pokladov z Polianky Bosporan military pay – case of the Polyanka hoards

SERGEI KOVALENKO

*Coins&Medals Department, The Pushkin Museum of Fine Arts, Volkhonka Str. 12, 119019 Moscow,
e-mail: sk14862@yahoo.com*

Dva úplne zachované poklady bosporských a mestských pontických a paphlagonských bronzových mincí z prelomu 2. a 1. storočia pr. n. l. (spolu cca 1200 mincí) boli objavené v rokoch 1984 – 1985 počas riadneho archeologického výskumu dávneho sídliska nazývaného konvenčne Polianka na východe Krymského polostrova na južnom pobreží Auzovského mora (Ukrajina). Toto opevnené sídlo vzniklo začiatkom alebo v polovici 1. stor. pr. n. l. na mieste staršej roľníckej osadlosti a zaniklo po požiari začiatkom druhej polovice 1. stor. pr. n. l. Takmer všetky mince z pokladu sú uložené v Archeologickom múzeu v Kerči. Malá časť z nich (50 mincí) bola odovzdaná do Puškinova múzea Výtvarných umení v Moskve v r. 2005.

Mince z pokladov z Polianky vždy priťahovali pozornosť archeológov a numizmatikov najmä preto, lebo ich nález je dokonale dokumentovaný archeologicky doloženým historickým kontextom. Len zriedka má antická numizmatika takúto možnosť historickej interpretácie nálezov mincí podložené nezávislým datovaním pomocou ďalších

archeologických dôkazov. . Napriek viacerým prácam venovaným pokladom z Polianky niektoré otázky ich pôvodu a chronológie neboli uspokojivo vyriešené a ostávajú predmetom sporov.

Príspevok podrobne rozoberá okolnosti nálezov pokladov, ich kvalitatívnu a kvantitatívnu štruktúru, možnú dobu uloženia a predkladá sústavu argumentov podporujúcich pôvodné hypotézy archeológov, ktorí poklady objavili a považovali ich ako žold vyplácaný Bosporským štátom obyvateľom sídliska vykonávajúcim vojenskú službu na jeho hraniciach. Na základe veľkosti sídliska a približného počtu vojakov, ktorí tam žili, ako aj na základe toho, že mince v pokladoch predstavujú prekvapivo okrúhle sumy peňazí, autor odvodzuje pravdepodobnú veľkosť žoldu v Bosporskom štáte v druhej polovici 1. storočia pr. n. l. Rozoberá informácie rímskych autorov o žoldoch, možné rozdiely v systéme výplaty žoldu v Ríme koncom republikánskeho obdobia a v Bosporskom štáte, ako aj sociálny štatút osôb, ktoré žold dostávali

Two fully preserved hoards of the Bosporan and civic Pontic and Paphlagonian bronze coins of the end of the 2nd – 1st century BC (a total of ca. 1200 pieces) were discovered in 1984–1985 during regular archaeological excavations of the ancient settlement conventionally named “Polyanka” and situated in the eastern Crimea on the southern costs of the Azov Sea (modern Ukraine). This fortified Bosporan settlement dated from the first half – middle of the 1st century BC turned up on the place of earlier farmhouse and perished in fire at the beginning of the second half of the 1st century BC. Almost all coins from the hoards are stored in the Kerch Archaeological Museum. Small part of them (50 coins) entered to the Pushkin Museum of Fine Arts in Moscow in 2005.

Coin hoards from Polyanka continuously attracted attention of the archaeologists and numismatists, first of all, due to the very find of these hoards in the properly documented archaeological context. This fact affords not so common for the ancient numismatics opportunity of the historical interpretation of the coin complexes in question as well as their independent dating on the basis of the ac-

companying archaeological evidences. Despite of the existing publications of the Polyanka hoards questions on their nature and chronology have not been satisfactorily solved and continue to be a matter of controversies.

This paper examines in detail circumstances of the hoards find, their quantitative and qualitative structure, possible date of concealment and sets system of arguments supporting initial hypothesis of the archaeologists, who found the hoards and considered them as state payment to the inhabitants of the settlement performing military service on the frontiers of the Bosporan state. Basing on the settlement size and approximate number of soldiers, who lived there, as well as on the fact that the coins in the hoards represent surprisingly round sums in the monetary terms, the author deduces possible rate of the soldiers' payment in the Bosporan state for the second half of the 1st century BC. Information supplied by the Roman narratives for the matter concerned has been analysed as well and possible differences between systems of Roman military pay in the time of Late Republic and that of Bosporus as well as status of recipients of such pay are considered.

Сúбор рíмських мiнцi з 3 сторoчiя н. л. зо сiдлiска чeрнiяхoвськeй кyльтyри Pereginka (Balakiri)-2 в hornom toku rieky Južný Bug (Ukrajina)

A complex of Roman coins of 3rd century from the settlement Pereginka (Balakiri)-2 of the cherniakhov culture in the Yuzhnyy Bug river upstream

Нумизматический комплекс римских монет III в. н. э. из поселения черняховской культуры Перегинка (Балакири)-2 в верховьях реки Южный Буг (Украина)

Олег ПОГОРЕЛЕЦ²⁾, Александр НАДВИРНЯК²⁾

¹⁾ Государственный историко – культурный заповедник «Межибож»

ул. Октябрьская, 1, 35053, пгт. Меджибож, Хмельницкая область, Украина, e-mail: medzhibozh@ic.km.ua

²⁾ Хмельницкий специализированный лицей-интернат по углубленной подготовке в отрасли наук, ул. Казачья, 60/1, кв. 24, г.Хмельницкий, Хмельницкая область, Украина, e-mail:alex.a.n.@kpu.km.ua

V roku 2009 pri obci Petehinka (Balakiri) v Chmelnickej oblasti objavili sídlisko černjachovskej kultúry z 2. – 5. storočia n. l. Na poli bolo zozbieraných 36 rímskych mincí – antoniniánov (33 celých a 3 fragmenty). Charakter uloženia a stav mincí naznačuje, že išlo o časť pokladu.

Súbor obsahoval mince nasledujúcich panovníkov: Gordiana III. (238 – 244) – 10 kusov, Filipa I. Aravitiana (211 – 247) – 12 kusov, Otacilia Severa (247) – 1 kus, Filipa II. ml. (247 – 249) – 1 kus, Detia Traiana (249 – 251) – 8 kusov, Herenia Etruscilla (251) – 3 kusy, Treboniana Galla (251 – 253) – 1 kus.

Pozoruhodné je, že niekoľko mincí Detia Traiana bolo vyrazených razidlami identického typu – 2 kusy mince s vyobrazením bohyne Viktórie a 2 exempláre s jazdcom. V tejto skupine sa nachádzajú aj dve pamätné mince razené na pamiatku Vespasiana (69 – 79) a Commoda (176 – 192).

Razidlami toho istého typu sú vyrazené aj 3 mince Filipa Aravitiana s vyobrazením bohyne Romy a mince Gordiana – dve s obrazom Herakla a dve s obrazom Sola.

Na základe datovania mincí – polovica 3. storočia – je možné predpokladať, že tento súbor súvisí s udalosťami Skýtskej vojny (bitka pri Abrutte roku 251) a že predstavuje tzv. výkupné platby. Avšak prítomnosť mladších antoniniánov Herenia Etruscilly a Treboniana Galla tento predpoklad spochybňuje. Tento nález je prvým súborom antoni-

niánov nájdeným v povodí Južného Bugu. Rozbor dostupných numizmatických a archeologických prameňov ukazuje, že táto rímska minca prenikala do tejto oblasti v polovici 3. storočia obmedzene a je známych iba niekoľko jednotlivých nálezov. Naopak správy z verejných oznamovacích prostriedkov v poslednom čase hovoria o nárastu počtu nálezov všetkých rímskych mincí.

Už dnes možno konštatovať nielen zmenu postavenia antoniniánov v obehú rímskych mincí v oblasti kmeňov černjachovskej kultúry, ale aj potrebu určitých zmien v názoroch na základ hospodársko-spoločenského modelu černjachovskej kultúry.

Po prvé, samotný fakt nálezu antoniniánov je základom pre spochybnenie názoru, že znehodnotenie rímskych mincí bolo príčinou prerušenia ich prenikania na územie kmeňov príslušných k černjachovskej kultúre.

Po druhé, prítomnosť a nahromadenie antoniniánov, kreditnej mince s núteným obehom, ktorý v období hospodárskej a finančnej krízy Rímskeho impéria vytesnila v polovici 3. storočia z obehú denáre, naznačuje, že rímske mince boli nielen zdrojom striebra, ale a platidlom na území černjachovskej kultúry.

Po tretie, nálezy vysokých, stredných i malých nominále v sídliskách černjachovskej kultúry dokazujú existenciu živých obchodných vzťahov a plnohodnotného obehú peňazí.

In 2009, in surroundings of the Petehinka village (Balakiri) in the Khmelnickaja oblast region, a settlement of Cherniakhovsk culture from 2nd – 5th century was discovered. On a field, 36 Roman coins, antoninians, were collected – 33 complete exemplars and 3 fragments. Character of finding's position of and state of the coins indicate that they represented a part of a depot. The set included coins of the following emperors: Gordianus III. (238 – 244) – 10 pieces, Philipus I. Aravitianus (211 – 247) – 12 pieces, Otacilius Severus (247) – 1 piece, Philipus II. jun. (247 – 249) – 1 piece, Detius Traianus (249 – 251) – 8 pieces, Herenius Etruscillus (251) – 3 pieces, Trebonianus Gallus (251 – 253) – 1 piece.

It is remarkable that some coins of Detius Trainanus were minted with dies of identical type – 2 pieces of coins depicting the god Victoria and two exemplars depicting

a cavallor. This group also includes two commemorative coins issued on memory of Vespasianus (69 – 79) and Commodus (176 – 192).

Dies of the same type also served to mint 3 coins of Philipus Aravitianus depicting the good Roma and coins of Gordianus – two with portrait of Herakles and two with portrait of Solus.

Basing of dating the coins – mid 3rd century – it is possible to presuppose this set to be connected with event of the Sythian War (battle at Abrutto in 251) and to represent the s.c. redemption payments. However presence of younger antoninians of Herenius Etruscillus and trebonianus Gallus puts this hypothesis in doubts.

This finding is the first set of antoninians found in catchments of the southern Bug river. Analysis of available

numismatic and archaeological sources shows that this Roman coin penetrated to this area in mid-3rd century in a limited scale and only few single findings are known. On contrary, the recent news from media speak about increase of number of finding of all Roman coins.

Already today it is possible to state change in position of antoninians in circulation of roman coins in area of tribes belonging to the Cherniakhovsk culture.

First, the finding of antoninias itself gives basis to put in doubts opinion, that depreciation of Roman was a reason to break their penetration to territory of tribes belonging to

Cherniakhovsk culture.

Second, presence and hoarding of antoninians, a credit coin with compulsory circulation, which replaced denarii in circulation in mid-3rd century in period of economical and financial crisis of Roman Empire, indicates that the Roman coins were not only a source of silver, but also a mean of payment in the area of the Cherniakhovsk culture.

Third, finding of high, medium and low denominations in settlements of the Cherniakhovsk culture give evidence about existence of intensive trade relationships and a full-value money circulation.

В 2009 г. возле села Перегинка (Балакири) Хмельницкой области было открыто поселение черняховской культуры II – V вв. н.э. На поле было собрано 36 римских монет – антонианов (33 целых и 3 фрагмента). Характер залегания и состояние сохранности монет позволяет высказать предположение, что они являются частью клада.

Нумизматический комплекс распределяется следующим образом: Гордиан III (238 - 244 г. н. э.) – 10 экземпляров; Филипп I Аравитянин (244 – 247 г. н. э.) - 12; Отацилия Севера (247 г. н. э.) – 1; Филипп II Младший (247 – 249 г. н. э.) - 1; Деций Траян (249 - 251 г. н. э.) - 8; Герения Этрускилла (251 г. н. э.) – 3; Требониан Галл (251 – 253 г. н. э.) – 1.

Примечательно, что в данном комплексе несколько монет Деция Траяна чеканены однотипными штемпелями – монета с изображением на реверсе богини Виктории - 2 экземпляра, и с всадником - 2 экземпляра. В этой же группе находятся две консекрационные монеты, чеканенные в память Веспасиана (69 – 79 г.н.э) и Коммода (176 – 192 г.н.э).

Однотипными штемпелями чеканены 3 монеты Филиппа Аравитянина с изображением богини Ромы, а также монеты Гордиана с изображением Геракла - 2 экземпляра и Сола – 2 экземпляра.

Исходя из датировок монет - середина III в. н.э., есть соблазн увязывать нумизматический комплекс с событиями Скифской войны (битвой при Абрутте в 251 г.н.э.), и трактовкой его как части так называемых «откупных платежей». Однако наличие в комплексе более поздних антонианов Герении Этрускиллы и Требониана Галла ставят под сомнение это предположение.

Следует отметить, что данная находка является

первым, известным авторам, фиксированным нумизматическим комплексом антонианов на Южном Побужье. Анализ имеющихся археологических и нумизматических источников свидетельствует об ограниченном поступлении в середине III в. н.э. в регион этой римской монеты, а статистика фиксирует лишь единичные находки антонианов. Тем не менее, сообщения, появляющиеся в последнее время в различных масс - медиа, говорят о многократном увеличении количества находок практически всех номиналов римских монет.

Уже сегодня можно говорить не только о смещении акцентов в вопросе о роли антонианов в процессе обращения римской монеты в ареале расселения племен черняховской культуры, но и внесении определённых корректив в базис социально-экономической модели черняховского общества.

Во-первых, сам факт находки клада антонианов дает основания поставить под сомнение тезис о том, что обесценивание римских монет стало причиной полного прекращения их поступления на территорию расселения черняховских племён.

Во-вторых, наличие и накопление антонианов, кредитной монеты с принудительным курсом, вытеснившей в период экономического и финансового кризиса Римской империи в середине III в. н.э. из обращения денарии, указывает на то, что римская монета была не только источником поступления серебра, но и средством платежей на территории племён черняховской культуры.

В-третьих, находки на памятниках черняховской культуры крупных, средних и мелких номиналов указывает на наличии оживлённых товарных отношений и полноценного рынка денег.

Латентный период в светской сеньориальной чеканке (Франция, X в.)

Latentné obdobie v sekulárnej seniorátnej razbe (Francúzsko 10. storočie)

Latent period on the secular seniorate minfing (France 10th century)

Татьяна СТУКАЛОВА

Отдел нумизматики, Государственный Исторический музей, Красная площадь, д.1. 109012 Москва, e-mail: snutti@yandex.ru

Sekulárna rodová razba mincí sa v plnej miere prejavuje v momente, keď šľachtici začínú označovať svoje razby vlastnými menami. No medzi skutočným prechodom mincového regálu do rúk šľachty a razbou mincí s menom vlastníka regálu nastáva pomerne dlhé obdobie až dva a pol storočia, v ktorom rodové mince na sebe nenesú vonkajšie znaky príslušnosti seniorovi a zachovávajú si vzhľad kráľovských razieb, vrátane uvádzania mien dávno mŕtvych kráľov. Práve toto obdobie označujem za latentné obdobie svetských rodových razieb. Toto obdobie je zvlášť výrazné vo Francúzsku s jej tradíciou „nemenných“ typov, no v rôznej miere ju možno vystopovať aj v iných európskych štátoch.

Otázka začiatku sekulárnych rodových razieb vo Francúzsku zamestnávala numizmatikov predovšetkým v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. F. Poey d'Avant dokonca tvrdil, že práve on objavil „zákon“ rodových razieb, podľa ktorého sa vyvíjala od kopírovania kráľovských razieb cez „nemennosť“ až po úplné upustenie od kráľovských vzorov (Poey d'Avant 1858, T. 1., P.2). No toto vcelku vierohodné tvrdenie nedáva odpoveď na otázku, v akej etape sa kráľovská razba de facto mení na rodovú a prečo rôzni seniori používajú ako vzor pre

svoje razby kráľovské razby. Tieto problémy sú predmetom tohto príspevku.

Východiskom pre naše úvahy sú dva dokumenty Karla II. Lysého (840–877) - edikt vydaný v Pitres v r. 864 a kapitulárny edikt z júna 877 vydaný v Cuersi sur Ois. Prvý dokument predpisoval unifikovaný vzhľad kráľovských razieb prijatý na celom území Západofranského kráľovstva vo viac ako stovke kráľovských mincovní. Druhý fakticky uzákonil dedičnosť grófskej hodnosti a premenu hodnostného uzufuktu v senioriu. Organizácia razby mincí a dozor nad razbou a obehom mincí, ako aj prenasledovanie falšovateľov v mene kráľa sa stávali súčasťou povinností grófa, ktorý ich uplatňoval aj na svojom území seniorii.

V poslednej štvrtine 9. a počas celého 10. storočia sa kráľovská razba riadila princípom stanoveným v Pitreskom edikte, podľa ktorého sa v každom novom štáte (s nemnohými výnimkami) uvádzal na minciach kráľovský monogram. Pokles počtu mincovní, ktoré na svojich minciach zobrazovali monogram mena panujúceho kráľa, ukazuje ako klesal kráľovský vplyv a ktorí noví mincoví páni vlastníci mincového regálu sa od neho odklňali. Typ kráľovských mincí, ktorý prevzala konkrétna senioria a zafixovala na dlhý čas ukazuje aj na terminus post quem – čas v ktorom sa razba mincí v skutočnosti premenila na rodovú seniorálnu.

The secular generic coinage fully appears at the moment, when the nobility start to mark its coinage by own names. However a relatively long period, even two half centuries, appears between the real transition of the coinage right into the nobility hands and minting of coins with name of the coinage right owners. In that period, the generic coins do not bear external features of appurtenance to the senior and maintain outlook of royal coinage, inclusively of presenting name of king died a long time ago. I call just this period as a latent period of the secular generic coinage. This period is particularly clearly developed in France, with its tradition of “unchangeable” types, but to different degree it can be also traced in other European countries.

Question of beginning of secular generic coinage in France interested numismatists first of all in the second half of 19th century and by beginning of 20. century. F. Poey d'Avant even affirmed that just he discovered “rule” of the generic coinages. According this rule, it developed from copying of royal coinages through “exchangeability” up to complete abandoning of the royal models (Poey d'Avant 1858, T. 1., P.2). However, this quite credible affirmation does not answer question, in what stage the royal coinage de facto turns into the generic coinage and why the different seniors use the royal coinage as model for

their own coinages. These problems are objective of this contribution.

Starting point for our consideration are two documents by Charles II. Bald (840-877) the edict of Pitres from 864 and the capitulary edict from June 877 issued in Cuersi sur Ois. The first document ordered unified outlook of the royal coinage accepted in the whole territory of the West Frankish Kingdom in more than 100 royal mints. The second embodied in law heredity of the count dignity and transformation of the dignity usufruct into seniority. Organization of coinage and supervision on the coinage, as well as pursuing counterfeiters in the name of king, became obligations of the counts, who executed right of seniority in his territory.

In the last quarter of the 9th and during whole 10th century the royal coinage was regulated by principles set in the Peter edict, according to which the royal monogram was displayed on coins in each new state (with few exceptions). Decrease in number of mints, which displayed monogram of the ruling king on their coins, shows how the royal influence declined and how the new owner of coinage right diverted from it. The type of royal coins overtook by a concrete segniority and fixed it for a long time also indicate terminus post quem – a time, during which the coinage was transforming into the generic – segniorate one.

Светская сеньориальная чеканка в полной мере проявляет себя с того момента, как сеньоры начинают подписывать свою монету собственными именами. Но между фактическим переходом монетной регалии в руки сеньоров и появлением подписной монеты обычно имеется довольно значительный (иногда до двух с половиной столетий) период, когда сеньориальная монета не несет на себе внешних признаков принадлежности сеньору, а сохраняет видимость королевской эмиссии вплоть до воспроизведения имен давно покойных королей. Именно этот промежуток времени я обозначаю как латентный, то есть скрытый, период в светской сеньориальной чеканке. Он особенно ярко выражен во Франции с её традицией «неподвижных» типов, но в той или иной мере прослеживается и в других европейских государствах.

Вопрос о начале светской сеньориальной чеканки во Франции занимал умы нумизматов преимущественно во второй половине XIX – начале XX в. Ф.Поэ-д'Аван даже утверждал, что он открыл «закон» сеньориальной монетной чеканки, согласно которому она эволюционировала от копирования королевского типа через «неподвижность» и последующее искажение к полному отказу от королевских образцов (Poeu d'Avant F. 1858, T. 1., P. 2). Но это в целом верное наблюдение не дает ответа на вопрос, на каком этапе королевская чеканка *de facto* превращается в сеньориальную и почему разные сеньоры берут в качестве образца

разные королевские типы. Эти проблемы станут предметом настоящего сообщения.

Исходным пунктом для наших рассуждений служат два акта Карла II Лысого (840–877) – Питрский эдикт 864 г. и капитулярий от июня 877 г., данный в Кьерзи-сюр-Уаз. Первый документ предписывал единый внешний вид королевской монеты, который был принят на всей территории Западно-франкского королевства более чем в сотне королевских монетных мастерских. Второй акт фактически узаконил наследование графской должности на местах и превращение должностного узурфрукта в сеньорию. Организация монетного производства и надзор за изготовлением и обращением монеты, а также преследование фальшивомонетчиков именем короля входили в число должностных обязанностей графа, который продолжил отправлять их и в своей сеньории.

В последней четверти IX в. и на протяжении всего X в. королевская монетная чеканка придерживалась принципа, заложенного Питрским эдиктом, и для каждого нового государя (за немногими исключениями) создавалась монограмма его имени. Уменьшение количества монетных дворов, на продукции которых присутствует монограмма имени правящего короля, показывает, как сжимался королевский домен и какие новые сеньории обособливались от него. Королевский монетный тип, унаследованный конкретной сеньорией и ставший в ней «неподвижным», как раз и указывает на *terminus post quem* – время, когда монетная чеканка на деле превратилась в собственно сеньориальную.

Strieborné zliatky a zlomky v skoro stredovekom Poľsku

Silver plates and fragmenst in early medieval Poland

Placki i siekańce srebrne w Polsce wczesnośredniowiecznej

PIOTR CHABRZYK

Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Dział Numizmatyczny, e-mail: piotr.chabrzyk@maie.art.pl

Všeobecným javom odzrkadľujúcim obeh drahých kovov na miestnych trhoch v skorom stredoveku bola skutočnosť obehu nemonetárnej peňažnej jednotky – strieborných zliatkov a zlomkov. Častejší výskyt tohto druhu peňazí v obehu možno pozorovať koncom 10. a začiatkom 11. storočia. V neskoršom období percentuálny podiel zliatkov a zlomkov postupne poklesol v dôsledku intenzívnejšieho prílivu cudzích mincí do Poľska ako aj domácej mincovej produkcie v druhej polovici 11. storočia.

Dva skoro stredoveké poklady z druhej polovice 11. storočia – zo Złochowic (sliezske vojvodstvo, kłobucký okres, obec Opatów) a Rudy (Łódzské vojvodstvo, okres wieluński, obec Wieluń) sa vyznačujú podobnou štruktúrou, netypickou pre svoje datovanie. Jednoznačne v nich prevažujú strieborne zliatky a zlomky, s nevelkou prímiesou mincí, ich zlomkov alebo zlomkov šperkov. Złochowický

A general phenomenon reflecting circulation of noble metals in local markets in early medieval period was the fact of circulation of a non-monetary money unit – silver ingots or fragments. A more frequent occurrence of this kind of money in circulation can be observed in the late 10th century and early 11th century. Later percentage of ingots and fragments gradually decreased in consequence of a more intensive income of foreign coins to Poland, as well as increased local coinage in the second half of 11th century.

Two late medieval depots from the second half of 11th century – from the villages of Złochowice (Region of Silesia, district of Kłobuki, municipality of Opatów) and Ruda (Region of Łódź, district of Wieluń, municipality of Wieluń) characterized by a similar properties, untypical for its chronology. Silver plates and fragments highly predominate in their structure above a small portion of admixed coins, their fragments or jewels. The depot of Złochowice includes

Powszechnym zjawiskiem odzwierciedlającym obieg kruszcowy na rynkach lokalnych we wczesnym średniowieczu był fakt funkcjonowania niemonetarnej jednostki pieniężnej – placków i siekańców srebrnych. Nasilenie występowania tego rodzaju pieniądza w obiegu zaobserwować można w końcu wieku X i na początku wieku XI. W okresie późniejszym procentowa zawartość placków i siekańców – wobec zintensyfikowania napływu na ziemię polskie monet obcych, oraz nasilenia rodzimej produkcji menniczej w 2 poł. XI wieku, ulegała postępującemu obniżaniu.

Dwa skarby wczesnośredniowieczne z 2 połowy XI wieku – ze Złochowic (woj. śląskie, pow. kłobucki,

pokład obsahuje 1710,17 g liateho striebra v pomere k celkovej hmotnosti pokladu 1838,8 g, zatiaľ čo poklad z Rudy o hmotnosti okolo 7000 pozostával z 1887 zliatkov a zlomkov, 3 celých mincí a 25 fragmentov mincí, ako aj 25 kúskov šperkov. V oboch pokladoch je datujúcou mincou denár Spytihneva II. z rokov 1055-1061. Vtedajšie poklady sa už vyznačujú skôr malou prímiesou zliatkov a prevahou mincí, najčastejšie krýžových denárov masovo prenikajúcich do poľských krajín od prvej štvrtiny 11. storočia.

Ďalšou otázkou spoločnou pre oba poklady je blízkosť ich polohy – okolo 30 km, ako aj prítomnosť najťažších známych strieborných zliatkov – 104,4 g v poklade zo Złochowic, resp. 101,97 g v poklade z Rudy. Natíska sa dokonca otázka, do akej miery tieto poklady odzrkadľujú miestny obeh striebra alebo do akej miery ide o striebro pochádzajúce z domácich a doteraz neznámych zdrojov drahého kovu.

1710.17 g of cast silver of the total weight of 1838.8 g, while the depot from Ruda weighting about 7000 g consisted of 1887 silver ingots or fragments, 3 whole coins, 25 fragments of coins and of 25 pieces of jewels. Both depots are dated by denarii of Spytigniew II from 1055 – 1061. Other depots of the period are already characterized by a small portion of ingots and a predominance of coins, mostly of the crest denarii penetrating the Polish lands since the first quarter of 11th century.

Other question connected with both depots is nearness of their position (their mutual distance was about 30 km and presence of the heaviest silver ingots known up to present – 104.4 g in the depot of Złochowice and 101.97 g in the depot of Ruda. There arises even question, to what degree these depot reflect the local circulation of silver or to what degree they contain silver originating from Polish, up to present unknown sources of silver.

gm. Opatów) i Rudy (woj. łódzkie, pow. wieluński, gm. Wieluń) charakteryzują się podobną, nietypową dla swojej chronologii zawartością. Zdecydowaną przewagą w ich składzie osiągnają placki srebrne i siekańce, z niewielką tylko domieszką monet i ich fragmentów, oraz uławkami ozdób. Skarb ze Złochowic zawiera w swym składzie 1710,17 g srebra lanego w stosunku do 1838,8 g ciężaru całego depozytu, natomiast skarb z Rudy okolo 7000 g w których zawarta została całość depozytu – 1887 placków i siekańców, 3 monety całe i 25 ich fragmentów, oraz 25 kawałków ozdób. W przypadku obydwu depozytów datującą monetą jest denar Spytigniewa II z lat 1055-1061.

Ówczesne skarby charakteryzują się już raczej niewielką domieszką siekańców, wobec zdecydowanej przewagi pieniądza monetarnego - najczęściej denarów krzyżowych, masowo napływających na ziemie polskie od pierwszej ćwierci wieku XI.

Kolejną kwestią łączącą obydwie depozyty jest ich bliskość położenia - około 30 kilometrów, oraz

występowanie dwóch najcięższych znanych nam placów srebrnych - odpowiednio - 104,4 g ze skarbu ze Złochowic, oraz 101,97 g ze depozytu rudzkiego. Powstaje więc pytanie - na ile depozyty te są odbiciem lokalnego obiegu srebra, oraz - czy może mamy do czynienia ze srebrem pochodzącym z rodzimych, a nieznanym dotychczas źródeł kruszcu.

První biskupské ražby u západních Slovanů The first bishop coinages in West Slaves

LUBOŠ POLANSKÝ

Národní muzeum, Numismatické odd., Václavské náměstí 68, 11579 Praha 1, e-mail: lubos.polansky@nm.cz

Nejstarší slovanská biskupská ražba je spojována s osobou sv. Vojtěcha Adalberta (982-997). Historické bádání mu připsalo postupně několik typů mincí. Poslední výzkumy však ukazují, že naprostá většina z nich mu nepřísluší. V referátu a posléze v publikaci budou probrány jednotlivé ražby a vysvětleny důvody jejich vyřazení ze seznamu mincí, které měl razit sv. Vojtěch. Jedinou skupinou denárů, u které by bylo možné uvažovat o spojitosti se svatým biskupem, jsou ražby jeho bratra Soběslava s pravděpodobně zkomoleným jménem Vojtěcha v opisech.

Nejnámější česká denárová biskupská ražba s opisem HIC DENARIVS EST EPIS[COPI], dosud přidělovaná sv. Vojtěchovi, je s největší pravděpodobností mladší. Svým provedením, nálezovými okolnostmi i zvláštním opisem se hlásí do doby okolo roku 1000. Patří tedy až nástupci sv. Vojtěcha biskupu Thidagovi (997-1017). Na rubní straně je

The oldest Slavonic bishop coinage is connected with the person of St. Vojtěch Adalbert (982-997). Historical investigation gradually attributed him several types of coins. The last investigation, however, show that a great majority of them does belong him. The lecture and subsequently the article will discuss individual coins and will explain why they are to excluded them from the list of coins minted hypothetically by St. Vojtěch. One of a group of denarii, which might be connected with the Saint bishop, are the coinages of this brother Soběslav bearing probably corrupted name of Vojtěch in the circumscriptions.

The best known Bohemian bishop denarius with circumscription HIC DENARIVS EST EPIS[COPI], up to present ascribed to St. Vojtěch, is highly probably younger. Its manufacture, finding circumstance and a special circumscription seems to belong rather to a period around the year 1000. Hence, it belongs to St. Vojtěch's successor, the bishop Thidag (997 – 1017). On its reverse, a corruptel

v dosud nepřesvědčivě interpretovaném opise možné bez větších problémů identifikovat koruptelu jeho jména.

V souvislosti s touto proklamativní ražbou bude zmíněn i tzv. svatováclavský denár, na kterém je podle poslední hypotézy vyraženo jméno sv. Václava a Boleslava Chrabrého. Nová interpretace druhého opisu jako jména sv. Vojtěcha dovoluje uvažovat o této minci jako o ražbě hnězdenského arcibiskupa Radima Gaudencia (999-1006) spadající taktéž do doby okolo roku 1000.

Posledním biskupem, jemuž bude věnována pozornost je biskup Šebíř a problematika nejstarších biskupských ražeb na Moravě spojená s otázkou podivínské mincovny. Identifikace ražeb a vůbec existence písemně doložené produkce podivínské mincovny je řešena na základě filologického a historického materiálu, který umožňuje ztotožnit osobu biskupa Šebíře se jménem VSEBOR uvedeným na Břetislavových ražbách.

of his name can be identified in the circumscription, which was up to present convincingly interpreted.

In connection with this proclamative coinage, the s.c. Saint-Václav's denarius will be also mentioned that, according to the last hypothesis, bears the names of St. Václav and Boleslav the Held. The new interpretation of the second circumscription as the name St. Vojtěch allows considering this coin as a coin of the archbishop Radim Gaudencius (999 – 1006) from Gniezdno, which also falls to the period around the year 1000.

The last bishop, whom an attention will be paid, is the bishop Severus (Šebíř) and problem of the oldest bishop coinage in Moravia, connected with the question of the mint of Podivín. Identification of coinages and, in general, existence of production of the mint of Podivín illustrated by written documents is solved on base of philological and historical material, which allows to identify the bishop Šebíř's person with the name VSEBOR present on the denarii of Břetislav.

Denárové ražby v moravských nálezech druhé poloviny 13. století

Denarius coinages in coin from second half of 13th century in findigs from Moravia

DAGMAR GROSSMANNOVÁ

Moravské zemské muzeum, Numismatické oddělení, Zelný trh 6, 659 37 Brno, e-mail: dgrossmannova@mzm.cz

13. století je nejenom v dějinách Moravy významné období pro rozvoj městského prostředí, hospodářství a obchodu. Mincovní a měnové poměry, které musely reagovat na nedostatek oběživa v zemi, patří ke klíčovým otázkám moravské numismatiky. Tomuto tématu se věnoval především univ. prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc., který na tomto poli provedl velký kus práce, ale přesto zůstává mnoho otázek nezodpovězeno.

Morava byla v této době již součástí Českého státu, i když její mincovní a měnový vývoj byl ve 13. století od českého odlišný a pod vlivem mincovnictví rakouských zemí.

Zatímco v první polovině 13. století byly na Moravě raženy tzv. denáry fenikového typu, s nástupem Přemysla Otakara II. (1253-1278) na český trůn se v 50. letech zde začíná razit mince brakteátová. Z počátku to byly malé brakteáty většího střížku, které po mincovní reformě ve druhé polovině 60. let vystřídaly malé brakteáty menšího střížku, jejichž charakteristickým rysem je zjednodušení mincovního obrazu a chybějící opis.

V tomto období dochází na Moravě k decentralizaci mincoven a jejich pronajímání jednotlivcům nebo několikačlenným konsorciím za přesně stanovenou částku zpravidla na období jednoho roku. Přesný počet mincoven není přesně znám, stejně jako je nejasné přiřazení jednotlivých typů do určitých mincoven. Na Moravě jsou doloženy mincovny v Brně, Jihlavě, Olomouci, Znojmě, Opavě (v této době je počítána mezi moravské mincovny) a snad i v Uherském Hradišti a Uherském Brodě.

Vláda Přemysla Otakara II. se rozšířila i o některé rakouské země, konkrétně Rakousy, Štýrsko, Korutany a Kraňsko, kde tento panovník také razil své mince. Jako místodržící a reformátor tamní zemské finanční a zemské

správy působil v letech 1262-1269 ve Štýrsku olomoucký biskup Bruno ze Schauenburku (1245-1281), kterému jsou připisovány některé moravské ražby druhé poloviny 13. století. Znamé jsou rovněž tři typy štýrských feniků, které jsou označovány jako společná ražba Přemysla Otakara II. a Bruna ze Schauenburku.

Vzhledem k intenzivnímu hospodářsko-obchodnímu styku mezi Moravou a rakouskými zeměmi dochází vlivem rakouského mincovnictví v 60. – 70. letech 13. století na Moravě současně s ražbou malých brakteátů ještě k zavedení krátké ražby denárů fenikového typu. Oba tyto typy ražeb byly ekvivalentními jednotkami a v zemi obíhaly současně.

Dokladem toho je jejich společné zastoupení v moravských nálezech mincí ze druhé poloviny 13. století, i když jejich větší část tvoří brakteáty. Pro stanovení správné chronologie jednotlivých typů je podstatné především podrobné zpracování mincovních nálezů. Konkrétně se jedná o typy mincí označované Cach 904 – 908 a Cach 971 – 974.

Nejdůležitějšími moravskými nálezy, které zachycují těchto několik typů denárů, jsou především nálezy z Jezdovic, Bezuchova, Kyselovic a Moravského Krumlova. Z dalších nálezů, kde se tyto mince objevují, můžeme jmenovat např.: Blansko II., Horní Bory, Velehrad, Židlochovice, Jámy a Letovice. Některé z nálezů se nám bohužel do dnešní doby nedochovaly, a proto bylo nutno pro jejich studium využít pouze popisy v literatuře, které jsou však většinou velmi stručné, nepřesné a mnohdy zavádějící. I přesto však analýza těchto dosud známých mincovních depotů přinesla další nové poznatky, které dosavadní znalosti o mladších moravských denárech fenikového typu upravují a doplňují, a ty budou obsahem uvedeného příspěvku.

The 13th century is a significant period for development of urban environment, economy and trade not only in the history of Moravia. The situation in coinage and currency, which had to meet the shortage of coins in circulation, belongs to the key problems of the Moravian numismatics. This problem was dealt with first of all by prof. PhDr. Jiří Sejbal, DrSc. who had carried out an enormous work in this field, but in spite it many question remain unanswered. At that time Moravia was already annexed by the Bohemian State, but its coinage and currency development differed, in 13th century, from that of Bohemia and was under influence of the coinage of Austrian lands.

While in the first half of 13th century, the denarii of the s.c. pfennig type were minted in Moravia, after inauguration of Přemysl Otaka II (1253 – 1278) on the Bohemian throne, the bracteate-type cons started to be minted in Moravia in 1250-s. At the beginning the bracteates of larger diameter were minted, which were replaced after the cur-

rency reform in second half of 1260-s by the bracteates of smaller diameter characteristic by simplified coins pictures and absence of circumscription.

At that time, mints are decentralized in Moravia and they are arended to individual persons or to consortia of several members for an accurately fixed amount of money, usually for one year. The accurate number of mints is unknown, similarly as attributing of individual coin types to certain mints is unclear. Mints in Moravia are known from that time from Brno, Jihlava, Olomouc, Znojmo and Opava (at that time is taken as a Moravian mint) and perhaps also in Uherské Hradiště and Uherský Brod.

Reign of Přemysl Otakar II. was also enlarged into some Austrian lands, concretely in Austria, Styria, Carinthia and Kraine, where this ruler also minted its own coins. As a governor and reformer of the local financial and land administration, the bishop of Olomouc Bruno of Schauenbug

(1245 – 1281) acted in Styria in 1262 – 1269, to whom some Moravian coins of the second half of 13th century are attributed. There are also known three types of Styrian pfennigs, which are considered as common coinages of Přemysl Otakar II. and Bruno of Schauenburg.

In regard to intensive economical and trade contacts between Moravia and Austrian lands, simultaneously with minting the small-diameter bracteats, the pfennig-type denarii were also shortly minted. Both coinage types were equivalent units and circulated in Moravia parallel.

An evidence of this fact is their simultaneous presence in the findings of Moravian coins from the second half of 13th century, although the bracteats predominated here. The essential precondition for establishment of an accurate chronology of individual types is, first of all, the detailed

analysis of coin findings, especially of the coin types typified as Cach 904 – 908 and Cach 971 – 974.

The most significant findings of Moravian coins, which include several types of denarii, are the findings from Jezdovice, Bezuchov, Kyselovice and Moravský Krumlov. Among further findings including such coins those from Blansko II, Horní Bory, Velehrad, Židlochovice, Jámy and Letovice can be mentioned. Some of the findings have not preserved until today, therefore only their descriptions in literature can be used for their study. However, they are mostly too brief, inaccurate and many times even misleading. But in spite of it analysis of these known coin depots brought further new pieces of knowledge, which modify and complete the existing knowledge of the younger pfennig-type Moravian denarii. They will be the proper objective of this contribution.

Pražské groše, uherské a české florény v peněžních hotovostech římských poutníků ze Sieny (1382-1446)

Prague grossi, Hungarian and Bohemian florins in cash of peregrines traveling through Siena to Rome

ROMAN ZAORAL

Fakulta humanitních studií UK, U Kříže 8, 158 00 Praha 5, e-mail: zaoral@post.cz

Poutnická kniha (*Il Libro del pellegrino*) špitálu Panny Marie della Scala z let 1382-1446 představuje precizně vedený dokument o peněžních depozitech v jedné z nejvýznamnějších církevních institucí v Sieně, který v roce 2003 vydaly formou komentované edice Gabriella Piccinni a Lucia Travaini. Pečliví dominikánští řeholníci do knihy zapisovali jména a původ jednotlivých poutníků, ukládali peněžní hotovost podle mincovních typů příslušných nominálů a jejich směnný kurs na místní sienskou měnu. Ze směny nejvíce profitovala místní mincovna, jejíž záznamy o nákupu drahého kovu z let 1351-1423 dokládají příliv grošových a po roce 1392 ve stále větší míře také zlatých mincí.

Pestrý soubor evidovaných nominálů je zajímavým svědectvím o pohybu dobového oběživa na evropském kontinentě v době na přelomu 14. a 15. století, neboť přes Sienu mířili do Říma poutníci téměř z celé Evropy. Zlaté mince v jejich peněžních hotovostech z praktických důvodů převažovaly, a to u všech sociálních vrstev. K nejméně frekventovanějším typům patřily florentské florény, benátské dukáty a uherské florény jako jejich ekvivalent. České a zejména uherské florény odtékaly přímo proudem ze střední Evropy do hospodářsky

nejvíce silných regionů tehdejšího kontinentu. Byly proto nejčastěji součástí peněžních hotovostí poutníků buď přímo z Itálie, anebo z Flander. Mezi stříbrnými nominály patřilo vedoucí místo pražským grošům, o nichž se zmiňuje florentský kupec F. B. Pegolotti jako o jediné větší stříbrné minci v tehdejší Itálii. Podobně jako zlaté ražby i pražské groše se uplatňovaly bez ohledu na místo vzniku především na kapitálově silných trzích. V knize jsou doloženy u poutníků z českých zemí, Říše, Polska, Flander a Savojska. Z celkové sumy 2500 florénů, která v přepočtu představuje hodnotu 328 vkladů zapsaných do knihy před rokem 1410, tvoří 680 evidovaných pražských grošů pouhý zlomek. Ne všechny mince se však dostaly do depozitáře. Fakticky byly pražské groše zastoupeny v místním oběživu ve větší míře, jak o tom svědčí drobný nález 12 grošů doložený k roku 1409 na zahradě sienského špitálu.

Je dobré připomenout, že uvedená suma 2500 florénů se nedostala do pokladny špitálu celá, neboť řada vkladů byla mezitím rozložena. Zbyla z ní jen část po těch poutnících, kteří ve špitálu zemřeli a jejichž vklady si nikdo z příbuzných nevyzvedl. Stále však šlo o poměrně vysoký obnos, který průběžně přecházel do vlastnictví kláštera.

The peregrines' book (*Il Libro del pellegrino*) from the Hospital of Virgin Mary della Scala of 1382 – 1446 represents an accurately maintained document about money deposits in one of the most significant religious institutions of Siena that was published in 2003 in form of a commented issue by Gabriella Piccinni and Lucio Travaini. The careful Dominican monks recorded, in the book, names and origin of individual peregrines, deposited cash according to coin types and face values, as well as their exchange rates to the local currency of Siena. The money exchange brought a considerable profit to the local mint, whose registers of buying the noble metal from 1351 – 1423 give evidence of income of grossi and, after 1392, of a continuously increasing income of golden coins.

The variable set of recorded coin of different face values is an interesting witness about streaming of contemporaneous currencies in European continent by turn of 14th and 15th century, as to Rome peregrines from almost entire Europe traveled through Siena. The golden coins predominated from practical reasons in cash of peregrines originating from all social strata. The most frequented types of coins were Florentine florins, Venetian ducats and Hungarian florins as their equivalent. The Bohemian and especially the Hungarian florins flew even in strong streams from central Europe to the economically strongest parts of Europe of

that time. Therefore they represented the dominant portion of money of peregrines coming as directly from Italy as from Flanders. Among the silver coins, the predominant position belonged to the Prague grossi mentioned by the Florentine merchant F. B. Pegolotti as the only larger silver coin occurring in Italy of that time. Similarly as the golden coins, the Prague grossi played, irrespectively of the place of their origin, in financially strong markets. In the book, they are mentioned at peregrines from Bohemia, German Empire, Poland, Flanders and Savoy. From the total sum of 2,500 florins, representing an equivalent of 328 deposits registered in the book before 1410, the 680 Prague grossi recorded represent just a fragment. However, not all coins had got into the deposit. As matter of fact, the Prague grossi represented a greater portion in the local currency, as shown by a minor finding of 12 grossi, dated to 1409, discovered in the garden of Hospital of Siena.

It is to be noted that the sum of 2,500 florins did not get in the Hospital cash complete, as many deposits were picked up meanwhile. Just that portion of them had remained here, which belonged to those peregrines who died in the hospital and their was not picked up by the relatives. However, even this portion represented a relatively high sum of money that was continuously becoming property of the monastery.

Predmety dokumentujúce stredovekú techniku razby mincí v Maďarskom národnom múzeu

The relics of medieval minting technique in the Hungarian National Museum

CSABA TÓTH,

*Hungarian National Museum, Department of Coins and Medals, Múzeum krt. 14–16, 1088 Budapest,
e-mail: toth.csaba@hnm.hu*

Stredoveké mince sa razily veľmi jednoduchým spôsobom, platnička sa vložila medzi dve razidlá. Na horné sa uderilo kladivom. Tato metóda môže byť ľahko rekonštruovaná na základe dobových písomných prameňov a ilustrácií. Ďalšia skupina materiálnych dokladov o razbe mincí sú nástroje používané na razbu, napríklad, razidlá, nevyrazené platničky, vzory a skúšobné

razby. Tieto predmety sú v súčasnosti veľmi vzácne, keďže razidlá boli zvyčajne opotrebované razbou. Napriek tomu poskytujú predstavu o technike razby. Príspevok sa sústreďuje na štyri stredoveké razidlá z 11. a 14. storočia a pár súčasných skúšobných odrazkov vyrobených z olova, ktoré sa nachádzajú v zbierkach Maďarského národného múzea.

Medieval coins were made in a very simple way: a flan was put between two dies and the upper die hit by a hammer. The method can be easily reconstructed according to the contemporary written sources and illustrations. The third group of the sources regarding minting are the tools, which were used for the minting, e.g. hubs, dies or unstruck blank flans, patterns and test

pieces. These kind of objects are very rare today, as the dies were usually damaged after usage, but they provide an insight to the technique of the minting process. The paper discusses four medieval dies from the 11th –14th centuries and a couple of contemporary test pieces made of lead from the collection of the Hungarian National Museum.

O tak zvanej Fedorovej minci

On the so called Fedor's coin

О так называемой монете Федора

Ростислав САВБОВ

вул. Шевченка 93 - 5, 29000 Хмельницький, Україна, e-mail: rvs@ic.km.ua

Fedorova minca, nevelká nemá (anepigrafická) minca známa donedávna v jedinom exemplári, dostala svoj názov podľa predpokladaného emitenta – podolského kniežaťa Fedora Koriatoviča (1385/8 – 1394). Bola objavená roku 1911 vo veľkom poklade mincí z konca 14. storočia v Sosnici na Ukrajine. Reálne však táto minca vošla vo známosť až v roku 1970, po publikovaní tohto pokladu. Kniežaťu Fedorovi Koriatovičovi bola pripísaná pomerne nedávno, v roku 1994 litovskými numizmatikmi E. Ivanauskasom a M. Balčisom na základe zhody erbu zobrazeného na minci s osobným kniežacím erbom Fedora Koriatoviča. Nález ďalších mincí Podolského kniežatstva z roku 2004, ktorý obsahuje polgroše Fedorovho staršieho brata Konštantína, do určitej miery toto pripísanie potvrdzuje. Príslušnosť Fedorovej mince k razbám Podolského kniežatstva potvrdzuje aj vyobrazenie takmer zhodného výtvarného prvku – koruny osobitného tvaru na Fedorovej minci a na variante polgroša Konštantína Koriatoviča, nájdenej v roku 2007. Vzhľadom na unikátnosť nebola Fedorovej minci venovaná dostatočná pozornosť a zobrazené symboly neboli uspokojivo vysvetlené. Pripísanie mince ostalo predmetom diskusie.

Nedávno bol objavený ďalší exemplár Fedorovej mince publikovaný E. Ivanauskasom v roku 2009 v katalógu litovských mincí. Je vyrazený tými istými razidlami ako prvý. Jeho hmotnosť 0,22 g sa približuje hmotnosti 0,3 g prvej Fedorovej mince. Obsahom čistého striebra (rýdzosť sosnickej mince uloženej v Národnom múzeu histórie Ukrajiny je 600/1000) sa nominále Fedorovej mince približuje ternáriu. Interpretáciu obrazu mince sťažuje na oboch exemplároch reliéf prestupujúci z opačnej strany mincí. Zrejme kvôli týmto poškodeniam bolo pôvodne formulovaných niekoľko rôznych interpretácií obrazu Fedorových mincí. Preskúmanie obrazu novo nájdenej mince s inou orientáciou reliéfu umožňuje s absolútnou istotou prikloniť sa k názoru, že na averze sú pod korunou umiestnené gotické písmená C a O.

Prirodzene je možné predpokladať, že skratka pod korunou zaberajúca väčšiu časť priestoru v strede mince predstavuje iniciály mena panovníka, emitenta mince. Avšak všetky pokusy, ako autor ukázal už dávnejšie, akýmkoľvek spôsobom spojiť túto skratku s Fedorom boli márne. Tak isto skratku možno ľahko považovať za iniciály mena jeho brata Konštantína. Bola už vyslovená aj domnienka, že vlastnosti ikonografie Fedorovej mince možno objasniť razbou tejto mince v mene oboch bratov. Možnosť ich spoločného vládnutia koncom 80. rokov 14. storočia potvrdzujú aj historické pramene. Slabinou tejto hypotézy je neobyčajná zhoda pri stvárnení mince charakterovo rozdielnych erbov panovníkov – korunovaných iniciál Konštantína a osobného erbu Fedora.

Podľa autorovho názoru je pravdepodobnejšie, že mincu razil iba Konštantín. V tomto prípade by ikonografia Fedorovej mince viac zodpovedala zvyklostiam: korunované iniciály panovníka na averze by zodpovedali na reverze jeho erbu, nahradenému tu kvôli nedostatku miesta zjednodušeným osobným znakom. Razbu drobných mincí Konštantínom treba považovať za plne opodstatnenú, lebo by v miestnom peňažnom obehú doplňali polgroš s vysokým obsahom striebra, ktorý Konštantín razil v 80. rokoch 14. storočia. Avšak v takom prípade by bolo nevyhnutné uznať, že čiarkový znak v podobe písmena M s dvojitým krížom vyrastajúcim z jeho stredu na reverze mince patrí Konštantínovi a nie Fedorovi. Nákres tohto znaku z pečate pri regeste listu pripisovaného Fedorovi bol objavený poľskou numizmatičkou J. Puzinom v roku 1930 pri revízii korunného archívu z roku 1565. Naopak Konštantínov osobný znak nebol doteraz objavený. Je však známe, že v archívnych materiáloch z týchto čias sa vyskytujú zámeny a chyby, ktoré nemožno vylúčiť ani v tomto prípade. Je teda zrejme, že otázku pripísania Fedorovej mince konkrétnemu panovníkovi bude možné s konečnou platnosťou vyriešiť až po objavení Konštantínovho znaku.

The Fedor's coin, a little anepigraphic coin, known recently in a single specimen, got its name after its hypothetical issuer – the Podolian duchie Fedor Koriatovich (1385/8 – 1394). It was discovered in 1911 in a great depot of coins from end of 14th century in Sosnica in Ukraine. In reality it has become known as late in 1970, after publishing of this depot. It was attributed to Fedor Koriatovich relatively recently, in 1994 by the Lithuanian numismatists E. Ivanauskas and M. Balčis on the base of identity of coat-of-arms depicted on the coins with the personal ducal coat-of-arms of Fedor Koriatovich. Finding of further coins

of the Podolian duchy from 2004, which contained half-grosses of the Fedor's older brother Konstantin confirms this opinion to certain degree. Belonging of Fedor's coin to coinages of Podolian Duchy is also confirmed by depicting of almost identical artifact – a crown of special shape on the Fedor's coin and on a variety of half-grossus of Konstantin Koriatovich found in 2007. In regard to existence of only one specimen of Fedor's coin, a sufficient attention has not been dedicated to it and the depicted symbols have not been sufficiently explained. Attributing of this coin continued to be discussed.

Recently a further specimen of this coin was discovered and published by E. Ivanauskas in 2009 in his catalogue of Lithuanian coins. It was minted using the same dies as the first specimen. Its weight of 0.22 g approximates to 0.30 g of the first specimen of Fedor's coin. By content of pure silver (purity of the coin from Sosnica, preserved in the National History Museum of Ukraine, is 600/1000) the value of the Fedor's coin approximates to ternarium. Interpretation of the coin picture is made difficult in both specimens by relief penetrating from other side of the coin. Probably due to this damaging, several interpretations of Fedor's coin picture were formulated. Examination of picture of the newly found exemplar with their orientation of the relief allows accepting, with absolute certainty, opinion that the gothic letters C and O are placed under the crown.

Of course it is possible to presuppose the abbreviation under the crown, which takes major part of the spaces in center of the coin, to represent initials of the ruler's name, the issuer of the coin. However, all attempts, as the author had shown earlier, to connect this abbreviation with Fedor were unsuccessful. This abbreviation can be easily considered as initials of the name of his brother Kostantin. A hypothesis was also formulated that iconography of the Fedor's coin can be explained by minting of this coin in name of both brothers. Possibility of their common reigning by end of 1380-s is also confirmed by written docu-

ments. The weak side of this hypothesis is the unusual similarity in style of forming coat-of-arms of both rulers – the crowned initials of Konstantin and personal coat-of-arms of Fedor – which have a different character.

According to the author's opinion it is more probable, that the coin was minted only in the name of Konstantin. In this case the iconography of Fedor's coins would more fit the customs: the crowned initials of rulers on obverse would correspond to his coat of arms on the reverse, which were replaced, due insufficient place, by his simplified personal emblem. Minting of small coins in name of Konstantin is to be considered as fully reasonable, because they would complete, in local circulation. The half-grossus with a high content of silver, which Konstantin minted in 1380-s. However in this case it would be inevitable to accept that the line-shaped mark in form of letter M with double crest growing from its center on the reverse belongs to Konstantin, but not to Fedor. Depiction of this emblem from a seals at request of a letter attributed to Fedor was discovered by the Polish numismatist J. Puzina in 1930 at revision of the crown archive from 1565. On the contrary the Konstantin's personal emblem has not been discovered. However, it is known that confusions and mistakes occur in documents from that time, which cannot be excluded neither in this case. Thus it is obvious that it will be possible to solve definitely the question of attributing of the Fedor's coin only after discovery of the Konstantin's emblem.

Монета Федора, небольшая анэпиграфическая монета известная вплоть до последнего времени в единственном экземпляре, получила свое название в украинской нумизматике по имени предполагаемого эмитента – подольского князя Федора Кориатовича (1385/8 – 1394). Была найдена в 1911 г. в составе большого клада монет конца XIV в. в Соснице, Украина. Фактически монета стала известна в 1970 г. после публикации этого клада. Указанную атрибуцию монета Федора получила сравнительно недавно в 1994 г. в работе литовских нумизматов Е. Иванускаса и М. Балчиса на основе схожести эмблемы на монете и личного княжеского знака Федора. Открытие в 2004 г. других монет Подольского княжества, полугрошей старшего брата Федора – Константина, в определенной степени подтвердило эту атрибуцию. О принадлежности монеты Федора к чеканке Подольского княжества также свидетельствует использование в оформлении монеты Федора и найденной в 2007 г. разновидности полугроша Константина практически идентичного графического элемента - короны своеобразной формы. Все же, возможно по причине своей сомнительной уникальности, монете Федора не было уделено достаточно внимания. Ее изображения и символы не получили удовлетворительного толкования, а атрибуция монеты остается предметом дискуссии.

Недавно стал известен еще один экземпляр монеты Федора, опубликованный Е. Иванускасом в 2009 г. в каталоге литовских монет. Он чеканен теми же штемпелями, что и первый, и имеет вес 0,22 г близкий к весу первой монеты Федора в 0,30 г. По содержанию чистого серебра (проба металла сосницкой монеты хранящейся в Национальном музее истории Украины - 600) монета Федора по номиналу

ближе всего к тернарию. На новой монете так же, как и на первой, имеется затрудняющий восприятие изображений рельеф “перебитый” с противоположной стороны монеты. Очевидно, из-за наличия этих искажений ранее было выдвинуто несколько версий интерпретации изображений на аверсе монеты Федора. Изучение изображений новой монеты с иной ориентацией рельефа позволяет с полной уверенностью остановиться на версии о размещении на аверсе под короной готических букв “С” и “О”.

Естественно предположить, что аббревиатура под короной, занимающая большую часть поля в центре монеты, является инициалами правителя – эмитента монеты. Однако все попытки, как уже было показано ранее автором, каким-либо образом связать эту аббревиатуру с Федором ни к чему не привели. В тоже время в ней легко усмотреть начало имени его брата Константина. Уже высказывалась догадка, что особенности иконографии монеты Федора могут объясняться совместным выпуском этой монеты Константином и Федором. Возможность их совместного правления в конце 80-х г. XIV в. подтверждается историческими источниками. Слабым местом этого предположения является необычное сочетание в оформлении монеты разнородных по своему характеру эмблем правителей – коронованных инициалов для Константина и личного знака для Федора.

По мнению автора, более правдоподобным выглядит предположение, что монету чеканил единолично Константин. В этом случае иконография монеты Федора была бы вполне стандартной: коронованный инициал правителя на аверсе сочетался бы на реверсе с его гербом, замененным здесь из-за малой площади монеты на упрощенный личный

знак. Чеканка Константином разменной монеты выглядит вполне мотивированной. Она должна была дополнить в местном обращении его высокопробный полугрош, который он чеканил на протяжении 80-х годов XIV в. Однако тогда необходимо признать, что штриховой знак на реверсе монеты Федора в виде буквы “М” с прорастающим из ее середины двойным крестом принадлежит Константину, а не Федору. Зарисовка этого знака с печати при регесте письма,

приписываемого Федору, была обнаружена польским нумизматом Й. Пузыною в 1930 г. в материалах ревизии коронного архива 1565 г., тогда как личный знак Константина не выявлен до сих пор. Известны примеры путаницы и ошибок в архивных материалах того времени, нельзя исключить возможность ошибки и в данном случае. Очевидно, что проблема атрибуции монеты Федора может быть окончательно разрешена лишь после обнаружения знака Константина.

Nový pohľad na význam nálezov arpádovských mincí na Slovensku (11.-13. storočie)

A new viewpoint on significance of findings of the House-of-Arpád-coins in Slovakia (11th – 13th century)

JÁN HUNKA

Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 94921 Nitra, e-mail:jan.hunka@savba.sk

Z obdobia 11.-13. storočia je doteraz známych zo Slovenska 260 nálezov mincí. Obsahovali 8 450 uhorských mincí vyrazených arpádovskými panovníkmi, Štefanom I. až Ondrejom III. Okrem nich sa objavilo aj 3 000 ks cudzích mincí. Predovšetkým sú to rakúske mince – 2 850 viedenských fenigov a friesachských fenigov. Tiež české a moravské, nemecké, francúzske a anglické denáre – spolu asi 100 ks. Iných 948 kusov mincí z nálezov zo Slovenska nie je možné určiť, lebo sa nezachovali.

Nové nálezy mincí priniesli predovšetkým archeologické výskumy zaniknutých stredovekých dedín, miest, kláštorov a kostolov, tiež hradov a iných zemepanských sídiel. Časť sa našla ako náhodné nálezy, na poli, v záhradách, pri cestách, riekach a pod. Viaceré významné nálezy boli žiaľ získané nelegálnymi prieskumami.

Vďaka všetkým novým nálezom je náš obraz o obehu mincí v 11.-13. storočí na Slovensku oveľa presnejší ako bol približne pred 20 rokmi.

K mnohým starým nálezom uhorských a iných mincí, publikovaných v 19. a 20. storočí, pribudlo počas posledných 30 rokov približne 20 nových pokladov mincí a minimálne 200 ojedinelých mincí. Zo starých nálezov treba uviesť poklady z Chvalovej, Ludaníc a Dolných Chlebian, tiež nálež z neznámej lokality na juhozápadnom Slovensku (obsahovali kráľovské a vojvodské mince z 11. storočia). Z 12. storočia je to hlavne poklad z Hronského Beňadika (s denármi malého priemeru). Do 13. storočia sú datované poklady z Krupiny, Rišňoviec, Trnavy, Skalice, Malinovca (s uhorskými a rakúskymi peniazmi). Nové nálezy sú z 11. storočia (Nitra – poldenáre Šalamúna) a z 12. storočia (Bratislava, Nitra, Hurbanovo, Štúrovo, Žiar – s anonymnými denármi, Bratislava/Vrakuňa, Trhovište – s medenými mincami Bela III.). Do 13. storočia patria poklady z Bratislavy, Pezinku, Štúrova – s uhorskými napodobene-

nami viedenských fenigov, tiež nálež z Pustého hradu nad Zvolenom – s denármi Ladislava IV. a nerazeným striebrom).

Významné sú aj nálezy jednotlivých mincí. Väčšina pochádza z výskumov stredovekých cintorínov (napr. sa našiel aj vzácny poldenár vojvodu Gejzu). Časť sa objavila v priestore zaniknutých stredovekých dedín (našiel sa aj skoro unikátny denár Bela III. typ Huszár 71, tiež denáre Ondreja III.). Archeologickými výskumami v jaskyniach na Spiši a Gemeri sa získali prekvapujúce nálezy z čias vpádu mongolsko-tatárskych vojsk do Uhorska v roku 1241. Sú to prvé súbory archeologických a historických pamiatok zo Slovenska, ktoré je možné spojiť s týmto vpádom.

Nové nálezy mincí je možné sledovať aj z hľadiska ikonografického. Arpádovské mince mali okrem peňažnej funkcie aj funkciu umeleckú a ideologickú. Výrazne ovplyvňovali umelecký názor vtedajších obyvateľov Slovenska. Mince reprezentovali nielen Uhorské kráľovstvo a jeho vládcov. Sú na nich aj symboly vlády (znak štátu, panovníkov meč, trón, žezlo), prezentácia panovníka (jeho štylizovaný portrét), najdôležitejšie budovy (cirkevné aj svetské), štátne náboženstvo. Na minciach je zrejmy umelecký vývoj od románskeho umenia po včasnogotické umenie. Dá sa sledovať aj rôzne rytecké stvárnenie jednotlivých výjavov.

Význam starých aj nových nálezov: (1) dokladajú osídlenie jednotlivých častí Slovenska; (2) poukazujú na ich hospodársky vývoj; (3) dopĺňajú informácie o skoro 300 sídliskových lokalitách (dediny, mestá); (4) ukazujú smer diaľkových ciest; (5) sú svedectvom o obchode a o používaní mincí rôznymi obyvateľmi dnešného Slovenska; (6) informujú o spoločenských stykoch Uhorska so zahraničím; (7) poukazujú na nepriaznivé pomery v štáte počas vpádov vojsk nepriateľov.

Up to present, 260 findings of coins from 11th – 13th originate from Slovakia. They contained 8,450 Hungarian coins of two kings of the House of Arpád, Stephanus I. and Andreas III. Out of them there were also found 3,000 foreign coins, first of all Austrian coins: 2,850 pfennigs of Vienna and of Friesach. There were also found Bohemian, Moravian, German, French and English denarii (altogether 100 coins). Remaining 948 coins of that period found in Slovakia were not identified or has not preserved.

New findings of coin originate first of all from archaeological investigations of vanished medieval villages, towns, monasteries, churches, castles and other residences of no-

bility. A part of them was found occasionally in fields, gardens, along roads, rivers etc. Unfortunately, many significant findings originate from illegal investigations. Thanks to all new findings, our image about coin circulation in Slovakia of 11th and 13th century is much more accurate that about 20 years ago.

The extensive set of findings of Hungarian and foreign coins published in 19th or 20th century was enriched during last 30 years by discovery of approximately 20 new depots and at least 200 individual findings. Among the old finding those from the villages of Chvalová, Ludanice and Dolné Chleby, as well as the finding from an unknown

locality from West Slovakia (contained the royal and ducal coins from 11th century) are to be mentioned. One of the most significant findings of coins from 12th originates from Hronský Beňadik (contained denarii of small diameter). The depots from Krupina, Rišňovce, Trnava, Skalica and Malinovec (contained Hungarian and Austrian coins) originate from 13th century. Newly discovered depots originate from 11th century (Nitra - half-denarii of Salamon) and 12th century (Bratislava, Nitra, Hurbanovo, Štúrovo, Žiar – with anonymous denarii, Bratislava/Vrakuňa, Trhovište – with copper coins of Bela III.). The depots from Bratislava, Pezinok, Štúrovo (contained Hungarian imitations of Austrian pfennigs) and ruin of the Pustý hrad nad Zvolenom castle (contained denarii of Ladislaus IV. and unstricken silver).

Individual findings of coins are also significant. Most of them originate from investigation of medieval cemeteries (e. g. a rare denarius of the dux Géza). Some of them were found in area of vanished medieval villages (e. g. almost unique denarius of Bela III., type Huszár 71 and denarii of Andreas III.). The archaeological investigations in the caves in the Spiš and Gemer regions brought surprising findings of coins from period Mongolians-Tatar invasion into Hungary in 1241. They represent the first sets of archaeologi-

cal and historical monuments from Slovakia, which can be connected with this invasion.

New finding of coins can be also investigated from iconographical viewpoint. The coins of the House of Arpád had, out of money function, an artistic and ideological function. They considerably influenced the artistic feeling of inhabitants of Slovakia of those times. The coins did represent not only the Hungarian Kingdom and its rulers bearing symbols of government (coat of arms of state or rulers, sword, throne, sceptre), ruler (his stylised ruler), the most significant buildings (religious and secular) and the state religion. They also demonstrate development of the art from the Romanic style to the early gothic style. Different approach to engraving of dies can be also observed.

The old and recent findings of coins have a great significance: (1) they give evidence of inhabiting of individual parts of Slovakia, (2) illustrate its economical development, (3) complete information about almost 300 settlement localities (villages, towns), (4) indicate direction of main roads, (5) give evidence about commerce and use of coins by different inhabitants of the present Slovak territory (6) inform about contact of Hungary with other countries, (7) indicate unfavourable situation in the country during invasion of enemies.

Rodinné erby komorských grófov na stredovekých uhorských minciach

Kamaraispánok családi címerei a középkori magyar pénzeken

Family coats of arms of counts of the chamber on medieval Hungarian coins

SOÓS FERENC & SOÓS FERENCNÉ

Magyar Numizmatikai Társulat, Budapest, Csepregy u. 4. H-1085, E-mail: fsoos@t-online.hu

Emisia peňazí bola v stredovekom Uhorsku zvrchovaným právom kráľa, no samotná prax razby mincí už bola všednejšou záležitosťou. Kráľ rozhodoval, aké peniaze sa majú raziť, no samotnú razbu preniesol na zodpovedajúcich odborníkov. Ich okruh, odborné znalosti a národnostná príslušnosť boli veľmi premenlivé. Navyše s ich poverením vyvstávali aj problémy. Stávalo sa, že nástroje na razbu mincí požičiavali a počas voľných dní si tak zaobstarávali menší vedľajší zárobok. Na ochranu proti tomu sa raziace nástroje strážili a zatvárali. Vytvoril sa dvojité systém kontroly činnosti mincovní (pokladník a osoby poverené ostrihorským biskupom).

Neskôr, na vylúčenie falošných a na preverenie pravých mincí komorský gróf (*comes cameare*) mince označoval jednotným rozlišovacím znakom. S tým súvisiacim nariadením sa stretávame za vlády kráľa Karola I. Róberta (1308-1342). Zo začiatku išlo o značky mincovní, zatiaľ čo za panovania Ludovíta I. Veľkého (1342 – 1382) ide skôr o osobné značky. Tieto značky ešte neboli jednotné, mohli ich tvoriť vyobrazenia alebo iniciály mien. Aj ich umiestnenie na minciach nebolo ustálené.

V stredoveku, v 15. storočí za vlády kráľa Žigmunda (1387 – 1437), sa rozšírilo označovanie mincí značkou mincovne a mincmajstra. Na jednej strane mince, spravidla na rube, v ľavej časti mincového obrazu (z pohľadu diváka)

Money issue in the medieval Hungary was a sovereign right of the kings, but the coinage practice itself was more an everyday affair. The king decided what money were to be minted, but the minting itself was overtook by corresponding specialists. Their circle, special skills and nationality were very variable. In addition, problems with their entrusting also appeared. It happened that they borrowed instruments for coin minting to other persons on free days in order to gather a small income. To prevent it, the instruments were guarded and closed. A double control system of the mints activity was create (treasurer and persons entrusted by the bishop of Eszergom).

Later, in order to exclude counterfeited coins and to verify the genuine ones, the cameral count (*comes cameare*) marked the coins by a unified distinguishing sign. An instruction connected with it is known from the reign of Carolus I. Robert (1308 – 1342). At the beginning the marked designated individual mints, while later, under Ludovicus I. The Great (1342 – 1382) they represent rather personal marks. Form of these marks was not still unified, it could be some pictorial structures or name initials. Nor their position on the coin was not stabilized.

In the medieval period, in 15th century, under the reign of Sigismund (1387 – 1432) marking of coins by marks of the mint and minting master was introduced. On one side

je umiestená značka miesta (mesta) mincovne a na pravej strane iniciála mena úradníka (komorského grófa) zodpovedného za emisiu mincí.

Ešte pred zavedením a rozšírením tohto spôsobu označovania mincí sa poznalo, že na miesto iniciál miesta razby a mena osoby zodpovednej za emisiu mincí je možné identifikovať mince aj nejakým vyobrazením alebo erbom. Tento spôsob sa začal používať neskôr. S rozlíšením mestských erbov alebo znakov použitých ako značka mincovne neboli problémy. Naopak, vo viacerých prípadoch identifikácia rodinných erbov použitých ako značky mincmajstrov spôsobovala ťažkosti. Dokonca dodnes niektoré značky mincmajstrov ostávajú neidentifikované. Tiež sa stáva, že niektoré rodinné erby boli identifikované nesprávne. Bolo to spôsobené tým, že priestor na zobrazenie erbu bol príliš malý a rytcovia mali veľké ťažkosti zobraziť na takom priestore erb tak, aby bol rozlíšiteľný.

Vo svojej prednáške by sme chceli hovoriť predovšetkým o rodinných erboch, ktoré sa v maďarskej heraldickej alebo numizmatickej literatúre uvádzajú chybné. Ide väčšinou o erby komorských grófov (*comes camerae*), ale na minciach vystupujú tiež rodinné erby strážcov pokladu (*thesaurarius regius*) ako značky úradníkov zodpovedných za emisiu mincí.

of the coin, as a rule on obverse, in the left side of the coin picture the mint's place (town, castle) is placed, while an initial of an officer (cameral count) responsible for coinage is placed in the right side.

Still before introducing and spreading of this mode of marking the coins it was found that the initials of mint place and responsible person name the coins can be identified by some picture or coat-of-arms. This mode started to be used later. Identification of municipal coat-of-arms or mark used as mintmarks did not cause problems. But difficulties appeared with identification of some family emblems or marks of minting-masters. Some marks of minting masters remain unidentified until present. It also happens that some family coat-of-arms were identified incorrectly. It was caused by the fact that the space to depict the coat-of-arms was too small and the engravers had problems to place the coat-of-arms on such place to be distinguishable.

In this lecture, I would like to speak first of all about the family coat-of-arms, which are incorrectly presented in the Hungarian heraldic or numismatic literature. It is mostly problem of coat-of-arms of cameral counts (*comes camerae*), but family coat-of-arms of treasure guardians (*thesaurarius regius*) also occur on coins as marks of officers responsible for the coinage.

A középkori magyar pénzkibocsátás királyi felségjog volt, azonban a pénzverés gyakorlati végrehajtása annál hétköznapibb. A király elhatározta, hogy milyen pénzt verjenek, és annak kivitelezését – a pénzverést – megfelelő szakemberekre bízta. Ezeknek a szakembereknek a köre, szakismerete, etnikai hovatarozása igen változó volt, a megbízhatóságukkal is néha problémák merültek fel. Előfordult, hogy a pénzverőszerszámokat kölcsönadták a hétvégeken egy kis mellékkereset biztosítása végett. Ez ellen a verőszerszámok őrzésével és elzárásával védekeztek. Kialakult a pénzverőházak működésének kettős ellenőrzése (tárnokmester és az esztergomi érsek emberei).

A későbbiekben a hamis pénzek kiszűrése és a valódiak azonosíthatósága végett a pénz kibocsátója, a kamaraispán (*comes camerae*) egyedi azonosítási jellel látta el azokat. Erre vonatkozó utasítással I. Károly király (1308–1342) uralkodása alatt találkozzunk először. Kezdetben a verdére utaló jeleket láthatunk, majd I. (Nagy) Lajos (1342–1382) uralkodása alatt inkább a személyi jegyek szaporodtak el. Ezek az azonosítási jelek még nem voltak egységesek, lehettek képes ábrák vagy a nevek kezdőbetűje. A pénzen való elhelyezésük is változó volt.

A középkorban általánossá vált verdejegy–mesterjegy megjelenési forma a 15. század első tizedeiben – Zsigmond király (1387–1437) uralkodása alatt – alakult ki és vált általánossá. Ez azt jelentette, hogy a pénz egyik oldalán – álta-

lán a hátlapján – az éremkép (szemből nézett) bal oldalán a pénzverde helyének (város), a jobb oldalán pedig a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő (kamaraispán) nevének kezdőbetűje szerepel.

Ennek a formának a bevezetése és elterjedése előtt már felismerték azt, hogy a pénzverde helyének és a pénz kibocsátásáért felelős személy nevének kezdőbetűje helyett annak valamilyen képi megformálásával vagy címerével is lehet azonosítani a pénzérmét. Ez a későbbiekben gyakorivá vált. A verdejegyként alkalmazott város címerek, illetve a várost jelképező címerek azonosításával nem volt probléma. A mesterjegyként alkalmazott családi címerek azonosítása viszont több esetben gondot jelentett. Még napjainkban is vannak ilyen azonosítatlan mesterjegyek. Az is előfordult, hogy ezeket a családi címereket helytelenül azonosították, aminek egyik oka az, hogy a pénzérmén a címer megjelenítésére szolgáló hely nagyon kicsi és a vésnöknek nagy kihívást jelentett ezen a parányi területen ábrázolni egy címert úgy, hogy az felismerhető legyen.

Előadásomban főleg azokról a családi címerekről szeretnék beszélni, amelyek tévesen jelentek meg a magyar heraldikai- vagy numizmatikai szakirodalomban. Ezek többsége valamely kamaraispán (*comes camerae*) címere, de előfordul olyan eset is, hogy a kincstartó (*thesaurarius regius*) családi címere szerepel a pénzen, mint a pénz kibocsátásáért felelős tisztségviselő egyedi azonosító jele.

Эмиссия медных денариев во Львове в XIV в. Razba medených denárov vo Lvove v 14. storočí Mintage of copper denarii in Lvov in 14th century

Андрей. КРЫЖАНИВСКИЙ

Львов, Украина

Nепрерзятá чинностъ лвовскей мінcovне трвала 55 років. В роках 1353 - 1399 ту в мене польскých крálів Казиміра III., Владислава Ягеловскého, польско-угорскého крálá Лудовіта а jeho зástупцу Владислава Опольскého разили стрієборнэ гроше (в роках 1399 – 1408 полгроше), котрэ са ровнали половіці пражскého гроша. Окрем стрієборнých ту разили ај меденэ мінце. Меденэ халічскэ денарэ здôразнювали еште вэчшмі автономне поставеніє халічскých крајін ако стрієборнэ разбу. Разба меденých мінці в Лвоєє була залôженá на скúсеності з пежазнého оєбу в Златей Хорде. Халічскэ трhy слúжили ако транзитнэ трhy между вýchодом а зáпадом ај потом, чо Халічско-Волыньскэ кнезэцтво стратило року 1349 своју самостатностъ.

Сúстема татарскých мінці була залôженá на хмотностней нормэ „miskal“, котрá са в 14. стôрôчї устáлила на úровні 4,46 – 4,68 g. Хмотностъ стрієборнých дирхамов од року 1310 до 70. років 14. стôрôчя са ровнала третинэ мискала, т.ј. 1,49 – 1,56 g. За влáды хáна Тохтáмыша (1379 – 1395) са хмотностъ дирхаму знізила на 1,37 g, т.ј. jeho знехóднóтеніє в 14. стôрôчї предстáвовало лен 13%. Пре порóвнáніє, в том истом обдôбї хмотностъ пражскého гроша клесла о 39% а обсањ чистého стрієбра са знізило о 52%. Можно квôли вэчшеј стáлості дирхаму са вэчшя чáстъ неvyнхнутých инфлячнých процесов пресúвала на меденэ пуло.

На некторých пуло хáна Узбекá (1312 – 1342) је нáпис „Шестнáст пуло – даник“, кде „даник“ – 0,76 g – је мієру хмотності стрієбра. Два даніки предстáвовали једен дирхам – 1,52 g. Једен дирхам са ровнал 32 пуло о хмотності 1,33 g. То змáненá, же в мінціях хáна Узбекá на 1 g стрієбра рíпáдало 28 g меди. На трhy в том чáсе вшáк боло моженэ кúпíтъ за једен g стрієбра 60 g меди. Пре то пуло мало за хáна Узбекá двакрáтъ вэшюу хóднóту ако хóднóта обсањнутého кову а де факто боли кредитнými мінцáми. За хáна Джанібекá (1342 – 1357) са хмотностъ пуло звышїла на 1,95 g. Подлá хóднóты кову при разбе пуло за тоhto хáна зачáли поуžíватъ помер стрієбра к хóднóте меди 2 :1 а зиск мінcovне са знізило з половіце на третину хóднóты меди. В 60 роках 13. стôрôчя в Златей хорде выпукли внúторнэ розброје. Хмотностъ пуло знова звышїли на 3,12 g при хмотності дирхаму 1,56 g. Тým са татарске мінcovне зрїєкли зиску при разбе пуло а обсањ меди в пуло зачáлъ зóпóведáтъ jej трхóвєє цєне.

Подмїєнкы оєбу меденých денáров в Халічї рíпóмїнали татарскý менóвý сýстем. Меденэ мінце ту завїєдли в чáсе, кеđ са в Златей хорде разили Джанібекóве пуло.

Пре то са во Лвоєє рóзхóдлї маť з разбу меденých денáров теїж зиск в хóднóте третинэ цєне меди. Вýпочты укáзуюť, же в такých подмїєнкáх са једен стрієборнý грошїк Казиміра III. а Владислава Опольскého разенý в роках 1353 – 1378 ровнал 60 меденým денáром. Так в обдôбї 1353 – 1360 при хмотності денáра 1,16 g tento помер предстáвовало 60,5. В роках 1360 – 1370 хмотностъ обох мінці предстáвовала 1,28 а 0,93 g а помер са змєнил на 57,4. В роках 1372-1378 са хмотностъ обох мінці клесала на 1,25 а 0,76 g а помер на 65,8. Берúc до úвагы стредóвекý разбу мінці ал marco стреднý помер хóднóты стрієбра а меди в халічском менóвом сýстемэ бол 1 : 60. Такým спôсобом в Халічскеј Русї еxистóвал похóднý менóвý сýстем. Једен пражскý грош са ровнал двом мїєстнým грошїком а кáждý грошїк копе меденých денáров.

В роках 1379 – 1382 при разбе денáров Лудовіта Угорскého tento помер зóхóвали, но взлї до úвагы скúсеностъ Златей хорды зó звышенého оєбу меденých мінці. Хóчї хмотностъ грошїка Лудовіта Угорскého клесло на 1,08 g, но хмотностъ jeho денáров са звышїла на 0,93 g. Тým са знізило зиск мінcovне на једну шестину хóднóты меди.

При рóзборэ укáзóвателюв наслєдуючého обдôбя (разбу в року 1386 при друхом панованї Владислава Опольскého во Лвоєє) бол досяњнутý предпóведáнý вýслєдóк. Хмотностъ меденých мінці са звышїла (1,05 g) а стрієборнých мїєрне знізила на 1,07 g. Подлá хóднóты обсањнутей меди зачáли денарэ Владислава Опольскého зóпóведáтъ jej реáлнеј трхóвєє цєне а их разба непрїнáшала нїякý зиск. Боло то рóзхóдуючє рóзхóднóтїє спрáвы лвовскей мінcovне урòбенý на зáклáде дóклáдней економїкєє аналýзы а докáзує зáмер jeho нáюмцов удрзáтъ акýмкóлвєк спôсобом меденэ мінце в пежазном оєбу в Халічскеј Русї. Доконцá ај без зиску з разбу докáзала разба меденých мінці уволиť стрієбро з дрòбнého обчòду. Вýchóдóу такého стáву боло, же мєстскá спрáва досяњла успòкòєнїє внúторнého трhy, котрý нáдáлєј рїєїмáл мінце з меди – з бежнého кову – ако плнохóднóтнэ. Мало то тým вэчшї вýзнáм, лебо на рóздїєл од Чїєх с их кутногорскými стрієборнými бáнáми а лебо зиску Златей хорды з бáнї на обсањном Урале, лвовскá мінcovнá немохла рáтáтъ со сурóвїноу з влáстнých лóжїск стрієборнеј руды. Разба меденých мінці в 14. стôрôчї в Халічскеј Русї предстáвовала озáјстнý рєволúциу в чáпанї úлòгы пежазі, котрú мôже предстáвóвáтъ ај змлвнá пежазнá једнóткá.

Continuous activity of the mint of Lvov lasted 55 years. In 1353 –1399, in the name of the Polish kings Kazimierz III., Wladislaw Jagiello, Polish-Hungarian king Ludovicus and his follower Wladislaus of Opole, it minted the silver grossi (in 1399 – 1408 half-grossi) equaling to half of the Prague grossi. Beside the silver coins also cop-

per coins were minted here. The copper Galician denarii stressed even much more the autonomous position of the Galician lands than the silver coins. Minting of copper coins in Lvov was based on experience from money circulation in Gold Hord. The Galician markets continued to serve as transitory markets between the East and West

even after the Galician-Volynian Duchy lost its independence in 1349.

System of Tatarian coins was based on the weight norm of "miska", which stabilized at the level of 4.46 – 4.68 g in 14th century. Weight of silver dirhams equaled, from 1310 to 1370-ies, to one third of miskal, i.e. 1.49 – 1.56 g. Under the rule of the Tochtamysh khan (1379 – 1395) the weight of dirhami was reduced to 1.37 g, i.e. its depreciation in 14th century represented only 13%. For comparison, at the same time the weight of the Prague grossus declined by 39% and contents of pure silver decreased by 52%. Perhaps due to a greater stability of the dirham the greater part of the load of inflation processes was transferred on the copper pulo.

Some pulos of Uzbek khan (1312 – 1342) bear inscription "Sixteen pulos – danik", where "danik" – 0.76 g – is a measure of silver weight. Two daniks equaled one dirham – 1.52 g. One dirham equaled 32 pulos of the weight of 1.32 g each. It means that in coins of the Uzbek khan 28 g of copper were alloyed to 1 g silver. However, at that time, it was possible to buy 60 g of copper for 1 g of silver in the market. Therefore the pulo under the Uzbek khan was twice more worthy as its intrinsic value. Thus the pulo was de facto a credit coins. Under the Dzhanivek khan (1342 – 1357) the pulo's weight was risen to 1.95 g. According the metal value, Under this khan the relation of silver to copper of 2:1 started to be applied. This the profite of the mint was reduced from one halst to one third of copper values. In 1260 the internal crisis begun in Golde Hord. The pulo's weight was risen again to 3.12 g at the dirham's weight of 1.56 g. Thus the Tatarian mints renounced profit from minting the pulos and the content of copper in the pulo started to equal its market value.

Condition of circulation of copper denarii in Galicia resembled the tatarian currency system. The copper coins were introduced there at the time, when the Dzhanibek's pilos were minted in the Gold Hord. Therefore it was decided in Lvov to have a profit from minting the copper coins, which also equaled to third of the copper price. The calculations show that under such condition one silver grossus of Kazimierz III. or Wladislaus of Oplos minted in 1353 – 1378 equaled to 60 copper denarii. In 1353 – 1360, at the

denarius weight of 1.16 g, this relation represented 60.5. in 1360 – 1370 weight of both coins represented 1.28 g and 0.93 g, respectively, and the relation changed to 57.4. In 1372 – 1378 weight of both coins declined to 1.25 and 0.76 g and the relation increased to 65.8. Taking in account the medieval minting of coins al marco, the average relation of value of silver and copper in the Galician currency system was 1 : 60. In this way, a convenient currency system existed in Galician Russia. One Prague grossus equaled to two local little grossi and each little grossus to sixty copper denarii.

In 1379 – 1382, this relation ship was maintained at minting the denarii of Ludovicus of Hungary, but took in account experience from Gold Horde from increased circulation of copper coins. Although weight of the little grossus of Ludovicus og Hungary declined to 1.08 g, weight of his denarii was risen to 0.93 g. In this was the mint's profit was reduced to 1/6 of value of copper.

When analyzing parameters from the following period (coins from 1386 under the second ruling of Wladislaw of Opole in Lvov), the expected effect was obtained. Weight of copper coins increased to 1.05 g and that of silver coins was moderately reduced to 1.07 g. According to value of contained copper the denarii of Wadislaw of Opole started to correspond to its real market price and their minting did not bear any profit. It was an important decision of administration of the mint of Lvov made on the base of a profound economical analysis and it gives evidence of intention of the mint administration to maintain the copper coins in circulation in Galician Russia under any circumstances. Even without any profit, minting of copper coins as able to withdraw silver coins from detail trade. Advantage of this state was that the municipal administration satisfied the internal market which continued to accept copper coins – coin of a usual metal – as coins of intrinsic value. It had a great significance, because unlike Bohemia with silver mines of Kutná Hora or profit of Gold Horda from the mines in occupied Ural, the mint of Lvov could not calculate with silver from own silver resources. Minting of copper coins in Galician Russia in 14th century represented a very revolution in understanding of money role, which can be also plaid by a conventional money unit.

Непрерывная эмиссия Львовского монетного двора длилась 55 лет. Начиная с 1353 г. и до 1399 г. здесь чеканили серебряные грошки (в 1399-1408 гг. – полугроши), которые равнялись половине пражского гроша, от имени польских королей Казимира III, Владислава Ягайла, польско-угорского короля Людовика и его наместника Владислава Опольского. Кроме серебряных чеканили и медные монеты. Медные галицкие денарии ещё в большей степени чем серебряные подчеркивали автономный статус галицких земель. Выпуск медных монет во Львове был заимствован из опыта денежного обращения в Золотой Орде. Галицкие рынки были транзитными между Востоком и Западом даже после потери Галицко-Волынским княжеством своей государственности в 1349 г.

Татарская монетная система была основана на весовой норме – "мискаль", которая в XIV в. была неизменной (4,46-4,68 г). Вес серебряных дирхемов от 1310 г. до 70-тых гг. XIV в. составлял треть мискаля (1,49-1,56 г). За Тохтамыша (1379-1395 г.) вес дирхема

упал до 1,37 г., т.е. его инфляция в XIV в. составила всего 13%. Для сравнения, за такой же период вес пражского гроша снизился на 39%, а по содержанию чистого серебра – на 52%. Возможно на большей стабильности дирхема сказывалось то, что значительную долю неизбежных инфляционных процессов принимали на себя медные пуло.

На некоторых пуло хана Узбека (1312-1342 г.) имеется надпись "Шестнадцать пуло - даник", где "даник" – 0,76 г - мера веса серебра. Два даника шло на один дирхем – 1,52 г, и он равнялся 32 пуло, весом по 1,33 г. Т.е. в монетах Узбека на 1 г серебра припадало всего 28 г меди. На рынке в это время за 1 г серебра можна было купить 60 г меди, потому пуло Узбека имели завышенную стоимость примерно в два раза и были по сути кредитными монетами. За Джанибека (1342-1357) вес пуло был увеличен до 1,95г. По стоимости металла при чеканке пуло Джанибека стали придерживаться пропорции двух третей от стоимости меди, а прибыль монетного двора уменьшилась с половины до одной трети цены меди. В 60-тых гг. в Золотой Орде бушует

межусобица. Вес пуло снова подняли до 3,12г при весе дирхема 1,56г. Следовательно, на татарских монетных дворах решили отказаться от прибыли при чеканке пуло и содержание в них меди стало соответствовать рыночной цене.

Условия обращения медных денариев на галицком рынке напоминали татарскую монетную систему. Медную монету ввели, когда в Золотой Орде чеканили медные пуло Джанибека, потому во Львове решили получать прибыль от их выпуска тоже в размере одной трети стоимости меди. Подсчеты автора показывают, что за таких условий 1 серебряный грошик Казимира III и Владислава Опольского, чеканенный в 1353-1378 гг., равнялся 60 медных денариев. Так, при весе грошика в 1353-1360 гг. 1,73г и весе денария 1,16 г это соотношение составляет 60,5. В 1360-1370 гг. вес составляет соответственно 1,28 г и 0,93 г, а соотношение – 57,4. В 1372-1378 гг. вес – 1,25 г и 0,76 г, а соотношение – 65,8. Учитывая чеканку монет в средневековье методом “аль-марко”, среднее соотношение стоимости серебра и меди в галицкой монетной системе составляет 1:60. Таким образом в Галицкой Руси существовала удобная денежная система. Один пражский грош равнялся двум местным грошикам, на каждый из которых приходилась копа медных денариев.

В 1379-1382 гг. при выпуске денариев Людовика Венгерского эту пропорцию сохранили, но учли опыт Золотой Орды по увеличению оборота медной монеты. Хотя, вес грошика Людовика упал до 1,08 г, зато вес его

денариев подняли до 0,93 г. Это уменьшило прибыль монетного двора до одной шестой стоимости меди.

При анализе показателей следующего периода (эмиссия в 1386 г. при повторном правлении Владислава Опольского во Львове) получен прогнозируемый результат. Медные монеты стали ещё тяжелее (1,05 г), а серебряные немного упали до 1,07 г. По стоимости меди эти денарии Владислава Опольского стали соответствовать реальной цене меди на рынке и их чеканили вообще без прибыли. Это был сознательный шаг, принятый администрацией львовского монетного двора вследствие глубокого экономического анализа и свидетельствует о намерении его орендарей удержать любым способом медную монету в денежном обращении на Руси. Даже при отсутствии прибыли чеканка медных монет позволяла высвободить серебро из мелкого обихода. Выгода иного порядка – городская администрация получала успокоение внутреннего рынка, который продолжал принимать медь – недорогой металл, как полноценную денежную единицу. Тем более, что в отличие от Чехии с её кутногорскими запасами серебра или золотоордынских поступлений от шахт на захваченных уральских территориях, львовский монетный двор не мог рассчитывать на сырьё собственных залежей серебряных руд. Эмиссия монет из меди в XIV в. в Галицкой Руси стала настоящей революцией в новом понимании роли денег, которыми может быть даже условная денежная единица.

Poklad stredovekých mincí (koniec 15. – začiatok 16. storočia) objavený v oblasti Călărași, Republika Moldavsko

A depot of medieval coins (late 15th century – early 16th century) discovered in the district Călărași, Republic of Moldova

Клад средневековых монет (конца XV- начала XVI вв.), найденный в районе Кэлэрашь, Республики Молдова

Анна БОЛДУРЯНУ

Bul. Stefan cel Mare 6, ap. 52, MD-2001 Chisinau, e-mail:anaboldureanu@yahoo.com

Na území správnej oblasti Călărași spozorovali na jeseň 2009 na povrchu čerstvo poranej pôdy rozptýlené strieborné mince. Pri nasledujúcom preskúmaní plochy asi 4 m² sa našlo ďalších 67 mincí. Poklad pozostával celkom z 65 osmanských mincí, dvoch moldavských mincí, jedného uhorského denára a jednej napodobenina moldavských mincí. Osmanské mince (akče) pochádzajú z obdobia panovania sultána Mehmeda II (z obdobia jeho druhej vlády v rokoch 1451 – 1481) a Bajazira II. (1481 – 1512). Akče Mehmeda II sú v poklade zastúpené piatimi kusmi. Patria k minciam piatej skupiny s letopočtom 886 (AH) a pochádzajú z mincovní v Novare (2 kusy), Üsküpe (1 kus) a Edirne (2 kusy). Akče Bajzida II. sú podľa mincovní a skupin zastúpené nasledujúcim spôsobom:

- Aa – Novar (7 kusov); Üsküp (2 kusy); Bursa (1 kus); Edirne (2 kusy); Kostantaniye (5 kusov); nezistená mincovňa (1 kus).
- Ab – Novar (3 ks.); Edirne (2 ks.); Kostantaniye (2 ks.).
- Ac – Novar (1 kus); Karatova (1 kus); Edirne (1 kus) a Kostantaniye (1 kus).
- Ad – Edirne (1 kus); Kostantaniye (1 kus).
- A? – Karatova (1 kus).
- Ba – Edirne (1 kus).
- Bb – Novar (7 ks.); Karatova (10 ks.); Kostantaniye (1 kus).

In autumn 2009 in the administrative district Călărași dispersed coins were observed on surface of freshly ploughed ground. At the ulterior exploration of an area of about 4 m², 67 further coins were found. The depot consisted of 65 Osman coins, two Moldavian coins one Hungarian denarius and one imitation of Moldavian coins. The Osman coins (akche) originated from the period of the sultans Mehmed II. (from period of his second reign in 1451 – 1481) and Bajazir II. (1481 – 1512). Akches of Mehmed II. were represented by five exemplars belonging to the coins of the fifth group with the year 886 (AH) from the mints in Novar (2 ex.), Üsküp (1 ex.) and Edirne (2 ex.). Akches of Bajzid II. were represented in the depot, according to mints and groups, as follows:

- Aa – Novar (7 ex.); Üsküp (2 ex.); Bursa (1 ex.); Edirne (2 ex.); Kostantaniye (5 ex.); unidentified mint (1 ex.).
- Ab – Novar (3 ex.); Edirne (2 ex.); Kostantaniye (2 ex.).
- Ac – Novar (1 ex.); Karatova (1 ex.); Edirne (1 ex.) and Kostantaniye (1 ex.).

- Bc – Karatova (1 kus); Edirne (1 kus).
- Neurčené – Novar (2 kus); Karatova (1 kus).

Poklad ďalej pozostával z:

- 2 moldavských grošov Štefana Veľkého (Ștefan cel Mare (1451 – 1504)) typ 2,
- 1 medenej napodobeniny moldavských mincí,
- 1 uhorského denára Mateja Korvína (1458 – 1490) z Kremnickej mincovne z rokov 1482 – 1486.

Zvláštnosťou pokladu je skutočnosť, že ide o prvý poklad objavený doteraz na území Republiky Moldova, ktorý spoločne s osmanskými mincami obsahoval aj moldavské mince.

Približne 100 m od miesta jeho nálezu sa jednotlivo našli ďalšie tri mince:

- 2 kusy akčí z obdobia vlády Süleyman I. (1520-1566), jedna z rokov 1520-1534 z mincovne v Karapotova a druhá z rokov 1534-1541 z mincovne v Üsküpe.
- 1 litovský polgroš Žigmunda Augusta (1547-1572) z roku 1559.

V celom priestore sa našlo veľké množstvo keramických črepov a zlomkov nástrojov, zbraní a šperkov. Ich výskyt naznačuje, že ide o lokalitu zaniknutého stredovekého sídliska.

- Ad – Edirne (1 ex.); Kostantaniye (1 ex.).
- A? – Karatova (1 ex.).
- Ba – Edirne (1 ex.).
- Bb – Novar (7 ex.); Karatova (10 ex.) and Kostantaniye (1 ex.).
- Bc – Karatova (1 ex.); Edirne (1 ex.).
- Unidentified – Novar (2 ex.); Karatova (1 ex.).

The depot also consisted of:

- 2 Moldavian grossi of Stephan the Great (Ștefan cel Mare (1451 – 1504)), type 2,
- 1 copper imitation of Moldavian coins,
- 1 Hungarian denarius of Mathias Corvin (1458 – 1490) from the mint of Kremnica from 1482 – 1486.

A special feature of the depot is the fact that it is the first depot discovered in Republic Moldova to contain simultaneously the Otoman and Moldavian coins. About 100 m from the place of its discovering further three coins were found individually, viz.

- 2 akches from the period of reign of Süleyman I. (1520-1566), one from 1520-1534 from the mint of Karapotova and other from 1534-1541 from the mint of Üsküp,
- 1 Lithuanian half-grossi of Zygmunt August (1547-1572) from 1559.

In the whole area, many fragments of ceramic; instruments, weapons and jewels were also found. They indicate that this place is locality of a vanished medieval settlement.

Клад был обнаружен осенью 2009 года на территории административного района Кэлэрашь. На поверхности свежевспаханой земли была замечена росыпь мелких серебряных монет. Последующие исследования на этой территории позволили собрать 67 монет с площади равной примерно четырём квадратным метрам. В состав клада входят 65 османских эмиссий, две молдавские монеты, один венгерский денарий и одно подражание молдавским монетам. Османские монеты (акче) чеканены во времена правлений султанов Мехмеда II-го, (периода второго правления (1451-1481)) и Баязида II-го (1481-1512). Акче Мехмеда II-го представлены 5 экземплярами и являются эмиссиями пятой группы, имеющие на реверсе 886 год по хиджре и чеканены в Новаре (Novar) -2 экз.; Юскюп (Üsküp) - 1 экз.; Едирне (Edirne) -2 экз. Акче Баязида II по месту чеканки и по группам распределяются следующим образом:

- Aa – Novar (7 экз.); Üsküp (2 экз.); Bursa (1 экз.); Edirne (2 экз.); Kostantaniye (5 экз.); Чеканный двор неустановлен (1 экз.).
- Ab – Novar (3 экз.); Edirne (2 экз.); Kostantaniye (2 экз.).
- Ac – Novar (1 экз.); Karatova (1 экз.); Edirne (1 экз.); Kostantaniye (1 экз.).
- Ad – Edirne (1 экз.); Kostantaniye (1 экз.).
- A? – Karatova (1 экз.).
- Ba – Edirne (1 экз.).
- Bb – Novar (7 экз.); Karatova (10 экз.); Kostantaniye (1 экз.).
- Bc – Karatova (1 экз.); Edirne (1 экз.).
- Неопределенные– Novar (2 экз.); Karatova (1 экз.).

В состав клада входят также ещё четыре монеты:

- две молдавские монеты; гроши Стефана Великого (1457-1504), которые являются эмиссиями второго типа
- одна медная монета, являющейся подражанием молдавским монетам.
- один венгерский денарий, чеканеный во времена правления Матвея Корвина (Mathia Corvin) (1458-1490) в Кремнице и датируется в 1482-1486 гг.

Отличительной особенностью данного клада является тот факт, что это первая из обнаруженных до настоящего времени на территории Молдавского княжества находок, в которой наряду с османскими, найдены также и молдавские монеты.

На расстоянии около ста метров от места обнаружения клада были найдены другие три отдельные монеты:

- акче (две монеты) относящимся к периоду правления Сулеймана I-го (Süleyman I (1520-1566), одна датированная 1520-1534 гг., чеканенная в Каратова, а вторая- чеканенная в период 1534-1541 гг. в Юскюпе.
- один литовский полгрош Сигизмунда Августа (1547-1572), чеканенный в 1559 г.

На всей исследуемой территории было обнаружено также множество фрагментов керамических изделий, орудий труда, оружия, украшения. Все это позволяет выдвинуть предположение о возможном нахождении в этой зоне средневекового поселения.

Венгерские дукаты в денежном обращении Великого княжества Литовского на рубеже XV – XVI вв.

Uhorské dukáty v peňažnom obehu Veľkého kniežatstva Litovského na prelome 15. – 16. storočia

Hungarian ducats in money circulation in Grand Duchy of Lithuania at turn of 15th – 16th century

Ирина МАСЬКО

Bank of the Republic of Belarus (Республика Беларусь) Address: 20, Nezavisimosty Ave., 220008 Minsk, Belarus, Masjko@nrb.by

Jedna z prvých zmienok o zlatých minciach vo Veľkom kniežatstve Litovskom sa vzťahuje k roku 1321. O aké zlaté mince išlo, však nie je známe. Nie je vylúčené, že sa jednalo o benátske zecchina. V nijakom prípade nemohlo ísť o uhorské alebo české dukáty, ktoré sa začali raziť až okolo rokov 1325-1326.

Počas panovania Kazimíra IV. Jagelovského (1440-1492) sa zmienky o dukátoch v písomných prameňoch objavujú pomerne často. Práve od tej doby sa v prameňoch uvádzajú nielen nominálne, ale aj štátna príslušnosť „zlaté uhorské“.

S rozvojom obchodných vzťahov vo Veľkom kniežatstve Litovskom nadobúdali zlaté mince čoraz väčší význam, pričom dominantné postavenie patrilo uhorskému dukátu. Početné pramene ho spomínajú ako zlatý (zlotý) a epitetami „vgorskij“ alebo „ugorskij“. Pre označenie uhorských dukátov sa stáva bežným využitie ešte zložitejších názvov zdôrazňujúcich ich kvalitu. Prejavilo sa to používaním doplnujúcich prívlastkov ako „čerlenyj“, „čerblenyj“, „čirvonyj“, „čyrvonyj“, v zolote, „vazhnyj“, „vazhchij“, dobroe vagi“ a „dobryj“.

Súčasne s dominantným postavením uhorských dukátov v peňažnom obehu vo Veľkom kniežatstve Litovskom sa medzi zlatými mincami nepochybne vyskytovali aj zlaté mince iných krajín. Vo väčšine prípadov sa však označujú slovami nedovoľujúcimi zistiť krajinu ich pôvodu.

Pozoruhodný je, že na prelome 15. a 16. storočia sa označenie zlatý opäť doplnia epitetami „vgorskij alebo

„čirvonyj“, ktoré vypovedajú, že ide o zlatý uhorský alebo iný, so zodpovedajúcimi kvalitatívnymi a metrologickými parametrami. Epiteta „vazhchij“, „vazhnyj“, „zupolnyj“ a „dobryj“ sa objavujú neskôr. Mohlo to byť spôsobené tým, že v peňažnom obehu Veľkého kniežatstva Litovského sa objavili iné zlaté mince, horšej kvality ako uhorské dukáty. Práve preto bolo potrebné presnejšie určenie naznačujúce kvalitu mincí.

Vedúce postavenie Uhorska v prílive zlatých mincí do východnej Európy v 15. storočí poslúžilo tomu, že slovo „vgorskij“ sa stalo pre obyvateľstvo Veľkého kniežatstva Litovského takým bežným, že neskôr sa práve toto označenie začalo používať ako ekvivalent dukátov vôbec.

V súčasnosti sa v múzejných zbierkach Republiky Bielorusko nachádzajú dva kusy uhorských dukátov, pričom jeden z nich bezpečne pochádza z nálezů na území Bieloruska.

Nápadný je zjavný nepomer medzi správami z písomných prameňov a peňažnými pokladmi obsahujúcimi zlato. Zo sociálneho hľadiska patrili nevelkej skupine ľudí. Bohatšie vrstvy sa však menej často uchýľovali k ukryvaniu peňazí do zeme, lebo na tento účel mali tajné skrýše v svojich dvorcoch a sídlach. Zriedkavé nálezy zlatých mincí na území Bieloruska ukazujú, že tieto mince sa na mestských alebo vidieckych trhoviskách neobjavovali často, ale používali sa ako dary, ako zdroj drahého kovu na výrobu šperkov alebo slúžili diplomatickým posolstvám.

One of the first notices about golden coins in the Grand Duchy of Lithuania is related to the year 1321. But it is unknown what golden coins were mentioned here. It is not excluded that they could be Venetian zecchinos, but in any case they could not be Hungarian or Bohemian ducats, which started to be minted as late as about in 1325-1326.

During reign of Kazimierz IV. Jagiello (1440-1492), the notes about ducats occur relatively often in written documents. Just since that time the documents give not only the denomination, but also country of their origin -- “Hungarian golden”.

With developing trade relationships in the Grand Duchy of Lithuania the golden coins became a greater significance, with dominant position of Hungarian ducats. Numerous documents mention it as golden (zloty) with epithets „vgorskij“ or „ugorskij“. The Hungarian ducats started to be designated by still more complex names stressing their quality. It was manifested by using complementary epithets like „čerlenyj“, „čerblenyj“, „chirvonyj“, „chyrvonyj“, v zolote, „vazhnyj“, „vazhchij“, dobroe vagi“ and „dobryj“.

Simultaneously with predominant position of Hungarian ducats in money circulation in the Grand Duchy of

Lithuania doubtless golden coins of other countries also circulated here. However in most cases there are designated by words that did not allow detect country of their origin. It is remarkable that by turn of 15th and 16th century the designation “zloty” (=golden) used to be again completed by epithets „vgorskij“ or „chirvonyj“ meaning that the word is about Hungarian ducats or other golden coins with corresponding qualitative and metrological parameters. Epithets „vazhchij“, „vazhnyj“, „zupolnyj“ a „dobryj“ appeared later. It could be caused by the fact that other golden coins, of worse quality than Hungarian ducats appeared in money circulation in the Grand Duchy of Lithuania. Just for that reason a more accurate identification expressing coin quality was necessary. The leading position of Hungary in inflow of golden coins to East Europe in 15th century contributed to the fact that the word „vgorskij“ became so common for inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania that ulterior just this epithet started to be used as equivalent of ducats at all. At present, two pieces of Hungarian ducats are preserved in the museum collection in the Republic Belarus. One of them surely originates from a finding from Belarus.

The obvious disproportion between notices from written documents and money depots containing golden coins is remarkable. From the social viewpoint they belonged to a small group of peoples. However the richer strata rarely hid money in ground, preferring for this purpose secret covers

in their residences. Rare findings of golden coins in territory of Belarus show that these coins did not often occur in village or urban markets, but they were used as gifts, source of noble metal for manufacturing jewels or served to diplomatic missions.

Одно из первых письменных упоминаний о золотых платежных единицах в Великом княжестве Литовском относится к 1321 г. Что это были за «золотые» ответить пока трудно. Возможно, речь идет о цехинах Венеции. Во всяком случае, ими не могли быть ни венгерские, ни чешские дукаты, которые начали чеканиться около 1325-1326 гг.

Во время правления Казимира IV Ягеллончика (1440 –1492) упоминания письменных источников о дукатах становятся достаточно обычным явлением. Именно с этого времени указывается не только номинал, но и его государственная принадлежность – «золотые вгорские».

По мере развития рыночных отношений в Великом княжестве Литовском все более возрастающее значение приобретают золотые монеты, из которых доминирующая роль принадлежит венгерскому дукату. Многочисленные источники фиксируют его сочетанием слова «золотой» («злотый») с эпитетами, указывающими на происхождение – «вгорский», «угорский». Обычным становится использование для венгерского дуката обозначения еще более сложной (подчеркивающей значение, добротность) терминологии. Это нашло отражение в дополнительных определениях, таких как: «черлениый», «червлениый», «чирвоный», «чырвоный», «в золоте», «важный», «важчий», «доброе ваги», «добрый».

Наряду с преобладающим большинством в денежном хозяйстве Великого княжества Литовского дукатов Венгрии среди золотых платежных единиц несомненным является также и присутствие номиналов других стран. В большинстве своем они определяются лексемами, не позволяющими установить их государственную

принадлежность.

Обращает на себя внимание тот факт, что в конце XV- начале XVI вв. золотой сопровождается эпитетами «вгорский», «чирвоный». Это значит, что речь идет о золотом венгерском или соответствующем ему по качественно-метрическим параметрам. Эпитеты «важчий», «важный», «зупольный», «добрый» появляются позже. Это могло быть связано лишь с одним: на рынки Великого княжества Литовского поступили иные золотые монеты, худшие по качеству. Именно в этой связи понадобилось дополнительное определение, указывающее на качество монеты.

Ведущее место Венгрии в поставке золотых монет в Восточную Европу в XV в. послужило тому, что очень быстро слово «вгорский» стало настолько обыденным для населения Великого княжества Литовского, что позднее, именно это название стало часто использоваться как эквивалент дуката вообще.

В настоящее время в музейном фонде Республики Беларусь – два золотых венгерских дуката, один из них – достоверно установленная находка на территории Беларуси.

Бросается в глаза явное несоответствие между сообщениями письменных источников и денежными депозитами, содержащими золото. В социальном плане они принадлежали небольшой прослойке. Зажиточное население реже пользовалось землей для сокрытия денег, так как для этой цели были тайники во дворцах и поместьях. Редкие находки золотых монет на территории Беларуси лишней раз свидетельствуют, что они не являлись частым гостем на городской или сельской ярмарке, а использовались в качестве подарков, как ювелирное сырье, обслуживали дипломатические миссии.

Zlaté mince v peňažnom obehu v Litve

Gold coins in money circulation in Lithuania

Золотые монеты в денежном обращении Литвы

Эдуардас РЕМЕЦАС

Lietuvos nacionalinis muziejus. Arsenalo g. 1, LT-01143 Vilnius. E-mail: remecas@yahoo.de

Prvé zlaté mince na dnešnom území Litvy prenikli v prvých storočiach nášho letopočtu. Je známe, že v rokoch 1920 – 1940 bol v Litve nájdený poklad mincí Rímskeho cisárstva, obsahujúci zlaté a strieborné mince z 2. storočia. Avšak tieto mince neslúžili na litovskom území ako obeživo. Pravdepodobne mali byť dopravené do Škandinávie, ale kvôli nejakej nešťastnej udalosti ostali na dnešnom území Litvy.

Zlato sa stalo v Litve platidlom až koncom 13. stor., nie však v podobe mincí, ale zliatkov. Ich hmotnosť nebola stála a zliatky sa vyskytovali veľmi zriedka. Doteraz bol v Litve nájdený iba jediný zliatok. Najskôr sem zlaté zliatky prenikali z Kyjevskej Rusi. Hlavnou peňažnou jednotkou v polovici 13. – 14. stor. boli litovské strieborné zliatky o hmotnosti približne 100 g.

Prvé zlaté mince sa mohli v Litve objaviť koncom 14. stor., keď sa začali raziť prvé mince Litovského veľkokniežatstva. Avšak do polovice 16. stor. boli zlaté mince v peňažnom obehu veľmi vzácne. V podstate sa nachádzali len v štátnej pokladnici, u vplyvných veľmožov a bohatých kupcov. V Litve boli nájdené iba tri zlaté mince z 15. storočia: dva uhorské dukáty na území vilenského biskupstva a jedna napodobenina benátskeho zecchina nájdená na pozemkoch vilenského kniežacieho zámku.

V 16. storočí sa zlaté mince stávali aj majetkom mešťanov, ale naďalej išlo o mince používané len vo veľkoobchode. V tom čase medzi zlatými mincami prevažovali uhorské

dukáty, ale začiatkom 17. storočia sa hlavnou zlatou mincou stal dukát Republiky spojených nizozemských provincií. V polovici 17. storočia množstvo zlatých mincí v peňažnom obehu podstatne vzrástlo. Zatiaľ čo na území Litvy sa našiel iba jediný poklad ukrytý v 16. storočí, ktorý obsahoval aj zlaté mince, až osem takýchto pokladov je datovaných do začiatku až polovice 17. storočia. Z tohto obdobia pochádza aj najväčší poklad zlatých mincí nájdený v Litve v Nasvťalai (1662/1927). Obsahoval okolo 300 kusov dukátov a šperkov. Svojou peňažnou hodnotou je to aj najväčší poklad zo 17. storočia nájdený v Litve. Od druhej polovice 17. storočia do prelomu 18. a 19. storočia zlato takmer vymizlo z peňažného obehu. Doteraz nie je z Litvy známy ani jediný poklad z tohto obdobia, ktorý obsahoval zlaté mince. Zmiznutie zlatých mincí z obehu súviselo s podstatným znížením razby nizozemských zlatých mincí. Od druhej polovice 19. storočia sa na území Litvy stali hlavnou zlatou mincou rubele cárskeho Ruska.

Vlastné zlaté mince sa na území Litvy razili prvý raz v roku 1547. Ich nepravidelná razba pokračovala do roku 1666. Všetky zlaté mince Veľkého kniežatstva litovského sa razili vo veľmi malých počtoch na reprezentáciu panovníka a nie pre potreby normálneho peňažného obehu. Najviac bolo vyrazených poldukátov Jána Kazimíra v roku 1665. Dnes je ich známych v rôznych zbierkach okolo 50.

Kurz zlatých mincí nebol stály a ich cena v grošoch stále rástla.

The first golden coins penetrated in the present territory of Lithuania in first centuries of our era. It is known that in the years 1920-1940 a depot of coins of Roman Empire was discovered in Lithuania, which contained golden and silver coins from 2nd century. However these coins did not serve in Lithuanian territory as currency. Probably they were to be transported to Scandinavia, but in consequence of some misfortunate event they remained in the present-day territory of Lithuania.

The gold became a mean of payment in Lithuania as late as by end of 13th century, however not in form of coins, but of ingots. Their weight was not stable and the ingots occurred very rarely. Up to present only a single ingot has been found in Lithuania. Later the golden ingots penetrated here from Kijev Russia. The main monetary unit in mid-13th and 14th century were the Lithuanian silver ingots weighting approximately 100 g.

The first golden coins could appear in Lithuania by end of 14th century, where the first coins of the Grand Duchy of Lithuania started to be minted. However until mid-16th century the golden coins were very rare in money circulation. As the matter of fact they occurred only in the state treasury, in hands nobility and rich merchants. In Lithuania only three golden coins from 15th century were found:

two Hungarian ducats in the territory of episcopate of Vilnius and one imitation of the Venetian zecchino found on ground of the douche castle in Vilnius.

In 16th century, the golden coins became property of urban population, but further more they were used only in wholesale trade. At that time the Hungarian ducats predominated among the golden coins, but in the early 17th century, the main golden coin became ducat of the Republic of joined Netherlander Provinces. In 17th century amount of golden coins in circulation increased essentially. While only single depot of golden coins hidden in 16th century containing golden coins was found, even eight such depots dated to beginning to mid 17th century are known. The largest depot of golden coins hidden in that period was found in Lithuania in Nasvťalai (1662/1927). It contained about 300 pieces of ducats or jewels. Since second half of 17th century up to turn of 18th and 19th century, the golden coins almost disappeared from money circulation. Up to present no depot from that period is known, which would contain golden coins. Disappearing of golden coins from circulation was connected with a considerable reduction of minting the Dutch golden coins. Since second half of 19th century the main golden coin in Lithuania became the rubles of Russian Imperium.

The first Lithuanian golden coins were minted in 1547. Their irregular minting continued until 1666. All golden coins of the Grand Duchy of Lithuania were minted in very limited amounts for the ruler's representation, but not for needs of normal money circulation. The mostly minted

golden coin were the half-ducats of Jan Kazimierz in 1665. Today about 50 specimens of them are known in different collections. The exchange rate of golden coins was not stable and their exchange rate for grossi was continuously increasing.

Самые первые золотые монеты на территорию современной Литвы попали в первые века нашей эры. Известно, что в 1920-1940 гг. в Литве был найден клад монет Римской империи с золотыми и серебрянными монетами II в. Однако, эти монеты в денежном обращении того времени не участвовали. Вероятнее, что они были предназначены для Скандинавии, но из-за несчастного случая остались на территории Литвы.

Первое золото в денежном обращении Литвы появилось во второй половине XIII в. Но это были не монеты, а золотые слитки. Вес этих слитков не был устойчив. Золотые слитки были очень редки. В Литве найден всего один золотой слиток. Вероятнее всего, что золотые слитки поступали из Киевской Руси. Главной денежной единицей в середине XIII-XIV вв. были литовские серебрянные слитки весом около 100 г.

Первые золотые монеты в Литву могли попасть в конце XIV в., когда появилась первая собственная монета Великого княжества Литовского. Однако, до середины XVI в. золото в денежном обращении было очень редким. Золотые монеты в основном были только в казне государя, у влиятельных вельмож и крупных купцов. В Литве найдены всего три золотые монеты XV в.: два дуката Венгрии – на территории Вильнюсского епископства и одно подражание Венецианскому цехину, найденное на территории Вильнюсского княжеского замка.

В XVI в. золотые монеты появились и у горожан, но в основном это была купеческая монета. В то время среди золотых монет доминировали Венгерские

дукаты, но уже с начала XVII в. главной золотой монетой становится дукаты Республики Соединенных Провинций Нидерландов. В середине XVII в. количество золотых монет в денежном обращении значительно увеличилось. Если на территории Литвы был найден только один клад XVI в. с золотыми монетами, то таких кладов датированных первой половиной и серединой XVII в. – 8. К этому времени относится и самый большой клад золотых монет найденный в Литве – Насвиталяй (1662/1927). В кладе было найдено около 300 дукатов и украшений. По своей денежной ценности это самый крупный клад XVII в. из всех найденных на территории Литвы. Со второй половины XVII в. до рубежа XVIII-XIX вв. золото почти исчезает из денежного обращения. До сих пор в Литве не известно ни одного клада этого времени с золотыми монетами. Исчезновение золота было обусловлено тем, что довольно резко снизились тиражи голандских золотых монет. Со второй половины XIX в. на территории Литвы главной золотой монетой стали рубли Царской России.

Собственные золотые монеты на территории Литвы впервые были отчеканены в 1547 г. Их нерегулярная чеканка продолжалась до 1666 г., однако все золотые монеты Великого княжества Литовского были чеканены очень небольшими тиражами и они больше предназначались для репрезентации правителя, а не для всеобщего денежного обращения. Больше всего было отчеканено полудукатов Яна Казимира 1665 г. Сегодня в разных собраниях их насчитывается около полусотни.

Курс золотых монет не был постоянным и его соотношение с грошем регулярно повышался.

Švédské mince v Novgorode v období Smuty počátkem 17. století Swedish coins in Novgorod in period of Smuty in early 17th century Шведские монеты в Новгороде в период Смуты в начале XVII в.

Сергей Викторович ЗВЕРЕВ

Кировоградская ул., д. 24, кор. 2, кв. 90, 117519 Москва, e-mail: svzverev@yandex.ru

Švédí, ktorí obsadili Novgorod v roku 1611, už v jeseni 1612 začali raziť ruské strieborné kopejky so starým ročníkom razby ПИИ (=1609/1610) umiestneným pod obrazom koňa a menom zvrhnutého cára Vasilija Šujského. Hlavným zdrojom suroviny na ich razbu boli „staré mince“ – mince zo 16. a počiatku 17. storočia razené podľa mincového základu 3 ruble z grivenky striebra (204,756 g), „Staré peniaze“ lacno skupované u obyvateľstva odosieli na roztavenie v množstvách po 100 rubľoch. Zachované dokumenty novgorodskej mincovne umožňujú urobiť záver, že švédské orgány pri výpočte hmotnostnej normy nových kopejok nevychádzali z početného rubla deleného na 100 kopejok, ale „hmotnostný rubel“ – 66,54 g striebra ako „staré peniaze“, nezávisle od počtu mincí, ktoré predstavoval. Zo 10 takýchto „hmotnostných rubľov“ predstavujúcich 32,5 grivenky striebra razili v rokoch 1612-1613 mince za 115 rubľov pri normatívnej hmotnosti kopejky 0,58 g, v rokoch 1613-1615 za 120 rubľov, pri hmotnosti kopejky 0,546 g a v rokoch 1615-1617 za 130 rubľov pri hmotnosti kopejky 0,499 g. Používali na to iné líčne razidlo s písmenami НРПІ (Novgorod 1605).

Okrem ruských kopejok v oblasti Novgorodu v rokoch 1611 – 1617 obiehali aj švédske a ďalšie západoeurópske mince. Vojaci švédskeho vojvodu J. Delagardiho mali v rukách veľké množstvo rozličných mincí, najmä švédskych, ktoré boli v očiach ich majiteľov plnohodnotnými peniazmi. Vojaci ich používali pri platení v Novgorode. V súhrnom spise dôchodkov švédskych orgánov za roky 1614 až 1617 pri sťahovaní peňazí z krčiem, sa spomínajú «свицкие денги», t.j. švédske drobné mince. Napríklad v októbri 1614, spoločne s ruskými peniazmi z krčiem získali „švédskych peňazí za 13 rubľov a 16 altynov“, v decembri toho istého roku „švédskych peňazí za 3 ruble a 19 altynov“, no v marci 1615 „švédskych peňazí za 4 ruble a 2 altynov“. Pritom celková suma všetkých stiahnutých peňazí sa vyjadruje v ruských početných jednotkách – rubľoch, al-

tynoch a dengách. To dokazuje existenciu presného kurzu švédskych peňazí k ruským.

Potvrdzujú to dokumenty o výbere colných poplatkov pri ústí Nevy (Nienšance) v roku 1615. Všetky tovary dovezené európskymi a ruskými kupcami boli oceňované v rubľoch a kopejkách. Ale bol zaznamenaný aj prípad ocenenia tovaru v švédskej mene. Jeden z kupcov priviezol okrem iných tovarov aj „6 nemeckých rukavíc, pár za marku“. Strieborné švédské mince v hodnote jednej marky predstavovali začiatkom 17. storočia 1/5 riksdalera nazývaného v Rusku „švédsky jefimok“. Bolo ľubovlné, že celkové ocenenie tovaru privezeného týmto kupcom je tiež vyjadrené v ruských peniazoch. Je zrejme, že colníkovi nerobilo ťažkosti prerátať európsku cenu tovaru na ruské peniaze podľa platného kurzu 8 kopejok za marku.

Tiež sa niečo zmenilo vo vzťahu Novgorodu k toliarom, ktoré už neslúžili iba ako surovina na razbu mincí, ale nadobúdali význam aj ako platidlo. Slúžili najmä na platby v medzinárodnom obchode. Vo všeobecnosti však sféra obehu západoeurópskych mincí na Švédmi okupovanom ruskom území bola pomerne úzka a prakticky nezasahovalo väčšinu domáceho obyvateľstva, ktoré uprednostňovala ruské kopejky, na ktoré bolo navyknuté.

Európske mince sa stávali súčasťou pokladov ukrývaných počiatkom 17. storočia na severozápade krajiny. Okolo roku 1855 v Novej Ladoge našli mincu zo 16. storočia s menom španielskeho kráľa Filipa II. Zrejme išlo o toliar zo španielskeho Nizozemska alebo španielsko-americké peso. V Gdovskom újezde roku 1901 našli poklad 84 mincí, medzi ktorými bolo 80 strieborných západoeurópskych mincí a dve švédske mince v hodnote 2 mariek z 16. a 17. storočia. V roku 1938 v obci Kovyryaev v Opočeckej oblasti (teraz Pskovská oblasť) našli poklad 17 západoeurópskych toliarov zo 17. storočia. Švédske drobné mince boli tiež nájdené počas archeologických výskumov v Novgorode.

The Swedes, who occupied Novgorod in 1611, already in autumn 1612 started to mint the Russian silver kopeks with the old years of minting ПИИ (1609/1610) placed under the horse picture and name of the dethroned tsar Vasiliij Shuyski. The main source of metal for their minting were “old coins” from 15th and from beginning of 17th century minted according to coinage basis 3 rubles from grivenka of silver (204,756 g). The “old money” cheaply bought from the population were sent smelted, in amounts worth 100 rubles. The preserved documents from the mint of Novgorod allow to conclude that the Swedish authorities did not calculated the weigh norm of the new kopeks on the base of the calculation ruble divided into 100 kopeks, but from the “weight ruble” representing 66.54 g silver as

the “old money”, independently on number of coins, which it did represent. From 10 such “weight rubles” representing 32.5 grivenkas of silver they minted, in 1612 – 1613, coins for 115 rubles, using normative weight of one kopek 0.58 g. In 1613-1615 it was 120 rubles at weight of one kopek 0.546 g, while in 1615-1617 130 rubles at weight of one kopek 0.499 g. These coins minted with other obverse die with the letters НРПІ (Novgorod 1605).

Parallel with the Russian kopeks, Swedish and other West European coins also circulated in the area of Novgorod in 1611 – 1617. The soldier of the Swedish commander J. Delagardi had in hands a huge amount of different coins, especially Swedish coins, which were, from viewpoint of their owner, full-value money. The soldier used them to pay in

Novgorod. In a summary survey of incomes of the Swedish administration for the years 1614 – 1617 from withdrawing money from taverns the «свицкие денги» are mentioned, i.e. Swedish change money. For example in October 1614 they obtained from the taverns, together with the Russian money „Swedish money for 13 rubles and 16 altyns“, in December of the same years „Swedish money for 3 rubles and 19 altyns“ and in March 1615 Swedish money for 4 rubles and 2 altyns“. The total sum of all withdrawn money is expressed in the Russian calculation units – rubles, altyns and dengas. It confirms existence of a fixed exchange rate of Swedish money to the Russian money.

It is also confirmed by documents about paying custom fees at mounting of the Neva river from 1615. Price of all good imported by European or Russian merchants was expressed in rubles and kopeks. But case of expressing value in Swedish currency was also recorded. One merchant

brought, out of other goods, 6 German gloves, a pair for one mark“. The Swedish silver coins worth one mark represented in early 17th century 1/5 riksdaler called in Russia “Swedish yefimok“. It was arbitrary that the total value of the good brought by that merchant is also expressed in Russian money. It is obvious that the customer easily recalculated the European price of good on Russian currency according the legal exchange rate 8 kopeks for one mark.

Something also changed in relation of Novgorod to thallers, which ceased to serve as source of silver for minting coins, but they themselves got significance as mean of payment. They served first of all in international trade. However, in general the sphere of circulation of West European coins in the Russian territory occupied by Swedes was relatively limited and did not affect majority of local population, which preferred Russian kopek, which were familiar for it.

Шведы, занявшие Новгород в 1611 г. уже с осени 1612 г. наладили чеканку русских серебряных копеек со старой датой РИИ (1609/10) под конем и именем свергнутого царя Василия Шуйского. Основным источником сырья для чеканки стали «старые деньги» - монеты XVI – начала XVII в., чеканенные по стопе 3 рубля из гривенки (204,756 г) серебра. «Старые деньги», скупаемые у жителей небольшими суммами, на сплавку отправляли по 100 рублей. Сохранившиеся документы Новгородского денежного двора позволяют установить, что шведские власти при расчёте весовой нормы новых копеек использовали не счётный рубль, состоящий из 100 копеек, в «весовой рубль» - 66,54 г серебра в виде «старых денег», независимо от реально составлявшего его количества монет. Из 100 таких «весовых рублей», составлявших 32,5 гривенки серебра, чеканили в 1612-1613 гг. монет на 115 рублей, при нормативном весе копейки 0,58 г, в 1613-1615 гг. – на 120 рублей, при весе копейки 0,546 г, а в 1615-1617 гг. на 130 рублей, при весе копейки 0,499 г. и с использованием другого старого лицевого штемпеля с буквами НРГІ (Новгород, 1605).

Но, кроме русских копеек, в денежном обращении Новгородской земли в 1611–1617 гг. участвуют шведские и другие западноевропейские монеты. Солдаты шведского военачальника Я. Делагарди имели на руках большое количество различных монет, главным образом шведской чеканки, которые оставались в глазах их владельцев полноправными деньгами. Солдаты использовали их при платежах в Новгороде. В сметном списке доходов шведских властей за 1614-1617 гг. при сборе денег с кабаков упоминаются «свицкие денги», т.е. шведские разменные монеты. Например, в октябре 1614 г., вместе с русскими деньгами с кабаков поступило «свицких денег тринадцат рублев шестнатцат алтын», в декабре того же года «свицких денег три рубли девятнатцат алтын», а в марте 1615 г. «свицких денег четыре рубли два алтына». При этом суммарный итог всех поступивших денег дан в русских счетных единицах - рублях, алтынах и денгах. Это

свидетельствует о четком курсе шведских монет по отношению к русским деньгам.

Это подтверждают документы о сборе таможенных пошлин на Невском устье (Ниеншанце) в 1615 г. Все привезенные европейскими и русскими купцами товары получали оценку в рублях и копейках. Но отмечен случай оценки товара в шведской валюте. Один из купцов среди прочих товаров привез «б рукавиц немецких, пара по марку». Серебряные шведские монеты в одну марку составляли в начале XVII в. 1/5 часть ригсдалера, называемого в России «свицким ефимком». Любопытно, что общая оценка товаров, привезенных этим купцом, также дана только в русских деньгах. Очевидно, таможеннику не составило большого труда пересчитать европейскую цену товара на русские деньги по существовавшему курсу 8 копеек за марку.

Также несколько изменилось отношение в Новгороде к талерам, которые уже не только служили сырьем для чеканки копеек, но приобрели платежное значение. Талеры обслуживали сделки, связанные, главным образом, с иностранной торговлей. В целом сфера обращения западноевропейских монет на оккупированных шведами русских землях оставалась сравнительно узкой и практически не затрагивала основной массы населения, предпочитавшего привычные русские копейки.

Европейские монеты попадали в клады, спрятанные в начале XVII в. на Северо-Западе страны. Около 1855 г. в Новой Ладоге была найдена монета XVI в. с именем испанского короля Филиппа II. Видимо это был талер Испанских Нидерландов или испано-американское песо. В Гдовском уезде в 1901 г. был найден клад из 84 монет, среди которых 80 серебряных западноевропейских и две шведские монеты по 2 марки XVI и XVII вв. В 1938 г. в д. Ковыряево Опочецкого района (ныне Псковская обл.) был найден клад из 17 западноевропейских талеров XVII в. Также шведские мелкие монеты были обнаружены во время археологических раскопок Новгороде.

Reprezentativní poslání mince - „chlubné mince“ a příležitostné ražby ze sbírek Moravského zemského muzea

Representative tasks of coins – “boasting coins” and occasional coinages from the collections Moravian Land Museum

DAGMAR KAŠPAROVÁ

Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno, dkasparova@mzm.cz

V edle obecně akceptovaných racionalistických teorií o vzniku peněz prosazujících manipulačně ekonomické hledisko je nepřehlédnutelná teorie upřednostňující sociologický vliv, který považují G. Skalský, H. Spenser při jejich vzniku za rozhodující. Sociologické pojetí vzniku peněz zdůrazňuje společenské jevy, jako jsou snaha po vyniknutí v rámci společenské skupiny, válečné podnikání, slavnostní obřady, rituály. Hromadění určitého druhu předmětů v rámci určitého společenstva (od pravěkého až po současné přírodní kmeny na nižším vývojovém stupni) za účelem reprezentace je nepochybně jedním z vývojových stupňů vzniku a uplatňování peněz. Tyto předměty představují hodnotu a bohatství, slouží k sociálnímu vyniknutí. V rámci daného společenstva jsou měřítkem všech hodnot, stávají se platidlem, jsou penězi. Spolupůsobení společenského prestižního momentu funkce peněz je nepopíratelné v každé fázi vývoje společnosti včetně té současné.

Během historického peněžního vývoje se setkáváme s netradičními a příležitostnými ražbami, které se svou funkcí a současně výjimečným vzhledem vydělily ze soudobého oběhu. Jedná se o hmotné předměty, které jsou označovány jako mince nebo peníze. Zpravidla jsou závislé na mincovní soustavě (hmotnost, jakost, použití kovu a velikost), podle potřeby mění mincovní obraz, ale nejsou běžným platidlem. Do peněžního oběhu se pravděpodobně nikdy nezapojily. Jedná se o ražby, které jsou považovány za upomínkové předměty, mají funkci reprezentativního daru, odměny, manifestují bohatství a společenskou prestiž vydavatele, specificky se vyhraňuje jejich účel použití.

Je zřejmé, že peníze byly od počátku používány jako ideologický prostředek k usměrnění myšlení a citění obyvatel. Středověká společnost bezpečně vnímala řeč symbolů, která byla obecně srozumitelná většině středověké společnosti včetně většinové ngramotné skupiny obyvatelstva. Obraz na mincích informoval o společenském postavení majitele, o významu jeho politické a mocenské pozice. České ražby denárového období kopírují osvědčené zahraniční vzory se sakrálními symboly a atributy moci. Mezi zobrazeními nejvýše stálo majestátní vyobrazení po vzoru římských králů a císařů. Ikonografické svědectví

mincí pružně zaznamenává společenský vzestup v rámci vládnoucí hierarchie. Dokladem jsou např. tzv. královské denáry Vratislava II (1061-1092) s vyobrazením panovníka v majestátu s královskou korunou (Cach 344). Od grošového období pak zaznamenáváme speciální ražby s převážně reprezentativní funkcí.

Ze sbírek numismatického oddělení Moravského zemského muzea bylo vybráno několik exponátů příležitostných „mincí“ zahrnujících období od 15. až do počátku 19. století.

Jedná se tlusté groše a peníze, dříve označované jako „chlubné mince“, které se odlišují svou mnohonásobnou silou střížku a tím také hmotností oproti běžným grošům. Vzhledem k tomu, že se zpravidla nejedná o násobky běžných mincí, převládá názor, že jejich účel byl čistě reprezentativní, nad domněnkami, že se jedná o pokus vytvořit vyšší nominální jednotku. Tlustými groši byly obdarovávány významné návštěvy na královském dvoře nebo v královské mincovně. Ve sbírkách numismatického oddělení MZM se dochoval tlustý groš Vladislava II. Jagellonského a také vzácný tlustý bílý peníz.

V následujících obdobích peněžního vývoje těchto mimořádných ražeb přibývá, co do množství a typů a způsobů zpracování. Mnohdy hovoříme o medailích, které hmotnostně zapadají do soudobé mincovní soustavy. Např. morové tolary (krušnohorské), tolarové klipy, šroubovací tolary, výtěžkové mince (Jáchymov), korunovační mince atd. Mezi vzácné památky patří reprezentativní třítolar „tří císařů“ z roku 1590. Dokumentovat lze i raritní památky, např. „rytý tolar“ Leopolda Ferdinanda Kinského nebo „medailový tolar“ Zdeňka z Lobkovic, šlechticů bez mincovního práva. V konkrétních případech se pak nabízí srovnávací materiál dobové produkce, „ekvivalenty“ českých a uherských ražeb Vladislava II., korunovační mince Leopolda II. z pražské a bratislavské korunovace apod. Bohatstvím námětů, originálním a precizním zpracováním, bohatou symbolikou se stávají tyto artefakty pozoruhodným historickým pramenem. Současné repliky některých významných dekorativních kusů, např. jáchymovských výtěžkových tolarů, svědčí o neutuchající oblibě těchto numismatických památek.

Out of the generally accepted rationalistic theories of money origin, which stress the manipulation and economic viewpoints, the theory preferring the sociological influences cannot be overlooked. G. Skalský and H. Spenser consider just this influence to be deciding at the money origin. The sociological concept of money origin stresses the social phenomena, like the effort to be prominent within a social group, war enterprises, festive ceremonies and ri-

tuals. Accumulation of certain kind of objects within certain society (from the primeval up to the present nature tribes living at a lower development level) for purpose of representation is doubtless one of the developmental steps of origin and use of money. These objects represent values and richness and serve for social prominence. Within the given society they serve as a measure of all values, they become medium of payment and, as a consequence, money. Inter-

actions of the social prestige aspects of money function are incontestable in every stage of development of any society, inclusively of the present one.

In the course of historical development of money we meet with untraditional and occasional coinages, which had separated from the contemporaneous currency by their function and, at the same time, exceptional appearance. They represent material artifacts called as coins or money. As a rule, they are dependent on the existing coins system (weight, quality, size and used metal), according to the specific demands they change the coin picture, but they are not a usual medium of payment. They probably never entered the money circulation. They represent coinages taken as souvenirs, do have function of a representative gift or reward, they manifest richness and social prestige of their issuer. Purpose of their use specifically crystallizes.

It is obvious that money were used since their very origin as an ideological medium to influence the population thought and feeling. The medieval society perfectly perceived the language of symbols, which were generally understandable to most of its members, inclusively of the illiterate majority of the population. Motives depicted on coins informed about social status of their issuer, significance of his political and power position. The Bohemian coinages of the denarius period imitated the proved foreign models with sacral motives and attributes of power. Among the modes of depiction, the majestic depiction imitating models of Roman kings and emperors stayed at the highest level. The iconographic witness of coins flexibly recorded social ascent in the frame governing hierarchy. As an example, we can mention the s.c. kingly denarii of Vratislav II. (1061 – 1092) depicting the ruler in majesty with king crown (Cach 344). Since the grossus pe-

riod, there appeared special coinages with predominantly representative function.

It is the case of thick grossi and money, earlier called as “boasting coins”, which differ from the usual grossi by a much larger thickness and weight of the coin discs. In regard to the fact that they do not represent multiples of usual coins, the opinion, that they had a purely representative purpose, prevails over the hypotheses that they represented an attempt at creating a higher denomination.

The thick grossi were given to significant visits to royal court or royal mint. A thick grossus of Vladislav II. Jagello and a rare thick white heller are preserved in the collections of Moravian Land Museum.

In next periods of money development, number of such extraordinary coinages increased, as to number of types, as to number of manufacturing modes. Often we speak about medals with weight parameters corresponding to the existing coin system. For example the pest thalers (from Krušné hory Mts.), thaler clips, screw thalers, yield coins (Jáchymov), coronation coins etc. A rare monument is the representative three-thaler of “tree emperors” from 1590. It is also possible to show the odd monuments like the “engraved thaler” of Leopold Ferdinand Kinský or the “medal thaler” of Zdeňek of Lobkovice, hence of noblemen without minting right. In the concrete cases there exist comparative material of the contemporaneous production – equivalents of the Bohemian and Hungarian coinages of Vladislav II., coronation coins of Leopold II. from his coronation in Prague and Bratislava etc. Due to richness of themes, original and precise manufacture, as well as rich symbols, these artifacts become a remarkable historical source. The modern copies of some significant decorative pieces, for example of yield thaler from Jachymov, give evidence of a continuing popularity of these numismatic monuments.

Przedstawienie władcy na polskich talarach w okresie i Rzeczypospolitej

Vyobrazenia panovníka na polských toliaroch v období polskej republiky

Representation of rulers on Polish thalers in the period of Polish republic

WIESŁAW KOPICKI

ul. Cieszyńska 4 m. 74, 02-716 Warszawa, e-mail: brakteat@n-s.pl

Toliare sa razili v Poľsku od panovania Žigmunda I. Starého. Veľká plocha líca a rubu umožňovala zobrazovať vhodné propagandistické a manifestačné témy. Vyobrazenie kráľa na týchto pekných minciach podliehalo zmenám a spĺňalo rôzne poslanie. Vzhľadom na veľké množstvo pramenného materiálu sa obmedzím iba na toliare razené od roku 1533 do konca panovania Stanislava Augusta Poniatovského.

Prvý poľský toliar vyrazil v roku 1533 Žigmund I. Starý. Na líci zobrazuje jeho samého a na rube jeho syna Žigmunda II. Augusta. Razba toliar mala predovšetkým dosiahnuť propagandistický účinok. Jeho ikonografia zdôrazňovala a umocňovala právo jagelovskej dynastie na poľský a litovský trón.

Na nasledujúcich toliaroch poľských panovníkov prevažuje vyobrazenie *rex armatus* (kráľ v zbroji), ktoré sa prvý raz objavilo na poľských minciach Žigmunda I. Starého v roku 1528. Od tej doby sa stalo jedným najcharakteristickejších výjavov na poľských novovekých minciach. Príkladom je toliar Štefana Bátorého z roku 1582. V pravej ruke kráľ drží žezlo symbolizujúce kráľovskú moc a ľavá ruka sa opiera o rukoväť šable. Toto gesto na jednej strane symbolizuje kráľa bojovníka, ale na druhej strane poukazuje na mierové úmysly panovníka, ktorý je v každom momente pripravený vytažiť zbraň na ochranu poddaných.

Podobné výjavu zobrazujú aj toliare Žigmunda III Vazu a Vladislava IV. Na líci vidieť poprsie kráľa korunovaného uzavretou korunou (*corona clausa*). V Poľsku sa takýto typ koruny v ikonografii objavil v období Jana Olbrachta a Aleksandra, pričom od panovania Žigmunda I. Starého predstavuje stálu insigniu moci. Kráľ drží v pravej ruke meč

zosobňujúci súčasne moc monarchu a obrancu kresťanstva. Zdôrazňuje to kráľovské jablko ležiace na ľavej dlani. Tento atribút kráľovskej moci symbolizuje zemeguľu, zatiaľ čo kríž uložený na štíte vyjadruje vládu kresťanského náboženstva na celom svete. Takéto zobrazenie kráľa zdôrazňovalo jeho nezávislosť a suverenitu. Meč symbolizoval moc vojenskú, ako aj súdnu. Kráľovské jablko vyjadrovalo na jednej strane podriadenosť Bohu, na druhej to, že panovník je ochrancom a propagátorom katolíckej viery. Suverenitu a absolútnu nezávislosť (okrem na Bohu) tak kráľa ako aj štátu zdôrazňovala uzavretá koruna. Na poľských toliaroch sa objavuje, zavesený na šiji, rad Zlatého Runa, jedno z najvyšších vyznamenaní na svete.

Na toliaroch nasledujúcich panovníkov Jána Kazimíra, Michala Korybuta Wiśniowieckého, Augusta II a Augusta III sa čoraz výraznejšie prejavujú v ikonografii vplyvy baroku a odklon od vyobrazenia *rex armatus*. Prejavuje sa to predovšetkým majstrovsy stvárnených korunkách uložených na zbraniach, parochniach s bohato zvlnených vlasov, pričom vyobrazenia prekvapujú bohatosťou detailov. Objavuje sa aj zobrazenie víťazného kráľa (*rex victoriosissimus*). Príkladom toho je bydgošský toliar Jána III. Sobieského zobrazujúci tohto kráľa v rímskej zbroji. Hlava panovníka je ozdobená vavrínovým vencom a nenesie, ako bolo zvykom dávnejšie – korunu. Nadvážuje to na tradíciu Rímskeho impéria a vynikajúcich úspechov jeho vládcov a zároveň to pripomína víťazstvá samotného kráľa, najmä v bitke pri Chocimu.

Portrét na toliare posledného kráľa I. Republiky, Stanislava Augusta Poniatovského, predstavuje dokonale stvárnené poprsie kráľa v profile v zbroji. Nie je to už kráľ bojovník či kráľ víťaz, ale osvietený vládca.

Thalers were minted in Poland since the reign of Zygmunt I Stary. The large surface of the obverse and reverse allowed depicting suitable propagandistic and manifestation themes. Depiction of the king on these beautiful coins was subjected to changes and filled different tasks. In regard to the huge amount of sources I limit in this contribution on the thalers minted from 1533 until end of reign of Stanisław August Poniatowski.

The first Polish thaller was minted in 1533 by Zygmunt I Stary. Its obverse depicts the king himself and the reverse his son Zygmunt II August. This thaller was issued first of all from propagandistic reasons. Its iconography enhanced and strengthened right of the Jagello dynasty from the Polish and Lithuanian throne.

In the thalers of next Polish rulers depiction of *rex armatus* (king with arms) predominates. It appeared for the first time on Polish coins of Zygmunt I Stary in 1528. Since that time it became one of the most characteristic depictions on the Polish coins of New Ages, for example on the thaller of

Stefan Batory from 1582. In the right hand, the king holds scepter symbolizing his power, while the left hand supports on saber handle. This gesture symbolizes the king as fighter, but on other hand it manifest peaceful intentions of a ruler being at any moment prepared to defense his serfs.

Similar scenes are also depicted on the thalers of Zygmunt III Waza and Władysław IV. on the obverse they show bust of the king crowned by the closed crown (*corona clausa*). In Poland, such type of crown appeared at time of Jan Olbracht and Aleksander and, since reign of Zygmunt I Stary it represents a constant insignia of power. The king holds a sword in right hand, which symbolizes simultaneously power of a monarch and protector of Christianity. The orb lying on his left palm enhances it. This attribute of king's power symbolizes Earth, while the cross placed on a shield symbolizes the reign of Christian religion in entire world. Such representation of the king stressed his independency and sovereignty. The sword symbolized as the military power as the juridical power. The orb symbolized subordination

to the Good as well as the fact that the ruler is protector and propagator of the catholic religion. The closed crown expressed the sovereignty and absolute independency (excepting the Good) of the king and the state, as well. The Order of Golden Fleece, one of the highest decoration in the World also appears on the Polish thalers, hanging on the neck.

The thalers of the next rulers, Jan Kazimierz, Michał Korybut Wiśniowiecki, August II and Augusta III gradually overtake the baroque iconography and abandon depicting of *rex armatus*. It is manifested first of all on masterly elaborated crown placed on arms, wigs with richly waved

Talary były wybijane w Polsce od czasów Zygmunta I Starego. Duża powierzchnia awersu i rewersu umożliwia przekazanie odpowiednich treści propagandowych i manifestacyjnych. Przedstawienie króla na tych pięknych monetach ulegało zmianom i niosło różne przesłanie. Ze względu na dużą ilość materiału źródłowego ograniczyć się tylko do talarów od roku 1533 do panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego włącznie.

Pierwszy polski talar został wybity w roku 1533 przez Zygmunta I Starego. Na awersie przedstawia popiersie Zygmunta I Starego, zaś na rewersie popiersie jego syna – Zygmunta II Augusta. Talar miał na celu przede wszystkim osiągnięcie efektu propagandowego. Ikonografia monety podkreślała i umacniała prawa dynastii jagiellońskiej do tronu polskiego i litewskiego.

Na kolejnych talarach władców Polski dominuje przedstawienie *rex armatus* (król zbrojny), które po raz pierwszy pojawiło się na polskich monetach Zygmunta I Starego w roku 1528. Od tego czasu jest to jedno z najbardziej charakterystycznych wyobrażeń w polskiej numizmatyce nowożytnej. Przykładem jest tu talar Stefana Batorego z 1582 roku. W prawym ręku król trzyma berło symbolizujące władzę królewską, zaś lewa oparta jest na rękojeści szabli. Gest ten z jednej strony symbolizuje króla-wojownika, zaś z drugiej wskazuje na pokojowe zamiary władcy, który gotów jest w każdej chwili wyciągnąć broń, aby stanąć w obronie poddanych.

Również talary Zygmunta III Wazy i Władysława IV zawierają podobne przesłanie. Na awersach widnieje półpostać władcy ukoronowanego koroną zamkniętą (*corona clausa*). W Polsce taki typ korony w ikonografii pojawił się w czasach Jana Olbrachta i Aleksandra, zaś od Zygmunta I Starego stanowi trwałe insygnium władzy. Król trzyma w prawym ręku miecz, uosabiający zarówno władzę monarszą,

hairs and a surprising richness of details. Depiction of the victorious king (*rex victoriosissimus*) also appears. An example of it is the Bydgość thaler of Jan III Sobieski showing the king's bust in Roman armour. A laurel wreath decorates the ruler's head, but not, as usual earlier, a crown. It shows tradition of Roman Empire and outstanding successes of its rulers and, at the same time, it commemorates victories of the king himself, especially in the battle at Chocim.

Portrait on the thaler of the last king of the I. republic, Stanisław August Poniatowski, represents an excellently composed bust of the king in armour from profile. It is no more a king fighter or king victor, but an illuminated ruler.

jak i obrońcą chrześcijaństwa. Podkreśla to jabłko królewskie znajdujące się w lewej dłoni. Ten atrybut władzy królewskiej symbolizuje kulę ziemską, zaś umieszczony na szczycie krzyż oznacza panowanie religii chrześcijańskiej na całym świecie. Takie ukazanie króla podkreślało jego niezależność i suwerenność. Miecz oznaczał władzę wojskową oraz sądowniczą. Jabłko królewskie świadczyło z jednej strony o podległości Bogu, a z drugiej o tym, że władca jest obrońcą i propagatorem wiary katolickiej. Suwerenność i brak jakiegokolwiek podległości (oprócz Boga) zarówno króla, jak i państwa, wzmocniała zamknięta korona. Pojawia się również, zawieszony na szyi, Order Złotego Runa, jedno z najwyższych odznaczeń na świecie.

Na talarach kolejnych władców: Jana Kazimierza, Michała Korybuta Wiśniowieckiego, Augusta II i Augusta III coraz wyraźniej dostrzegalne są wpływy baroku w ikonografii i odejście od przedstawienia *rex armatus*. Przejawia się to przede wszystkim w misternych koronkach nałożonych na zbroję, perukach z bujnymi, kręconymi lokami, zaś przedstawienia uderzają bogactwem detali. Pojawia się również wyobrażenie króla zwycięskiego (*rex victoriosissimus*). Przykładem jest tu talar bydgoski Jana III Sobieskiego przedstawiający popiersie Jana III Sobieskiego w rzymskiej zbroi. Skronie władcy uwieńczone są wieńcem laurowym, a nie – jak to było na ogół przedstawiane wcześniej – koroną. Nawiązuje to do tradycji Imperium Rzymskiego i wspaniałych sukcesów jego wodzów oraz stanowi odniesienie do zwycięstw króla, zwłaszcza w bitwie pod Chocimiem.

Wizerunek na talarze ostatniego króla I Rzeczypospolitej, Stanisława Augusta Poniatowskiego, przedstawia wspaniale skomponowane popiersie króla z profilu w zbroi. Nie jest to już król-wojownik, król-zwycięzca, ale władca oświecony.

A bányapénzek használata Magyarországon a 16-18. században

Používanie banských znakov v Uhorsku v 16. – 18. storočí

Use of mine tokens in Hungary in 16th – 18th centuries

ATTILA SZEMÁN

Magyar Numizmatikai Társulat. Csepreghy utca 4, Budapest, e-mail bergmanlein@gmail.com

V čase zavedenia banských znakov už boli v baniach definované druhy prác a ich rozdelenie, ktoré sa v mnohých smeroch podobali pomerom známym v baniach ešte počiatkom 20. storočia. V tom čase však do okruhu banskej prevádzky patrili priemyselny bansko-hutnícky komplex. Bolo nevyhnutné zamestnávať početných pracovníkov. Tým sa bane stali prvými podnikmi skorého kapitalizmu. Veľký počet zamestnancov však od správy baní vyžadoval zorganizovať modernejší a presnejší systém zásobovania a financovania prevádzky.

Výplata baníkov (Raittung) sa odvodzovala od počtu odovzdaných vedier naplnených rudou (Erzrumpel). Ich počet až do konca tohto obdobia zaznamenávali pomocou rovášov. Pri väčších baniach niekedy používali aj writen záznamy, ktoré viedol banský pisár (Bergschreiber). V sústave výplat hrali dôležitú úlohu aj výplaty záloh, lebo banskí robotníci väčšinou nemali ani tolko peňazí, aby do výplaty najbližšej mzdy mohli vydržiať seba samých a svoje rodiny. Za týchto okolností vznikli banské znaky, ktoré nemožno provnávať s núdzovými peniazmi, lebo plnili celkom vlastnú, od núdzových peňazí odlišnú úlohu.

Mzdu teda nevyplácali iba v banských znakov, ale preddavok, tzv. výživné (Kostgeld) dávali do rúk baníkov väčšinou vo „vlastnej podnikovej devíze“. Predstavovali ju banské znaky, ktoré bolo možné použiť na nákup potravín, nápojov a prípadne aj jednoduchších odevov iba v obchodov prevádzkovaných podnikom. Vyúčtovanie miezd prebiehalo v pravidelných, ale dlhších a miestne premenlivých obdobiach. V hornom Uhorsku, napríklad v Banskej Štiavnici sa spočiatku mzda vyplácala týždene, ale neskôr iba mesačne. V Banskej Bystrici sa naproti tomu mzda vyplácala iba štvrťročne. Za týchto okolností baníci už pred najbližšou výplatou utratili podstatnú časť svojej mzdy, takže medzi dvoma vyúčtovaniami nemohli zmeniť pracovisko. Predlžovaním intervalov medzi vyúčtovaním

miezd zároveň predlžovali vynútenú „výpovednú lehotu“, ktorá sa tým stávala aj ťažšie znesiteľná. Banské znaky teda boli nástrojom, ktorý baníkov pripútaval k ich pracovisku, resp. zamestnávateľovi. Feudálne „mimoekonomické nástroje donucovania“ nahradil kapitalista „ekonomickými nástrojmi donucovania“. Hospodársky predpoklad mobility odstránili tým, že mzdu vyplácali v peňažných znakov, ktoré neboli zhotovené z drahého kovu a ktoré bolo možné použiť iba v obchodoch prevádzkovaných banským podnikom.

Úloha banských znakov sa neobmedzovala iba na úlohu peňažných znakov s obmedzenou územnou platnosťou. Banské znaky sa občas používali aj ako pomocný nástroj hodnotenia práce. Stále vyplácanie záloh sťažovalo vyúčtovávanie v tradičnom systéme používania rovášov. Keď sa však protihodnota odpracovanej práce vyplácala týždene alebo okamžite, prípadne pri preberaní dopravených banských vozíkov, bolo možné utratiť časť zálohy na výživu v podnikovej predajni alebo sčasti ušetriť. Pri vyúčtovaní potom bolo možné neutratené banské znaky vymeniť za zákonné platidlá z drahého kovu. Vyúčtovanie pomocou vlastných peňažných znakov v niektorých baniach nahradilo dávnejšie zaužívanú evidenciu založenú na používaní rovášov. Tým sa zjednodušila administratíva a obmedzil sa jej rozsah. Túto funkciu banských znakov však vieme dokumentovať len zriedka. Používanie rovášov sa v mnohých prípadoch udržalo po pri používaní banských znakov. Znaky za odvezené banské vozíky však v neskoršom období predstavujú osobitnú skupinu peňažných znakov.

Používanie banských znakov vo vymedzenom období ilustrujem niekoľkými príkladmi, od najstarších banských znakov zo Smolníka známych z r. 1548, po znaky používané v Hornom i Dolnom Uhorsku, ako aj v banskej oblasti v okolí Satu Mare.

At the time of introduction of the mine tokens, individual kinds of works and their division were already defined and in many directions they were similar to the situation known in mines still by the beginning of the 20th century. At that time the mining enterprises included an industrial mining-smelting complex. It was necessary to employ many workers. Due to it the mines became first enterprises of the early capitalism. A large number of employers forced mine administration to organize a more modern and accurate system of logistics and financing the enterprise. Payment of the miners (Raittung) was derived from the number of pails filled with ore (Erzrumpel). Until the end of this period, their number was notified by means of the s.c. rovás – a wooden bar, in which cuts were made. In larger mines they were also notified in written evidence carried out by an

officer (Bergschreiber). In the payment system a significant role was played by paying advances as the workers mostly had little money, to be able to support themselves and their families until the next salary. Under such circumstances the mine tokens were invented. They can not be compared with emergency money, as they filled an own task, quite different from the emergency money.

The salary was not paid in total in mine tokens, but only a part of it – the advance, the s. c. support money (Kostgeld). Thus the mine token represented the internal enterprise currency. It could be used to purchase food, drinks and some simpler clothes in the enterprise-controlled shops. The salaries were accounted in regular, but longer and locally variable periods. In Upper Hungary, for example in Banská Štiavnica, the salary was paid weekly at the beginning, but

later monthly. On contrary in Banská Bystrica it was paid trimestrially. Under such circumstances the miner usually lost major part of their salary, so they could not change employment between two accounting of salary. Due to it, prolongation of intervals between two accounting also prolonged the enforced „notice term“, which became less supportable for the miners. Thus the mine tokens also represented an instrument binding the miners to their working place or employer. The feudal non-economic instruments of compulsion were replaced by the capitalist by the economical instruments. The economical basis of mobility was blocked by paying the salary by means of payment, which were not made of a noble metals and which could be used only in shops controlled by the mine enterprise.

The purpose of the mine tokens was not reduced only to the role of means of payment with limited territorial validity. They also served as auxiliary instrument of work evaluation. The regular paying of advances complicated account-

ing in conditions of using the traditional system of „rovás“. When the advance were paid weekly, daily or at overaking of transported car in mine tokens, the miners could use a part of the advances in the enterprise shop or to economize it. At accounting the economized mine tokens could be exchanged for legal coins of noble metals. Evidence of work by paying advance in mine token replaced in some mines the earlier evidence by „rovás“. In this way administration was simplified at its extent was reduced. However, such function of mine tokens can be documented only rarely. In many cases using of „rovás“ continued parallelly with using of the mine tokens. The later introduced tokens for transported carriages represents another category of means of payment.

Using of mine tokens in a defined period is illustrated by some examples, from the oldest mine tokens from Smolník, known from 1548, to tokens used in Upper and Lower Hungary, as well as the tokens used in area of Satu Mare.

A bányapénzek megjelenésekor a bányákban már kialakultak a munkakörök és beosztások, melyek már sokban hasonlítottak a 20. század elejének bányáiban alkalmazottakhoz. Ekkor azonban még a bányáüzem keretébe tartozott a bányászati-kohászati ipari vertikum egésze. Feltétlenül nagy létszámú dolgozót kell alkalmazniuk, így a korai kapitalizmus legelső üzemei a bányák lettek. A nagy létszám azonban egyszerre maga után vonta az üzem ellátásának, finanszírozásának korszerűbb és pontosabb rendszerét is, melyet az üzemeltetőnek kellett megszerveznie.

A bányászok fizetése (Raftung) a beszállított teli ércvödrök (Erzrümpel) alapján történt, melyek számát a korszakban végig megmaradó rovással tartották nyilván. A nagyobb üzemeknél idővel bersze feljegyzéseket is használtak, melyeket a bányírnök (Bergschreiber) tartott nyilván. A fizetések rendszerében az elszámolás mellett az előlegeknek is fontos szerepük volt, mivel a bányamunkásoknak többnyire nem volt annyi pénzük sem, hogy az első fizetésnapig eltartsák önmagukat és családjukat. Ebben a helyzetben alakult ki a bányapénz, mely egyáltalán nem azonosítható a szükségpénzzel, hanem egészen sajátos funkciót töltött be.

A teljes munkabért ugyan nem kizárólag bányapénzben fizették, de az előleget, az ún. élelmi pénzt, kosztpénzt (Kostgeld) a legtöbb esetben az üzem „saját devizájában” adták a bányász kezébe. Ez volt a bányapénz, amit csakis az üzem által fenntartott üzletben lehetett élelmiszerre, itálra és esetleg egyszerűbb ruházati darabok vásárlására használni. A bérfizetéssel egybekötött elszámolásra rendszeresen, de csak nagyobb, helyenként változó időközökben került sor. Felső-Magyarországon, pl. Selmezbányán eleinte hetente, később már csak havonta volt szokásban a bérfizetés, Besztercebányán ezzel szemben csak negyedévenként. Így már az első fizetési nap előtt felhasználták a bér jelentős részét,

úgyhogy a bányász nemigen tudta megváltoztatni a munkahelyét két elszámolás között. Minél ritkábban fizettek, annál tovább tartott és annál elviselhetetlenebb volt ez a kikényszerített „felmondási idő”. A bányász munkahelyhez, illetve munkaadójához kötésének biztos eszköze volt a bányapénz. A feudális típusú „gazdaságon kívüli kényszerrel” felváltotta a kapitalista „gazdasági kényszerrel”, és a mobilitás gazdasági alapjait megsemmisítették azzal, hogy a béreket olyan nem nemesfém-ből készült pénzjeggyel fizették, melyet csak a bányáüzem magazinjában lehetett értékesíteni.

A bányapénz szerepe nem szorítkozott egyedül a korlátozott érvényességi területű pénzjegy feladataira. Bányapénzt időnként használtak a munkateljesítmény mérésének segédeszközül is. Az állandó előlegfizetések megnehezítették az elszámolást a hagyományos, rovásokkal dolgozó rendszerben. Ha azonban bányapénzben hétről-hétre vagy akár rögtön a ledolgozott munka, illetve kiszállított csille átvételekor annak ellenértékét kiadták, ezeket részben fel lehetett használni az üzem lerakatában mint ellátmányi előleget vagy részben össze lehetett gyűjteni, meg lehetett takarítani. Az elszámoláskor aztán a fel nem használt bányapénzt be lehetett cserélni a nemesfém-ből készült törvényes fizetőeszközre. A saját kibocsátású pénzjeggyel történő elszámolás egyes bányákban leváltotta a korábban szokásos feljegyzésen, rovásvezetésen alapuló eljárást és ezzel leegyszerűsítette, csökkentette az adminisztratív ráfordítást. Ezt a funkciót azonban elég ritkán tudjuk adatolni, s a rovás sok esetben a bányapénzek mellett is megmaradt. A csillebárcák pedig az újabb időszakban külön csoportot képeznek.

A bányapénzek használatát követelm végig a körvonalazott időszakban néhány kiragadott példa alapján a legkorábbi, 1548-ból ismert szomolnoki bányapénzektől, az alsó- és felső-magyarországi, valamint a szatmári bányavidek területén.

Nové nálezy mincí z čias bethlenovho povstania (1619 – 1626) New findings of coins from the period of Bethlen's uprising (1619 – 1626)

MAREK BUDAJ

*Slovenské národné múzeum, Historické múzeum, Kabinet numizmatiky, Vajanského nábrežia 2,
POB 13, 810 06 Bratislava, e-mail: budaj@snm.sk*

V priebehu 17. až 18. storočia sa v Uhorsku odohralo päť protihabsburských povstanií, ktoré tvoria dôležitú časť našich dejín. Platí to obzvlášť pre územie Slovenska, ktoré bolo zasiahnuté mimoriadnou intenzitou a nevídanou krutosťou. Jedno z najzaujímavejších povstanií bolo nepochybne bethlenovo povstanie, ktoré sa odohralo v rokoch 1619-1626. Sedmohradské knieža Gabriel Bethlen sa pridala v rámci tridsaťročnej vojny do protihabsburskej koalície a v roku 1619 zahájil ťaženie proti Uhorsku.

Všetky bojové operácie, prípadne pobyty vojsk sú na našom území dobre dokladovateľné aj pomocou náleзов mincí. Už prvý Bethlenov vpád v rokoch 1619-1620 nám dokladá minimálne 16 náleзов mincí. Tie boli väčšinou uložené v oblastiach, kde sa zdržiavali vojská oboch znepriatelených strán. Druhá výprava Gabriela Bethlena sa odohrala v roku 1623. Uvedené ťaženie už nebolo tak intenzívne ako predchádzajúce, čo demonštrujú aj nálezy mincí. Z tohto obdobia poznáme totiž len tri väčšie poklady. Mimoriadne zaujímavou výpravou bola posledná z roku 1626, ktorá okrem iného priniesla aj pobyt významných veliteľov tridsaťročnej vojny na území dnešného Slovenska. V druhej polovici roka tu strávili niekoľko mesiacov veliteľ katolíckych vojsk Albrecht z Valdštejna, či vodca protestantov generál Mansfeld. Uvedenú fázu povstania dokumentujú štyri veľmi zaujímavé nálezy mincí pochádzajúce z Pezinka, zo Svätého Jura, Nitrianskej Blatnice pri Radošine a z Veľkých Levár neďaleko Malaciek. S týmto obdobím súvisí aj šesť nových pokladov objavených v rokoch 2005-2010.

Najvýznamnejší z nich je súbor 845 mincí zo Svätého Jura, ktorý pozostával najmä z uhorských denárov a pol-

denárov/obolov v počte 382 kusov. Okrem toho tu boli zastúpené mince z Čiech, Sliezska, nemeckých oblastí, Rakúska, Poľska a pod. Poklad bol ukrytý v roku 1626, kedy sa tu podľa písomných správ zdržiavali Valdštejnove jednotky. Pestré zloženie pokladu a prítomnosť zahraničných razieb poukazuje na to, že uvedená finančná hotovosť bola prinesená do Uhorska z cudziny. Preto môžeme predpokladať, že jeho pôvodným majiteľom bol niektorý z vojakov Valdštejnovej armády. V okolí Sv. Jura je nápadná koncentrácia náleзов dvadsiatych rokov 17. storočia. Z tohto obdobia boli v roku 2006 analyzované ďalšie tri menšie poklady mincí. Z nich je každý niečím špecifický a výnimočný. Prvý z pokladov bol ukrytý v roku 1620 obsahoval najmä poľsko-sliezske 3-grajciare, čo môže nasvedčovať o mieste jeho pôvodu. Ďalší je pozoruhodný najmä tým, že z celkového počtu 62 mincí patrilo päť denárov a jeden obolus Gabriela Bethlenovi. To by mohlo nasvedčovať tomu, že majiteľom pokladu mohol byť niekto z bethlenových prívržencov. Čiastočne to platí aj pre tretí nález z tejto oblasti, ktorý bol ukrytý v roku 1623. Z celkového počtu 51 mincí patrilo sedem Gabrielovi Bethlenovi. Mimoriadne vysoká koncentrácia náleзов z okolia Svätého Jura dokladá dôležité postavenie tohto miesta pre Bethlenovo povstanie. Je to spôsobené blízkosťou Bratislavy, ktorá bola dôležitým centrom Uhorska. Sem smerovala väčšina vojenských útokov bethlenových vojsk. Ďalší zo skúmaných pokladov bol objavený v Nitrianskej Blatnici a jeho zloženie napovedá o domácom majiteľovi. Uvedený súbor mincí bol ukrytý v roku 1626. Pozostával z 37 mincí, z ktorých bolo 36 domácich, teda uhorských denárov.

During 17th and 18th centuries, five anti-Habsburg uprisings occurred in Hungary. They represent a significant part of our history, especially in the present territory of Slovakia, which was affected by them with an extraordinary intensity and severity. One of the most interesting uprisings is, doubtless, the Bethlen's uprising from 1619-1626. During the 30-year war, the Transylvanian duke, Gabriel Bethlen, adhered to the anti-Habsburgic coalition and, in 1619, he started a campaign against Hungary.

All military operations and presence of armies in Slovakia can be also well documented by means of coin findings. Already the first Bethlen's invasion in 1619-1620 is documented by at least 16 findings of coins. They were mostly hidden in areas of operation of both enemy sides. The second campaign took place in 1623. It was not so intensive as the precedent, as demonstrated by coin findings. From that period three larger hoards are known. The extraordinary interesting campaign was the last one, from 1626, which was connected, besides other, with presence of significant commander of the 30-year war. In the second half of 1626 the commander of Catholic armies, Albrecht of Waldstein

and leader of Protestants, general Mansfeld, spent several months here. This phase of uprising is documented by four very interesting findings of coins – from Pezinok, Svätý Jur, Nitrianska Blatnica pri Radošine and Veľké Leváre, near to Malacky. Six hoards discovered in 2005-2010 are also connected with that period.

The most significant is the set of 845 coins from Svätý Jur consisting predominantly of Hungarian denarii and half-denarii (obols) (382 pieces). There were also represented Coins from Bohemia, Silesia, Germany states, Austria, Poland etc. The hoard was hidden in 1626, when the Waldstein troops operated here. The diversified structure indicates that this money was brought to Hungary from abroad. Therefore we can presume that the original owner of this hoard was a soldier of the Waldstein's army. A striking concentration of hoards from 1620-s is around Svätý Jur. Three smaller hoard from that period were analyzed in 2006. Every of them shows a specific and exceptional feature. One of them was hidden in 1620 and consisted mainly of Polish-Silesian 3-kreutzer coins. It can indicate place of its origin. Next is remarkable mainly by the fact that among

the total of 62 coins it contained five danarii and one obolos of Gabriel Bethlen. It could indicate that its owner was a partisan of G. Bethlen. It can be partly sad also about the third hoard from that area, which was hidden in 1623. Among 51 coins, seven were coinages of G. Bethlen. The extraordinary high concentration of hoard from surroundings of Svätý Jur indicates the significant position of that

place for the Bethlen's uprising. It is caused by nearness of Bratislava, which was a significant center of Hungary, where most campaign of Bethlen's armies was oriented. The last of the hoards examined was discovered in Nitrianska Blatnica. Its structure indicates that it belonged to an autochthonous owner. It was hidden in 1626 and contained 37 coins, among which 36 were Hungarian denarii.

Mince a ich miesto v dejinách Bukoviny: obdobie stredoveku a príslušnosti k habsburskej monarchii (1370 – 1918)

Coins and their place in history of Bucovina: periods of Middle Ages and Hapsburg Sovereignty (1370 – 1918)

Монеты и их место в истории Буковины: средневековый и австрийский периоды (1370-1918)

ALEXANDER OGUY

ul. Komarova. 30/87,58013 Chernivtsi, e-mail: aloguy@inbox.ru

Rozbor nálezov mincí v Bukovine, ktorá v minulosti nemala vlastný menový systém, potvrdzuje výrok F. Brodelia (1986, s. 467), že v stredoveku bude toľko druhov mincí a menových sústav, koľko bolo ekonomických fáz a situácií, keďže systémy peňažných platieb v rámci diaľkového a tranzitného obchodu prakticky zjednocovali Európu. Peniaze, vo funkcii ekonomického „krvného obehu“, zabezpečovali v rámci jedného štátu výmenu životne nevyhnutných výrobkov, pričom v stredoveku ich obeh predstavoval otvorenú sústavu „spojitých nádob“ susedných štátov. Razbu mincí v Moldavsku (1380-1527, 1558-1563, 1595-1600, 1661-1672) možno obrazne prirovnať k pulzu o premenlivej sile žiarenia, akýmsi Slnkom *sui generis* ako zdrojom pulzov žiarenia, lúče – vlny, ktoré (v podobe razieb štátnej mincovne razených *al marco*) sa rozbiehali v sústredných kruhoch všetkými smermi. Čím ďalej od centra – Suceavy – tým slabšie toto „Slnko“ žiarilo, tým menej tieto mince prenikali na perifériu, a naopak, čím bližšie, tým viac bolo nájdených pokladov týchto mincí (porovnaj nálezy v Suceave a Černovciach). Pokles intenzity razby v ústrednej mincovni malo za následok pokles emisie mincí v centre a takmer úplné vymiznutie z periférnych oblastí. Vďaka obchodu, vyplnil „čiernu dieru“ príliv mincí z blízkych, viac hospodársky rozvinutých štátov (Poľsko, Uhorsko, Čechy). Nastúpilo obdobie, v ktorom razba vlastných mincí prestávala byť rentabilná a bola ukončená (porovnaj obdobia 1527 – 1558, 1600 – 1672 a 70. roky 18. storočia).

V dôsledku toho, sústredné kruhy šírenia mincí štátov s rozdielnou hospodárskou silou (Poľsko, Turecko, Uhorsko) sa v rôznej miere, v závislosti na rozmanitosti trhových vzťahov, stávali súčasťou mincových pokladov v Moldavsku. Pritom štruktúra pokladov cudzích mincí sa významne odlišuje na okraji územia (najmä v severnej Bukov-

ine, ktorá hraničila s poľským Pokutím). V menšej miere charakter ukladania má pulzový – kumatoidný charakter v závislosti na životných podmienkach (hospodárskeho, politického a vojenského charakteru). Mincovne susedných štátov reagovali na zmeny emisnej politiky. To všetko sa odzrkadlilo na pokladoch obsahujúcich mince susedných štátov (porovnaj pokles zastúpenia uhorských mincí v Bukovine na počiatku a v polovici 14. storočia a vzostup zastúpenia uhorských denárov v pokladoch objavených v Bukovine po menovej reforme Mateja Korvína). Analýza skladby pokladov mincí dovoľuje vysloviť záver, že Bukovina mala tesné obchodné vzťahy s trhmi v oblasti Podolia a Haliča. Po silnej expanzii kvalitných moldavských mincí z konca 14. a z 15. storočia (vyše 90% mincí) sa obchodné vzťahy severnej Bukoviny s priľahlými usernamestami Ukrajiny zvlášť posilnili začiatkom 16. storočia, čo dokumentujú nálezy poľských mincí. Súviselo to s rozvojom remesiel v Haliči a vzniku bohatého trhu s hovädzím dobytkom v Bukovine, cez ktorú prechádzali obchodné cesty do Haliča. Rozvoj obchodných vzťahov sa prejavuje rôznorodou skladbou mincí v pokladoch. V období príslušnosti Bukoviny k habsburskej monarchii, v dôsledku nedostatku strieborných mincí počas napoleonských vojen, prenikli do Bukoviny sčasti turecké a ruské mince. Po ustálení pomerov ich nahradili rakúske mince. Pritom sa potvrdzuje pozorovanie B. Torde-mana, podľa ktorého sa pomer mincí vo veľkých pokladoch (a tým aj v peňažnom obeh) neodkláňal od ich pomerov v produkcii mincovní o viac ako 5%.

Dôsledky rôzne orientovaných hospodárskych vln a historických udalostí podrobne spracováva autor vo svojej publikácii (Oguy 2008), na základe známych pokladov a jednotlivých nálezov z Bukoviny, počas jej príslušnosti k Moldavsku (1370 – 1774) a Rakúsku (1774 – 1918).

Analysis of coin findings in Bucovina, which did not have a monetary system of its own in the past, confirms idea of F. Brodelius (1986, p. 467) that as many coin kinds and systems existed in the Middle Ages, as many economical phases and situation occurred, because the systems of money transfers in framework of remote and transit trade unified Europe. Money in function of economy's "blood circulation" made possible exchange of inevitable products within a state, and in the Middle Ages their circulation represented an open system communicating vessels of neighboring countries. Coinage in Moldova (1380 – 1527, 1558 – 1563, 1595 – 1600, 1661 – 1672) can be metaphori-

cally characterized as pulsar of variable radiation intensity, to a Sun *sui generis* as a radiation source, rays – waves (in form of coins minted in the state mint *al marco*) running in concentric circles to all direction. The more distant from the center – Suceava – the weaker this Sun shone, the less the coins penetrated to the periphery and on the contrary, the nearer, the more coin depots were discovered (compare the findings in Suceava and Chernovtsy). Decrease in intensity of coinage in the central mint resulted in reduced issue of coins in the center and almost in their disappearance from the periphery. Owing to the trade, this "black gap" was filled by inflow of coins from near, economically more

developed countries (Poland, Hungary, Bohemia). Under such circumstances, a period started, in which minting of own coins became unprofitable and was stopped (compare periods 1527 – 1558, 1600 – 1672 and 1777-s).

Due to it the concentric circles of spreading of coins of countries with different economic potential (Poland, Turkey, Hungary) to different degree, in dependence on diversity of economical relationships, become part of coin depots hidden in Moldavia. At the same time, there are essential structural differences between the depots of foreign coins from periphery (especially in north Bukovina bordering with Polish Pokutia) and from center. To a limited degree the character of hiding the depots has a pulse – cumatoid character in dependence of life conditions of economical, political and military character. The mint in neighboring countries reacted on the changes in monetary policy. It all was also reflected by the depots containing the coins of foreign states (compare decline of representation of Hungarian coins in Bukovina in early and mid 14th century and increasing proportion of Hungarian denarii after the monetary reform of Mathias Corvinus). Analysis of coin depot structure allows concluding that Bucovina had close trade relationships with markets in Podolia and Galicia. After a

Анализ монетных находок из Буковины, которая не выпускала собственной монеты, подтвердил мысль Ф. Броделя о том, что в средневековье «будет столько видов монет и монетных систем, сколько будет экономических ритмов и ситуаций» [1986: 467], поскольку системы денежной оплаты для далекой или транзитной торговли практически объединяли Европу. Деньги, выполняя функцию „экономического кровообращения“, обеспечивали в пределах государства взаимообмен жизненно необходимыми продуктами, при чем их обращение во времена средневековья было открытой системой между „соединенными сосудами“ соседних государств. Чеканку монет Молдовой (1380-1527; 1558-1563; 1595-1600; 1661-1672) можно образно сравнить с пульсаром сменной мощности, своеобразным „солнцем“ как центром пульсаций, лучи-волны от которого (в виде эмиссий государственного монетного двора, чеканенных а *magso*) расходились концентрическими кругами во всех направлениях. Чем дальше от центра - Сучави, тем слабее это „солнце светило“, тем меньше „лучики“-монеты попадали на периферию и, наоборот, чем ближе, тем более было найдено монетных сокровищ с соответствующими эмиссиями (ср. находки в Сучаве и в Черновцах). Ослабление деятельности центрального монетного двора привело к уменьшению эмиссий в центре и почти к полнейшему их исчезновению на периферии. «Черная дыра» была заполнена благодаря торговым сношениям эмиссиями соседних государств, экономически более развитых государств (Чехии, Венгрии, Польши). Наступило время, когда чеканка своих монет стала малорентабельной и прекратилась (см. 1527-1558, 1600-1672, 1770-х гг.).

Вследствие этого концентрические круги монетных эмиссий разных за экономической и монетарной мощностью государств (ср. Польша, Турция, Венгрия) соответственно наложились на молдавские сокровища, определенной мерой перемешиваясь в них благодаря разнотипным торговым операциям. При этом сокровища иностранных монет особенно

strong expansion of Moldavian coins in the late 14th and in 15th century (almost 90% circulating coins) the trade relationships of North Bucovina with adjacent parts of Ukraine strengthened especially in early 16th century, as shown by findings of Polish coins. It was connected with development of crafts in Galicia and emergence of rich markets with cattle in Bucovina, which was crossed by trade roads to Galicia. Development of trade relationships is documented by a diversified structure of coin depots. In the period of Austrian sovereignty, in consequence of shortage in silver during the Napoleonic wars, the Russian and Turk coins penetrated to Bucovina, but after stabilization of the situation the Austrian coins predominated. At the same time, the statement of B. Tordemann is confirmed, according to which, portions of coins in large depots (and also in the money circulation) did not differ from proportion on mints' production more than by 5%.

Consequences of differently oriented economic waves and historical event are dealt with in details in the author's book (Oguy 2008) basing on the known coin depots and individual coin findings from Bucovina, during its appurtenance to Moldavia (1370 – 1774) and to Austria (1774 – 1918).

отличались на периферии (особенно на Северной Буковине, которая граничила с польским Покутьем). Тем не менее наложение носит пульсирующий, куматоидный характер - в силу жизненных обстоятельств (экономического, политического, военного характера) монетные дворы соседних стран меняли эмиссионную политику, которая отразилась на кладах соседних сопредельных стран (см. ослабление монетных эмиссий Венгрии на Буковине в начале - середине 15 ст. и увеличение денариев в буковинских кладах после монетной реформы Матяша Корвина). Анализ состава монет сокровищ разрешает говорить о сохранении тесной связи местного рынка с Подольским и Галицким регионами. После мощной интервенции качественных молдавских монет конца 14-15 ст. (свыше 90% обходных монет) торговые связи Северного Буковины с соседними регионами Украины особенно крепнут в начале 16 ст., о чем свидетельствуют находки польской монеты. Это произошло благодаря разветвлению галицкой мануфактуры и начала создания на Буковине, через которую шли торговые пути в Галицию, мощного рынка скота. С развитием экономических отношений монеты в сокровищах перемешиваются. В австрийский период вследствие нехватки монетного серебра в период наполеоновских войн денежный рынок Буковины отчасти покрывали турецкие и русские монеты, а в период стабилизации – австрийские эмиссии. При этом подтвердилось наблюдение Б. Тордемана, за которым доля монет в больших сокровищах (а отсюда, в денежном обращении) отклонялось не больше 5% от объемов ежегодного их производства на монетном дворе.

Следы разнонаправленных экономических пульсаций и исторических событий автор детально прослеживает в своей книге (Огуй 2008) на материалах установленных сокровищ или отдельных монетных находок, которые являются своеобразным „стоп-кадром“ относительно историко-экономической жизни исследуемого Буковины в составе Молдовы (1370-1774) и Австрии (1774-1918).

Hromadný nález medených mincí z Môlče v nových súvislostiach The mass hoard of copper coins from Môlča in new connections

MARIÁN BOVAN

Stredoslovenské múzeum, Námestie SNP 4, 975 90 Banská Bystrica, e-mail: smbb@stonline.sk

V roku 1953, pri prieskume jednej zo štyroch doteraz známych jaskýň v katastri obce Môlča, našiel dobrovoľný spolupracovník Štátnej ochrany prírody poškodený džbán naplnený medenými mincami. Podľa nájdeného pokladu dostala neskôr jaskyňa meno Pokladová. Pôvodný počet ukrytých medených razieb nepoznáme. Mince sa dostali do vtedajšieho Krajského, dnes Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici, kde sa z nich doposiaľ zachovalo 463 kusov. Po konzervovaní mincí sprístupnili podstatnú časť nález v expozícii Thurzovho domu, otvorenej v roku 1958. Dnes môže návštevník vidieť nález v celistvosti, a to v klenotnici novozrekonovanej Matejovho domu. Spôsob a miesto jeho inštalácie pripomína, že ho možno vnímať nielen ako dobovú peňažnú hotovosť (okolo r. 1707), ale aj ako malý poklad zmincovanej banskobystrickej medi, z ktorej je vyrazená väčšina zastúpených mincí. V depote, okrem zberateľsky obľúbených razieb Františka II. Rákociho, registrujeme aj dva typy starších platidiel. Jeden z nich predstavuje skupinu banskoštiavnických medených bankských výplatných znakov s obmedzeným obehom. Je na nich vyrazený letopočet 1696 a evidujú ich staršie známe katalógy (Neumann 191). Podľa iniciály cisára Leopolda I. „L I.“ je zrejme, že ich používali na vyplácanie miezd baníkov v erárnych bankských podnikoch. Dalo sa nimi pravdepodobne platiť aj vo vybraných obchodoch so základnými potravinami a vo vybraných hostincoch. V rámci zariadení banského podniku zrejme existovali aj akési zmenárne, kde ich za istých podmienok zamenili za plnohodnotné obeživo. Monogram „L“ je vyrazený aj na líci 45-ich banskoštiavnických medených mestských (alebo komorských) núdzových poltúr, ktorými sa však riešil nedostatok drobných mincí v stredoslovenskej banskej oblasti v ro-

koch 1695– 1697 a v rokoch 1699–1703. Ich obeh prebiehal s podstatne menšími obmedzeniami. Banskoštiavnický komorský gróf Thavonat, ktorý sa pričínil o ich zavedenie, nemohol tušiť, že v priebehu necelého desaťročia sa nimi bude inšpirovať aj vodca najväčšieho protihabsburského povstania František II. Rákoci. Najvyšší veliteľ kurucov urobil práve z poltúry základ svojho úverového menového systému. Podobne ako Thavonat aj on sľuboval, že medené mince sa raz budú vymieňať za plnohodnotné – strieborné. Za zachovanú časť môlčanského pokladu by majiteľ mohol utržiť v prepočte 106 florénov (?) a 36 grajciarov.

Okrem 9 kusov 20-poltúr sa tu zachovalo 367 kusov 10-poltúr bez značky (prevažne z kremnickej mincovne), z čoho 3 kusy boli kontramarkou v roku 1707 devalvované na 4-poltúry. Ďalších 39 kusov 10-poltúr má značku košickej resp. mukačevskej mincovne. Jedenásť kusov menších libertášov (10-poltúr) bez značky, by bolo možné podľa atypického tvaru kartuše s rímskou číslicou 10 na reverze, prísúdiť inej ako kremnickej mincovni. Bližšie rozdelenie medzi košické razby a tie z Baia Mare (vtedajšia Nagybánya) by už bolo tvrdším orieškom. Predstavu o technickej stránke kontramarkovania si môžeme urobiť podľa zlatnickeho razidla asi z 18. storočia s miniatúrnym zobrazením Madony, ktoré zrejme slúžilo na razbu mariánskych medailónikov a ktoré sa nachádza v zbierkovom fonde Stredoslovenského múzea. Patrónka Uhorska je však v rákociovských kontramarkách stvárnená celkom odlišne a podobá sa viac na Madonu z kremnických (pol)toliarov Jozefa I.

Hromadný nález medených novovekých mincí z Môlče iste nie je jediný, pri ktorom čiastkové a náhodne doplnené poznatky prinášajú nové, nielen pre zberateľov zaujímavé súvislosti.

In 1953, at exploration of four known caves in surroundings of the Môlča village, a voluntary of the State Nature protection Agency found a damaged vase filled with copper coins. According to the depot discovered the cave has been named Pokladová (The Reasury Cave). The original number of deposited coins is unknown. The coins were given to the Regional Museums (at present The Museum of Central Slovakia). Of them 463 pieces have been preserved. After conservation, the considerable part of coins displayed in exposition in the Thurzo's House opened in 1958. At present it is exposed in complexity, in treasury of in the newly restored Matej's House. Mode and place of its arrangement revokes that the depot can be perceived not only as a cash of the epoch (around 1707), but as a small treasure of minted copper originating from the mines of Banská Bystrica, from which most coins represented in the treasure had been minted. Out of the popular coinages of Ferencz II. Rákoczi two earlier coins are also represented. One of them represents a group of copper mine tokens of Banská Štiavnica

with a limited circulation area. It bears the year 1696 and is recorded in the alder catalogues (Neumann 191). The initials "L I." Of the emperor Leopold I. Reveals that it was used to pay the miners in the state mine enterprises. They could be probably also used to pay in some selected food shops or pubs. Within the mine enterprises probable some kind of exchange cashes operated, where they could be exchanged, under certain circumstances, for the legal coins. Monogram "L" is also depicted on the face of 45 copper municipal (or cameral) emergency polturas, which were issued to solve the shortage in change coins in the mine area of Central Slovakia. in the periods 1695 – 1697 and 1699 – 1703. Their circulation was subjected to much more moderate limitations. Thavonat, the cameral count of Banská Štiavnica, who initiated their issue, could not foresee that within a decade they will inspire Ferencz II. Rákoczi, the leader of the greatest anti-Habsburg uprising. The highest commander of the kuruc troops used just the poltura as base of his credit currency system. Similarly as Thavonat

did, he also promised that the copper coins are to be once exchanged for the full-value silver coins. The nominal value of the preserved part of the depot of Mólča was 106 guildens and 36 kreutzers.

Out of 9 pieces of 20-poltura coins, the depot contains 367 pieces of 10-poltura coins without a mint-mark (mostly from the Kremnica mint), among which 3 pieces were devaluated, in 1707, by a countermark to four polturas. Further 39 pieces of 10-poltura coins has mintmark of the mints of Košice or Mukačevo. Eleven pieces of 10-poltura coins of smaller diameter (without a mintmarks) could be ascribed, according atypical form of the cartouche with the Romanic ten of the reverse, to other mints than that of Kremnica. A more accurate ascribing of them to coinages

from Košice or Baia Mare (Nagybánya) would be, however, more difficult.

An image about the technical aspects of counter-marking could be made after a goldsmith die approximately from 18th century with a miniature depiction of Madonna (collection of Museum of central Slovakia), which probably served for making the Mariolatry medallions. However, the Hungaria's patron saint is modelled on the Rákoczi's coinage quite differently, being more similar to Madonna from the (half)thallers of Joseph I. from the Kremnica mint.

The hoard of copper coins from Mólča is not surely the only hoard, in which partial and occasionally completed pieces of knowledge draws attention on new and interesting relationships.

Money or not or what does the society need? Peniaze, áno alebo nie: čo spoločnosť potrebuje?

IVAR LEIMUS

Estonian History Museum, Põhja tee 56, 10127 Tallinn, e-mail: ivar@eam.ee

Peniaze sú jedným z najväčších ľudských objavov a treba tu špecifikovať všetky ich funkcie. Avšak niekedy, za zvláštnych okolností, sú potrebné platidlá so zúženou pôsobnosťou použiteľné iba na osobitné účely. Zvyčajne ich nazývame známky, znaky alebo žetóny. Ich anglický ekvivalent *tokens* je odvodený z nemeckého slova *Zeichen* alebo dolnonemeckého *Teken* znamenajúce znak alebo odznak. Žetóny existovali už v antike, používali sa v stredoveku i v 21. storočí. Často sú však zaznávané a považované za menej hodnotné platidlá. Predmetom tohto príspevku sú niektoré druhy známkov používaných v Estónsku.

Najstaršie dochované exempláre známkov pochádzajú z 15. storočia. Ide o tzv. mlynské známky z Talinu vydávané pre osoby, ktoré chceli zomlieť ich obilie v mestských mlynoch. Po zaplatení určitej sumy na radnici obdržali kovovú známku, ktorú predložili mlynárovi. Podobné znaky sa vydávali aj na platbu za varenie piva. Znaky sa razili alebo odlievali z olova alebo bronzu a používali sa ešte v 17. storočí. Začiatkom 18. storočia ich nahradili papierové karty.

Iný druh kovových známkov sa vydával chudobným, ktorí žili v mešťanských domoch a boli vyživovaní cechmi alebo inými mestskými inštitúciami. Aby dostali stravu alebo iné potreby museli predložiť známku príslušnému úradníkovi.

Money is one of the great inventions of the mankind and there is no need here to specify all its functions. But sometimes and under particular circumstances societies need the means of payment with limited character in order to meet their special needs. Usually, we call them tokens, the word itself deriving from the German-rooted *Zeichen* or Low-German *Teken* – a sign or badge. They existed in ancient world already and continued to be issued through the Middle Ages up to the 21st century. However, quite often they are misrecognized and taken for different seals etc. That's why I would like to turn your attention on some kinds of tokens of Estonia.

The oldest surviving specimens of them date back to the 15th century. These are so-called mill-tokens of Tallinn, issued to persons wishing to flour their grain in mills belonging to the town. First, they had to pay a certain sum of money in the city hall and receive a metallic token, then go and present the token to a miller. Not only grain but also malt has to be milled and so the excise house issued special tokens for brewing. Such tokens, struck or cast in lead or in bronze continued to exist during the 17th century and were replaced by paper cards at the beginning of the 18th century.

Another kind of metallic tokens have been distributed among so-called house-poor who used to live in burghers' houses and have been feed by guilds and other institutions of the town. In order to get some food or other necessities

Príbuzné im boli známky pre mestských žobrákov alebo obyvateľov špitálov. Oprávňovali ich k žobraniu v meste. Ich používanie bolo nevyhnutné najmä v časoch núdze, keď hordy cudzích žobrákov zaplavovali mesto. Tieto známky sa používali od 16. storočia (pravdepodobne však už od 15. storočia), pričom posledný raz sa pripomínajú počas Veľkej severskej vojny v r. 1707.

Veľká severská vojna bola dôvodom vydania aj tzv. hrabodných známkov, ktoré dostávali ľudia pracujúci na budovaní mestských opevnení. Vestskej kancelárii im za ne vyplátili ozajstné mince.

Ďalšie známky vydali miestne kluby na prelome 18. a 19. storočia kvôli nedostatku drobných mincí. Boli vytlačené na lepenke alebo koži. Keďže boli určené na drobné platby, boli vydané v nízkych hodnotách od 5 kopejok do 2 rubľov. Kvôli nedostatku vládnych razieb počas napoleonských vojen získali u obyvateľstva pomerne veľkú popularitu. To bolo dôvodom, prečo aj magistráty iných estónskych miest začali tiež vydávať podobné známky a dokonca na to dostali cárov súhlas. Ich príklad nasledovali a poštové úrady, píly apod. Až v 20. rokoch 19. storočia sa finančná situácia Ruskej ríše zlepšila a úrady sa pokúšali preplatiť veľké množstvá známkov v Estónsku. Išlo o neľahký proces, ktorý trval až do 40. rokov.

they had to present the token to corresponding officials. Related to them were badges for the town's beggars or inhabitants of hospitals that entitled them to mendicant in the town. It was necessary especially in difficult times when herds of strange beggars flooded the town. Such tokens were in use from the 16th (probably, from the 15th) onwards, last time mentioned during the Great Nordic war in 1707.

The same war caused one more special issue, that of so-called wall-tokens given to persons working on defence buildings of the town. After presenting these tokens to the town's wall office they were replaced by real coins.

Completely different by their origin were the tokens issued by local clubs in the late 18th – early 19th centuries. To meet the shortage of the small change in clubs. They were printed on cardboard or leather and, for they were meant for smaller payments, issued in lower denominations of from 5 copecks to 2 roubles. Due to the shortage of government coins during the Napoleonic wars they became quite popular among the population. That was the reason why magistrates of several Estonian towns started to emit similar tokens, too, and even got permission for that from the Tsar. In addition, even the post-offices, sawmills etc. followed their example. Only in 1820-s the financial situation in Russia improved and the authorities tried to redeem the vast number of tokens in Estonia. It was not easy and lasted until 1840-s.

The Crimean war of 1853 - 1856 caused a new coin crisis in Russian empire and started a new wave of emergency notes in Estonian towns in the late 1850-s – early 1860-s, this time mostly issued by merchants. Although they were declared invalid at the end of the decade, some new emer-

gency notes as well as metal tokens continued to appear in Estonia throughout the 20th century. They particularly widespread in wartimes and mostly factories emitted them to pay wages and arrange the supply of workers with food and consumer goods.

События «Смутного времени» в России и находки русских монет в Беларуси Udalosti obdobia Smuty v Rusku a nálezy ruských mincí v Bielorusku Events of the Smuta period in Russia and coin findings in Belarus

Валерий .А. КОБРИНЕЦ

ул. Парковая 152-51, Пинск, Брестская область, Беларусь, e-mail: lerakob@yandex.ru

Začiatkom 17. storočia Ruský štát preživalo prvú Z občiansku vojnu v svojej histórii známu ako Smuta. Jej prejavy boli veľmi rôznorodé – dynastická kríza s ňou spojený s fenoménom samozvancov (Lžidimitrij I, II, III, cárevič Peter), hnutie nizov (Chlopkovo povstanie 1603, prvá sedliacka vojna pod vedením I. I. Bolotnikova a atd.), švédská a poľská intervencia a ďalšie. Udalosti obdobia Smuty sa aktívne účastnili obyvatelia Litovského Veľkokniežatstva.

Jedným z dôsledkov ich prítomnosti na území Ruského štátu je rozšírenie ruských mincí (kopejok) na územie Bieloruska a Litvy. Prenikanie ruských mincí v 17. storočí do Bieloruska a Litvy je spojené s obchodnými vzťahmi medzi susedmi. Kopejky boli v Litovskom Veľkokniežatstve nepopulárne ako platidlo, no boli obľúbené ako surovina na výrobu šperkov a ozdôb.

Z územia Litovského Veľkokniežatstva je dnes známych 31 pokladov obsahujúcich ruské mince a jeden individuálny nález zlatej kopejky z prvej polovice 17. storočia. Okrem toho niektoré z 10 ďalších pokladov datovaných do 17. storočia, môžu pochádzať z prvej polovice tohto storočia. Sedem z nich obsahuje iba ruské mince a 34 rôzne mince. 32 pokladov je z územia Bieloruska, vrátane siedmich obsahujúcich iba ruské mince. 8 pokladov pochádza z Litvy. Všetky poklady nájdené na území Litvy sú značne veľké, jeden obsahoval 396 mincí, tri od 500 do 1000 mincí a štyri vyše 1000 mincí. Nálezy v Bielorusku sú rôznorodejšie. Známe sú celkom malé poklady (okolo 20 mincí) i značne veľkých o celkovej hmotnosti 11 kg (cca. 6000 – 7500 mincí). Podľa počtu mincí majú zmiešané poklady z Bieloruska nasledujúce rozdelenie: < 50 mincí – 2 poklady, 50 - 100 mincí 1 poklad, 100 – 200 mincí 5 pokladov, 200 – 500 mincí – štyri poklady, 500 – 1000 mincí 5 pokladov, > 1000 mincí 5 pokladov. Z veľkých pokladov iba jeden (obec

Jušnoviči) pochádza z východných oblastí Bieloruska, ostatné sú z povodia rieky Nemen a z okolia Minska.

Bieloruské poklady zo 17. storočia sa delia na dve skupiny: 1 – poklady, v ktorých datovanie najmladšej mince a najmladšie ruskej mince je podobné, 2 – poklady, v ktorých sa datovanie najmladších mincí silno odlišuje. V prvej skupine pokladov sa podiel ruských mincí pohybuje od 13 do 63%, pričom je známy jeden poklad čisto ruských mincí (Igumen, teraz Červeň). V druhej skupine podiel ruských mincí nepresahuje 7%. Čím dlhší čas uplynul medzi dátumom ukrytia a rokom razby najmladšej ruskej mince, tým je podiel ruských mincí menší. Príčinou tohto javu je nedostatočný príliv ruských mincí do Litovského Veľkokniežatstva. Ich vplyv na peňažný obeh veľkokniežatstva bol pravdepodobne jednorazový a krátkodobý. Počas Smolenskej vojny (1632 – 1634) ich príliv vo Litovského Veľkokniežatstva ustal alebo bol zanedbateľný.

Výskyt pokladov s ruskými mincami v Bielorusku a Litvy je spojený s návratom žoldnierskych vojsk z Ruska. Ďalším zdrojom boli oblasti Smolenska Brjanska pripojené Deulinskom mieri k Poľsku (Rzecz Pospolita).

Poklady z prvej polovice 17. storočia sú sústredené v oblasti Minska pozdĺž riek Neman, Západná Dvina a Dnepr. Naznačujú možné cesty, po ktorých sa časť Litovcov a Poliakov vracala domov z Ruska v období Smuty: 1) cez stredné Bielorusko, 2) na sever pozdĺž západnej Dviny a 3) na juh pozdĺž Dnepru.

Najväčší počet bieloruských pokladov (8 pokladov a 1 ojedinelý nález) z počiatku 17. storočia pochádza z rokov 1606 – 1612. Najväčší príliv ruských mincí do Bieloruska nastal na prelome rokov 1607/1608.

Poklady obsahujúce iba ruské mince vrátane najmladších razieb Michaila Fedoroviča (Rečica, Stopurevo, Bobrujsk, Polock) sa dostali do Bieloruska v záverečnom období obdobia Smuty, t. j. v období 1613 – 1618.

In early 17th century the Russian state passed the first civil war in its history, known as Smuta. Its manifestations were very heterogeneous – dynastic crisis bound with the phenomenon of self-appointed (Lzhidimitrij I, II, III, price Peter), movement of “nizy” (Khlopko uprising 1603, the first peasant war led by I. I. Bolotnikov etc.)m Swedish and Polish intervention etc. The inhabitants of the Grand Duchy of Lithuania (GDL) actively participated on events of the Smuta period.

One of the consequences of their presence in territory of the Russian state was spreading of Russian coins (kopeks) to Belarus and Lithuania. Spreading of the Russian coins in 17th century to these countries is connected with trade relationships between the neighbors. Kopeks were unpopular in GDL a medium of payment, but they were searched for as raw material for manufacturing jewels and decorations.

31 depots containing Russian coins and one individual finding of a gold kopek from the first half of 17th century are known from the territory of GDL. Besides it, some of further 10 depots dated to 17th century can originate from its first half. Seven of them consist exclusively of the Russian coins, while 37 depots contain different coins. 32 depots were discovered in Belarus, inclusively of those containing only the Russian coins. 8 depots were discovered in Lithuania. All depots found in Lithuania are considerably large. One of them contained 396 coins, there 500 –1000 coins and four more than 1000 coins. Depots from Belarus are more heterogeneous. We know as quite small depots (about 20 coins) as extremely large depots weighting about 11 kg (ca. 6000 – 7500 coins). According number of coins, the mixed depots from Belarus show the following distribution: < 50 coins 2 depots, 50 – 100 coins

1 depot, 100 – 200 coins 5 depots, 200 – 500 coins – 4 depots, 500 – 1000 coins 5 depots, , > 1000 coins 5 depots. Only one of the large depots was discovered in eastern Belarus, others originate from basin of the Nemen river and from surroundings of Minsk.

The depots from Belarus from 17th century form two groups: 1 – depots with similar dating of the youngest coin and of the youngest Russian coins, 2 – depots with strongly different dating of these coins. In the first group, the percentage of Russian coins ranges from 13 to 63%. One of these depots contains only the Russian coins. In the second group the percentage of Russian coins does not exceed 7%. The longer is time between hiding of the depot and year of the youngest Russian coin, the lower is percentage of Russian coins. The reason of it is the insufficient inflow Russian coins in GDL. Their influence on the money circulation lasted only shortly. During the Smolensk War (1632 – 1634) their inflow to GDL was negligible or ceased at all.

В начале XVII в. Российское государство пережило в своей истории первую гражданскую войну, вошедшую в историографию как «Смута». Ее проявления были самыми разнообразными – династический кризис и связанное с ним появление самозванцев (Лжедмитрии I, II и III, царевич Петр), движение низов (восстание Хлопка 1603 г., Первая крестьянская война под руководством И.И. Болотникова и др.), интервенция Швеции и Речи Посполитой и др. В событиях Смутного времени деятельное участие приняли жители Великого княжества Литовского.

Одним из результатов их присутствия на территории Российского государства становится распространение русских монет (копеек) на землях Беларуси и Литвы. Появление монет России в XVII в. на рынках Беларуси и Литвы связано и с торговыми контактами между странами-соседями. Копейки были непопулярны как средство платежа на рынках Великого княжества Литовского, но пользовались большим спросом как сырье для ювелиров и полуфабрикат для украшений.

На землях, входивших в состав Великого княжества Литовского, сегодня известны 31 клад с русскими монетами и 1 единичная находка золотой копейки первой половины XVII в. и 10 кладов, датируемых XVII в., часть из которых может быть отнесена к первой половине XVII в. Из них 7 являются «чистыми» (т.е. представлены исключительно русские монеты) и 34 – смешанного состава; 32 депозита происходят с территории Беларуси (в том числе все «чистые») и 8 из Литвы. Все клады, найденные на территории Литвы, достаточно крупные: 1 – 396 монет, 3 – от 500 до 1000, 4 – свыше 1000. Находки в Беларуси более разнообразны. Известны клады от совсем мелких (около 20 монет) до весьма значительных – 11 кг (приблизительно 6000 – 7500 ед.). По количеству монет белорусские смешанные клады распределяются следующим образом: до 50 монет – 2 клада, от 50 до 100 – 1, от 100 до 200 – 5, от 200 до 500 – 4, от 500 до 1000 – 5, свыше 1000 – 5 кладов. Из крупных только один (дер. Юшновичи) происходит из восточных областей Беларуси, остальные – это земли вдоль Немана и район Минска.

Occurrence of depots with Russian coins in Belarus and Lithuania is connected with returning of hired soldiers from Russia. Other source were the areas of Smolemsk and Brjans annexed after the Treaty of Dewlino to Poland (Rzecz Pospolita). The depots from the first half of 17th century are concentrated in the area of Minsk, along the rivers Neman, West Dvina and Dnepr. They indicate the possible ways, in which a part of Poles and Lithuanians returned home from Russia in the Smuta period: 1) through Cenral Belarus, 2) northward along West Dvina, 3) southward along Dnepr. The major part of depots from early 17th century found in Belarus (8 and one individual finding) was hidden in 1606 – 1612. The inflow of the Russian coins culminated in turn of 1607/1608. The depots including exclusively the Russian coins, inclusively of the youngest coins of Mikhail Fedorovich (Rechitsa, Stopurevo, Bobruysk), were imported to Belarus in the final part of the Smuta period, hence in 1613 – 1918.

В белорусских депозитах первой половины XVII в. выделяются две группы: 1) клады, в которых даты младшей монеты и младшей русской монеты близки или совпадают; 2) клады, в которых указанные две характеристики сильно отличаются. В первой группе процент русских монет колеблется от 13 до 63%, даже есть клад из исключительно русских монет – Игумен (ныне Червень). Во второй группе их количество не превышает 7%. Чем больше времени проходит между датой сокрытия и датой младшей русской монеты, тем меньший процент и количество русских монет в кладе. Причина данного явления видится в отсутствии новых поступлений русских монет на рынки Великого княжества Литовского. Вероятно, следует говорить о единовременном, весьма небольшом по времени вливании русских монет в денежное хозяйство Великого княжества Литовского. В ходе Смоленской войны (1632 – 1634) их поступлений в денежное хозяйство Великого княжества Литовского не было или они были незначительны.

Появление кладов с русскими монетами на территории Беларуси и Литвы связано с возвращавшимся из России наемным войском. Еще одним их источником являются Смоленщина и Брянщина, отошедшие по Деулинскому перемирию к Речи Посполитой.

Клады первой половины XVII в. концентрируются в районе Минска, по рекам Неман, Западная Двина и Днепр. Они показывают возможные пути, по которым часть «литовских» и «польских людей» возвращалась в Речь Посполитую из России в годы Смутного времени: 1) через центральную Беларусь; 2) вверх по Западной Двине; 3) вниз по Днепру. Наибольшее число белорусских депозитов (8 кладов и 1 единичная находка) начала XVII в. датируются временем между 1606 и 1612 гг. Наибольший приток русских монет в денежное хозяйство Беларуси происходит после 1607/1608 гг. «Чистые» русские клады с младшими монетами Михаила Федоровича (Речица, Стопурево, Бобруйск, Полоцк) попали на территорию Беларуси в заключительный период Смутного времени в России, т.е. где-то в промежутке между 1613 и 1618 гг.

Poklady mincí v Historickom múzeu v Trakai

Coin depots in the History Museum of Trakai

Монетные клады в Тракайском историческом музее

VIRGILIJUS POVILIŪNAS

Trakų istorijos muziejaus, Kęstučio g.4, LT-21104 Trakai, Lietuva, v.poviliunas@trakaimuziejus.lt

В Тракайском историческом музее хранятся свыше 50000 экспонатных единиц, принадлежащих набору нумизматики. Это монеты, денежные клады, медали, награды, значки. Самую большую часть этой коллекции составляют денежные клады. На сегодняшний день в наборах музея хранятся 44 денежные клады, состоящие из 34781 монет. Эти клады относятся к периоду с X по XX в. В 2009 г. Тракайский исторический музей выпустил издание «Денежные клады», в котором представлена информация о 43-ех денежных кладах, пополнивших фонды музея до 2010 года. Тираж издания составил 1000 экз. С появлением денег, появилась и потребность в их накоплении. Денежный клад – это деньги, спрятанные в земле, строениях, водоемах, других тайниках, в одном месте в одно время. Накопленные средства людьми чаще всего прятались во время стихийных бедствий или период войн. Иногда они для этого были подготовлены специальным образом, т. е. деньги складывали в посуду, закручивали в ткань, а иногда деньги прятались впопыхах. Находка клада может означать гибель спрятавшего его человека. Чаще всего клады находят весной или осенью, во время полевых работ. Монеты, найденные в кладах, позволяют определить время, когда клад был спрятан. Содержание клада для науки представляют настоящую ценность, позволяющую установить возникновение и развитие торгово-денежных отношений, связи с соседями и дальними странами. 22 из 44 кладов, хранящихся в Тракайском историческом музее, были найдены в Тракайском районе. Одни клады в музей попали полными или почти полными, от других остались лишь части или остатки. Работники музея, насколько им позволяло возможности, проверяют и исследуют местонахождение клада. В музей монеты попадают разными путями – с археологических раскопок, в качестве случайных находок, их приносят в дар или приобретают у частных лиц, коллекционеров или на аукционах. Таким образом, работники музея принимали участие в находке трех кладов. Хотелось бы коротко взглянуть на клады музея. Сегодняшнюю коллекцию музея можно сравнить с другими коллекциями нумизматики страны. В 1997 г. в замке Тракайского острова, на месте бывшего исторического казначейства была открыта постоянная экспозиция денежных кладов XV – XVII в., в двух залах которой представлены 11 денежных кладов. Еще два клада экспонируются в обновленном экспозиционном зале Центрального дворца. Самый древний клад – арабские дирхамы X века, найденные в Вильнюсе. В музее хранятся три клада расплавленного серебра, датированные XIII – XIV в. Первые литовские деньги появились в XIII в. Это сплавы в форме полукруглой палочки, характерны только для балтийских народов – пруссов, литовцев, латышей. Они различались по своей массе и насечками на них. Прусские сплавы весили около 130 гр., латвийские – около 160 гр. Литовские сплавы были двух видов: ранние малые (ср. масса около 104 гр.) и поздние крупные, трехгранные (ср. масса составляла около 180 гр.). Отличительная черта малых сплавов – насечки, которых было даже до восемнадцати. Примерно в 1990 г. на полуострове Сембы (ныне Российская Федерация, Калининградская область, Зеленоградский округ) было найдено 29 серебряных сплавов. Около 10 сплавов было привезено в Литву. 5 из них приобрел Тракайский исторический музей. Этот вид сплавов – прусские деньги, о которых до нахождения данного клада было мало что известно. Масса серебряных сплавов такого типа колеблется от 127 до 137 гр., их проба выше пробы литовских сплавов. Первым автором, подробно описавшим литовские серебряные сплавы полукруглой формы (капы), стал Повилас Капазия (1887-1955). В 1932 г. была выпущена первая его работа «Вильнюсский клад 1930 г.», в которой был описан самый большой клад литовских сплавов. Этот клад состоял более чем из 400 сплавов. В Тракайском историческом музее хранятся два клада литовских сплавов полукруглой формы. Один из них и представлен на Вашей выставке. Это клад из Эшэрине. Первые два сплава были найдены в 1994 г. в деревне Эшэрине (округ Веййо, Тракайский район). Позднее, в 1996, 1999, 2000-2002 г., в поле на берегу озера Эшэринес были найдены и другие сплавы. В набор коллекционера Стасиса Жукаускаса вошел 31 серебряный сплав. Тракайский исторический музей эти сплавы приобрел в 2008-2009 г. Предположительно это является только частью одного из самых крупных кладов литовских серебряных сплавов. Их масса колеблется от 87,9 до 117,5 гр. Этот

клад составляют 11 сплавов без насечек, все остальные имеют от одной до десяти насечек. Похожий клад был найден в 2000 г. в Упите. В 2000-2004 г. недалеко от городка Упите (Паневежский район) были найдены 24 серебряные сплавы. В музей попало 12 сплавов, массой от 68,29 до 99,14 гр. Два сплава без насечек, остальные с тремя, четырьмя и пятью насечками. Два клада денариев Витаутаса (1392-1430) начала XV в. В Тракайском историческом музее хранятся два клада начала XV в. Это денарии Витаутаса, на ав. которых изображен наконечник копья с крестом, а на реверсе – столбы Гедиминаса. Первый клад был найден в 1956 г. во время археологических раскопок. В нем было найдено 17 серебряных денариев. В 1957 г. недалеко от городка Рикантай (Тракайский район) был найден клад в глиняной посуде. Часть клада была передана школе г. Рикантай. 73 денария времен Витаутаса были предоставлены Тракайскому историческому музею. Существуют два клада монет XVI в. Это клад Швянтинкину, украшением которого является в 1564 г. контрастированный Неаполитанский полуталер Сигизмундас Августа (1544-1572) и пять сатирических грошовиков 1565 г. Самым интересным кладом является клад XVII в., найденный в 1963 г. в городе Тракай. В этом кладе были найдены 3382 монеты. Самый большой интерес представляют шесть в 1655 г. контрастированных западноевропейских талеров – ефимок царя Алексея Михайловича (1645-1676). Это самое большое количество ефимок, найденное в Литве. Один из крупнейших кладов в Литве был найден в 1963 г. в г. Тракай. В нем – 9001 шиллинги Литовско-Польского государства, Ливонии, Риги. В 2008-2009 г. недалеко от Клайпеды были найдены три шведских монетных плат, еще называемых клипомо. Это 2; 1; ½ далеровые платы, датируемые первой половиной XVIII века. В музее хранятся только два золотых голландских дуката, найденные в 1999-2000 годах в Десюкишкяй (Аникшчяйский район). В этом кладе находилось свыше 400 дукатов, и лишь жалкие крохи достались музею. В кладах XIX века доминируют монеты Пруссии и Царской России. Самый интересный клад был найден в книге. В обложке первого тома «Poezye Adama Mickiewicza», выпущенного в 1888 г., было спрятано 12 золотых рублей. Самый большой клад был найден в 6-ом десятилетии XX в. в Векшняй (Акмянский район). Это советские монеты, номиналом в 5; 10; 15; 20 копеек, выпущенные до денежной реформы 1961 г. Этот клад составляют 8930 монеты. Похожий клад в 2009 г. был найден в самом городе Тракай, на чердаке жилого дома. Впервые о кладах Литвы в письменных источниках было упомянуто в II Статуте Великого княжества Литовского (ВкЛ), выпущенном в 1566 г. 20-ой статьей 9-ого раздела Статута был регламентирован вопрос о собственности кладов. После раздела Литовско-Польского государства на большей части сегодняшней территории Литвы действовали законы Российской империи, а на меньшей части, доставшейся Пруссии, – законы этого государства. В исторической Литве клады накапливались по большей части в музее Сямену в Вильнюсе, который был основан при помощи Еустахиюса Тишкявичюса (1814-1873). В Каунасе клады собирались в Городском музее, основанном в 1897 г. После провозглашения независимости Литвы 16. февраля 1918 г., охрана памятников старины попала под юрисдикцию Государственной комиссии археологии, которая передавала клады в музей Витаутаса Великого и в другие музей Литвы. После оккупации Литвы Советским Союзом, на ее территории стали действовать советские законы. Клады были объявлены собственностью государства. После восстановления Независимости 11. марта 1990 г. 6-ым пунктом 4.65-ой статьи Гражданского кодекса Литовской Республики было утверждено положение, что клад принадлежит собственнику. В 2005 г. Министром культуры ЛР был принят закон «Об утверждении вознаграждения за принятые на общественные нужды клады». Закон обязывает выплатить 100 проц. стоимости клада по рыночным ценам в том случае, если клад представляет культурную, историческую и материальную ценность. В сохранении кладов и передаче их музеям должно быть заинтересовано государство. Оно должно предусмотреть специальные и дополнительные средства для приобретения кладов, представляющих культурную, историческую и материальную ценность. Надеемся, что в будущем музеи пополнятся интересными находками, которые будут представлены к обозрению широкой общественности.

Nové doklady peňazokazeckej činnosti na východnom Slovensku New proofs of counterfeiters' activity in East Slovakia

MARIÁN SOJÁK

Archeologický ústav SAV, pracovisko Spišská Nová Ves, 052 01 Spišská Nová Ves, e-mail: sojak@ta3.sk

Zintenzívnením terénnych aktivít na speleoarcheologických lokalitách východného Slovenska sa podarili za posledných zhruba 10 rokov získať dôležité doklady o falzifikátorskej činnosti na konci stredoveku. Táto nelegálna činnosť prebiehala na dômyselne ukrytých miestach, okrem areálov hradov predovšetkým v jaskyniach. Predložený príspevok upriamuje pozornosť na novozistené peňazokazecké dielne zo slovenských jaskýň, skúmané záchraným archeologickým výskumom. Donedávna sme z jaskynného prostredia poznali len jednu takúto dielňu v Chvalovej – Chvalovskej jaskyni. Po vyše 40 rokoch sa získali ďalšie doklady peňazokazeckej činnosti najmä na Spiši (v geomorfologických celkoch Kozie chrbty, Spišsko-Gemerský kras, Volovské vrchy), kde sa najprv preskúmala dielňa v Spišskej Teplici – jaskyni Suchá diera, onedlho nato v Letanovciach – jaskyni

pri Zlatej diere a zároveň sa prišlo na menej výrazné stopy tejto aktivity v Letanovciach – Kláštornej jaskyni a v iných regiónoch východného Slovenska (Háj – jaskyňa Kamenná tvár, Turňa – Žihlavova jaskyňa). Aktuálne (2008-2010) sa skúmajú ďalšie peňazokazecké dielne na Spiši (v geomorfologickom celku Volovské vrchy – podcelku Galmus) – v chotári obcí Poráč – Šarkanova diera a Chyža, a najmä Slovinky – Matejova diera. Falšovali sa drobné mince – parvy, denáre a poldenáre, a to za panovania Žigmunda Luxemburského a Mateja Korvína, teda za čias politických nepokojov a rozvratu (husitské, bratrické povstania). V príspevku sú prvýkrát zverejnené hlavné výsledky stále prebiehajúceho výskumu (2010) v jaskyni Matejova diera, dosiaľ najbohatšej peňazokazeckej dielni z prostredia jaskýň na území Slovenska.

More intensive investigations in speleoarchaeological localities in East Slovakia in recent 10 years allowed discovering important proof of counterfeiters' activity in the late medieval period. This illegal activity was carried out in sophisticatedly hidden places, in castles and, first of all, in caves. This contribution focuses on newly discovered counterfeiters' workshops in caves studied during protective archaeological explorations. Earlier we knew only one counterfeiters' workshop in the Chvalovská jaskyňa cave, near the Chvalová village. As late as after 40 years we have obtained further documents of money counterfeiting especially in caves of the Spiš region (geomorphologic units of the Kozie chrbty Mts., Spišsko-Gemerský kras and Volovské vrchy Mts.). At first, we investigated the workshop in the Suchá diera cave near the Spišská Teplica village, shortly later also in the Zlatá diera cave near Letanovce and simul-

taneously less clear traces of such activity were discovered in the Kláštorná jaskyňa cave near Letanovce, as well as in other regions of East Slovakia (Kamenná tvár cave near Háj, Žihlavova jaskyňa cave near Turňa). At present (2008-2010) further money counterfeiters workshops are investigated in the Spiš region (geomorphologic unit Volovské vrchy Mts – subunit Galmus) – in surroundings of the village Poráč (Šarkanova diera and Chyža caves) and Slovinky (Matejova diera cave). At the time of ruling of the kings Sigismund of Luxemburg and Mathias Corvinus, hence in political instable periods (husitist and bratriks' uprisings), the small change coins, parvi, denarii and half-denarii were counterfeited there. In this contribution, the main results of investigations which are running (2010) in the Matejova diera cave, which represents the riches counterfeiters' workshop having been discovered in Slovak caves.

Falošné peniaze v Litve v 19. storočí – analýza názorov a správania sa spoločnosti

Counterfeited money in Lithuania in 19th century – analysis of opinions and behaviour of society.

Фальшивые деньги в Литве в XIX в. – анализ взглядов и поведения общества

Линас КВИЗИКЯВИЧИУС

Kražių g. 5, LT- 01108 Vilnius, kvizlinas@takas.lt

V hocijakom civilizovanom štáte sa oficiálne falošné peniaze vnímajú ako negatívny jav podkopávajúci nielen jeho financie, ale aj finančné zdroje jedincov. Preto falšovanie peňazí prísne trestajú a falošné peniaze podliehajú konfiškácii a vylúčeniu z obehu. Avšak v minulosti pri mimoriadnych situáciách a okolnostiach sa štátna moc pod politickým vplyvom niekedy odkláňa od platných zákonov a úradných deklarácií. Takúto situáciu bolo možné pozorovať počiatkom 19. storočia v Ruskom impériu, súčasťou ktorého sa stal aj dnešný litovský štát. Historicky vznikla situácia, že Litva sa nachádzala na hranici s Pruskom a Poľskom, čo podmienilo tesné obchodné vzťahy so západnou Európou. V dôsledku toho sa Litva stala tranzitným územím pre prenikanie falošných ruských papierových peňazí do Ruska. Táto okolnosť motivovala miestnych obyvateľov majúcich sklon k priestupkom venovať sa falšovaniu peňazí a ich rozširovaniu, ako sa podieľať na doprave kontrabandu falošných peňazí zo zahraničných falšovateľských dielní. V súvislosti s tým sa v peňažnom obehu v Litve nachádzalo veľké množstvo falošných peňazí. V tom čase sa stali takmer každodenným atribútom v obchode, súčasťou peňažného trhu a masovo rozšíreným predmetom kúpy a predaja medzi zločincami.

Hodnotenie činnosti úradov a štúdium správania sa sociálnych prípadov (bez sklonu k zločinnosti) rôzneho pôvodu dáva možnosť spoznať každodenný život spoločnosti v mimoriadnych situáciách a podmienkach, ako aj spoznať mentalitu rôznych sociálnych skupín.

Ruská vláda sa od noriem stanovených platnými zákonmi prvý raz odklonila v roku 1802. Aby zabránila vzniku

In any civilized state the counterfeited money is perceived as a negative phenomenon undermining its financial system, as well as the financial resources of private persons. Therefore counterfeiting of money is severely punished and counterfeited money is subjected to confiscation and excluding from circulation. However, in the past, under extraordinary circumstances the state power, under political influence, sometimes diverted from the valid law and official declarations. Such situation could be observed in Russian Empire in 19th century also including the resent day Lithuanian state. Under these circumstances, Lithuania was at border with Prussia and Poland, what resulted in close trade relationships with West Europe. In consequence of it Lithuania became a transitory area for penetrating of counterfeited Russian money in Russia. This circumstance motivated the local inhabitants inclining to criminal activities to occupy with money counterfeiting and their distributing or to participating at transport of contraband of counterfeited money from counterfeiter workshops in abroad. Due to it, great amount of counterfeited money occurred circulation

nedôvery obyvateľstva k asignáciám (ich obeh v Litve a Poľsku narážal na značné ťažkosti), odporučila viesť pátrania a vyhľadávanie falšovateľov opatrne a v tichosti. Takýto prístup bol uplatnený aj po roku 1812, keď sa v tejto oblasti vo veľkých množstvách rozšírili napoleonské falzifikáty ruských asignácií. Ich falzifikáty sa začali sťahovať z obehu v tichosti, pátraním sa poverovali najspoľahlivejší úradníci, zakazovalo sa vypočúvať nespoľahlivé osoby. Pri takejto taktike museli úrady urobiť ešte jeden krok – prijímať napoleonské falzifikáty a meniť ich za pravé asignácie. Pritom sa nikto nepovolával k trestnej zodpovednosti.

Analýza falšovateľstva peňazí v období 1795 až 1914 ukazuje, že priestupkami tohto druhu sa zaoberali príslušníci rôznych vrstiev spoločnosti – roľníci, mešťania i šľachtici predovšetkým falšovaním mincí, zatiaľ čo Židia sa zaoberali všetkým – falšovaním mincí i papierových peňazí, ich pašovaním, priekupníctvom a rozširovaním. Boli zároveň hlavnými udávачmi pri narušení právneho poriadku, niektorí sa tým dokonca živili.

Sociálne prípady sa pri obdržaní falošných peňazí správali nejednoznačne. Je zistené, že vzťah príslušníkov jednotlivých sociálnych skupín k falzifikátom a ich prekladateľom bolo rôzne a otázku riešili individuálne. V tomto kontexte možno u rôznych sociálnych skupín pozorovať všeobecné črty riešenia – oznámiť to úradom alebo postupovať inak, to znamená nájsť iné spôsoby.

Roľníci falzifikáty oznamovali len v krajných prípadoch. Prístup mešťanov a šľachticov bol viac univerzálny a u Židov viac jednoznačný. No u všetkých skupín možno pozorovať rôzne prístupy.

in Lithuania. They became an every-day attribute in the trade, a part of the money market and a widely distributed object of buying and sailing among the criminals. Evaluation of administration activities and study of behaviour of social cases (with an inclination to criminal activity) of different origin gives a possibility to know the everyday life of the society under extraordinary circumstances and conditions, as well as to let know mentality of different social groups.

The Russian government diverted from the legal norms for the first time in 1802. In order to prevent mistrust of population to assignments (their circulation in Lithuania and Poland met considerable difficulties) it recommended currying out investigations and searching for counterfeiters carefully and in calmness. Such approach was also applied after 1812, when huge amounts of Napoleonic counterfeiters of Russian assignates spread in this area. Their counterfeiters started to be withdrawn from circulation in secrecy and the most reliable officers were entrusted by searching for counterfeiters. It was prohibited to interview the unreliable per-

sons. Using such tactics, the administration had to do still one step – to accept the Napoleonic counterfeits and change them for the genuine assignates. At the same time nobody was called to responsibility.

Analysis of money counterfeiting in the period 1795 – 1914 shows that members of different social strata occupied with such activities. Peasants, urban population and nobility occupied first of all with coin counterfeiting as such, while the Jews occupied with all related activities. They counterfeited coins and paper money, smuggled them, traded with them and distributed them. At the same time they gave main keynotes at criminal acts and some of them

Влюбом цивилизованном государстве официальное отношение к фальшивым деньгам воспринимается как негативное явление, подрывающее не только ее финансы но и денежные ресурсы отдельных индивидов. Поэтому фальшивомонетчество строго наказывается, а фальшивые деньги подлежат конфискации и истреблению. Однако в прошлом, при чрезвычайных ситуациях и обстоятельствах, власть по политическим соображениям иногда отклонялось от норм действующих законов и официальных деклараций. Такое явление наблюдалось в начале XIX в. в Российской империи, в чей состав входило нынешнее государство Литвы. Исторически сложилось, что Литва располагалась на рубеже с Пруссией и Польшей, это обусловило тесные торговые отношения с западной Европой. По этой причине она стала транзитным путем фальшивых российских бумажных денежных знаков в Россию. Это обстоятельство подтолкнуло местных обитателей, имеющих уклонность к преступлениям, тоже заняться подделкой и распространением фальшивых денег, а также участвовать в контрабанде продукции зарубежных мастеров. В связи с этим явлением в денежном обращении Литвы находилось большое количество фальшивых денег. В ту пору они стали едва ли не повседневным атрибутом при торговых отношениях, частью денежного рынка и массово распространенным объектом купли - продажи среди преступников.

Оценка действий властей и исследование поведения отдельных социальных (несклонных к преступлениям) индивидов разных сословий дает возможность изучить повседневную жизнь общества в экстраординарных ситуациях и условиях, а также познать менталитет разных социальных групп.

Российское правительство от норм действующих законов впервые отклонилось в 1802 г. Желая

even lived on this mode. The social cases behaved at getting of counterfeited money differently. It was found that members of individual social groups had different attitude to counterfeits and to persons who presented them and solved this question individually. In this context, some general features can be observed in individual social groups – to announce it to administration or to apply other approach, and to find out other mode of solution.

The peasants announced counterfeits only in marginal cases. Approach of urban population and nobility was more universal and that of Jews more unambiguous. But in all social groups different approaches can be found.

избежать народного недоверия к ассигнациям (обращение которых в Литве и в Польше было довольно затруднительным), было рекомендовано вести расследование и поиск фальшивомонетчиков осторожно и негласно. Такое же постановление было повторено и после 1812 года, когда в регионе в больших количествах стали распространяться наполеоновские подделки русских ассигнаций. Подделки из обращения стали изымать тихо, их поиск доверялся самым надежным чиновникам, запрещалось производить допрос ненадежных лиц. Придерживаясь такой тактики, власть была вынуждена сделать еще один шаг – принимать наполеоновские подделки и их выменивать на настоящие деньги. При этом, к уголовной ответственности никто не привлекался.

Анализ фальшивомонетчества в период с 1795 по 1914 г. показывает, что преступлениями такого рода занимались члены разных сословий: крестьяне, горожане и дворяне – в основном подделкой монет, евреи – всем: подделкой монет и бумажных денежных знаков, их контрабандой, перепродажей и распространением. Они были также и основными доносчиками властям о нарушениях правопорядка, некоторые из них – с целью наживы.

Социальные члены общества при получении фальшивых денег вели себя неоднозначно. Определено, что отношение членов отдельных социальных групп к подделкам и к их предъявителям было разным, вопрос решался индивидуально. В этом контексте у разных социальных групп наблюдаются общие черты решения дилеммы - сообщить властям или поступать иначе - то есть найти другие способы.

Крестьяне властям сообщали в крайних случаях, подход горожан и дворян был более универсален, а у евреев – более однозначный. Но во всех группах наблюдаются разные вариации подходов.

Falšovanie ruských mincí a papierových peňazí v Bielorusku v 19. storočí

Counterfeiting of Russian coins and paper money in Belarus in 19th century

Фальсификация российских монет и бумажных денег на территории Беларуси XIX в.

Ирина КОЛОБОВА

ул. К. Либкнехта, д. 122, кв. 34, 220036 Минск, Беларусь, e-mail: irynakolobova@rambler.ru

Peňažný obeh na území Bieloruska po rozboroch Poľska (1772, 1793 a 1795) a začlenenie týchto území do Ruského impéria predstavovalo značne pestrý obraz. Jeho špecifikom bolo, že miestne obyvateľstvo v tom čase tradične používalo súbor mincí, na ktoré bolo zvyknuté a ktorý pozostával okrem poľských mincí aj zo značného množstva cudzích mincí. Určité miesto medzi nimi mali razby Varšavskej mincovne v z obdobia Varšavského kniežatstva a Poľského kráľovstva, ako aj ruské mince.

Vláda uplatňovala pomerne zhovievavú politiku vo vzťahu začlenenia miestneho peňažného obehu do rámca Ruska. V zásade predpokladala postupný prechod bieloruského obyvateľstva na používanie výlučne ruských plati-diel.

V roku 1831 vyšlo nariadenie „O prepočte mincí určených v Litovskom štatúte vo všetkých prípadoch, keď vymáhanie sa robí podľa tohto štatútu“. V roku 1844 Senát požiadal o odovzdanie cudzích mincí do štátnej pokladnice, no tento proces sa pretiahol do roku 1847.

Velká rozmanitosť plati-diel v peňažnom obehu stimulovala činnosť falšovateľov.

V Národnom historickom archíve Republiky Bielorusko sa vo fondoch Vitebského občianskeho gubernátora a Minského hlavného súdu zachovalo značné množstvo dokumentov o obehu falošných ruských mincí, asignácií a štátoviek v tejto oblasti. Napríklad vo fonde kancelárie Vitebského občianskeho gubernátora je uložených okolo 55 tisíc jednotiek. Z nich 118 položiek obsahuje zmienky o činnosti falšovateľov (14 prípadov sa týka falšovania mincí

a 105 falšovania papierových plati-diel). Z toho možno usudzovať, že falšovatelia sa sústreďovali hlavne na papierové plati-dlá.

Materiály z týchto fondov dáva možnosť, medzi iným, preskúmať spôsob sledovania činnosti a pátrania po falšovateľoch a získať poznatky o samotnej výrobe falzifikátov kovových i papierových plati-diel. V súdnych spisoch sa často spomínajú prípady nálezov polovýrobovkov mincí a nástrojov potrebných pre prácu falšovateľov.

Viacere dokumenty obsahujú opis znakov falošných štátoviek rozličných nominále. Tlačili sa obyčajnou knihtačou pomocou štočkov vyrytých v kovových plati-niach.

Falzifikáty sa väčšinou vyznačovali gramatickými nepresnosťami a chybami v obraze. Pravdepodobne falšovatelia ráтали s tým, že človek spravidla nevenuje osobitnú pozornosť textu a presnosti obrazu na bankovkách.

Falšovanie štátoviek, ako nasvedčujú archívne dokumenty, prebiehalo nielen vo vnútrozemí, ale aj v zahraničí, napríklad v Anglicku a Nemecku. Je dokázané, že napríklad z Londýna sa na územie Ruského impéria dovážali nie len samotné falzifikáty, ale aj papier na falšovanie 5-, 10- a 25-rubľových štátoviek priamo na mieste. Iné dokumenty umožňujú aj vyrátať zisk, ktorý by mohol byť dosiahnutý uvedením falošných plati-diel do obehu.

Takýmto spôsobom analýzy zhromaždeného materiálu umožňujú robiť určité závery o častom výskyte výroby a používania falošných ruských kovových a papierových plati-diel na území Bieloruska v 19. storočí.

Money circulation in Belarus after disintegration of Poland (1772, 1793 and 1795) and incorporation of this territory in Russian Empire represented a very variable image. Its specific was the fact that the local population traditionally used a set of coins to which it had accustomed and which included, out of the Polish coins, a considerable portion of foreign coins. The coins from the mint of Varsovia from the period of the Duchy of Varsovia and Polish Kingdom, as well as the Russian coins took a significant place among them.

The government applied a relatively moderate policy in regard to incorporation of the local money circulation into the currency system of Russia. In principle it expected a gradual transition of the Byelarusian population to exclusive using of Russian media of payment.

In 1831 an edict "About recalculation of the coins definer in the Lithuanian Status in all cases when the claims are executed in accordance with this status" was published. In 1844 the Senate demanded giving the foreign coins to the State Treasury, but this process lasted until 1847.

The great diversity of media of payment in money circulation stimulated activity of counterfeiters.

A great number of documents on circulation of counterfeited Russian coins, assignations and treasury notes in this area are preserved in the National Historical Archive in the Funds of the Vitebsk Civil Governor and the Minsk Main Court. For example, the Fund of the office of the Vitebsk Civil Governor contains about 55 thousand items. Among them 118 items include information on counterfeiters activity (14 cases referees to counterfeiting of coins, while 105 to paper money). It allows concluding that the counterfeiters used to focus mainly on paper money.

Materials from these funds make possible to investigate, among other, mode of monitoring and pursuing of counterfeiters and to obtain information about the coin and paper money counterfeiting as such.

The documents often mention findings of semifabricates of coins and instruments necessary for the counterfeiting. Many of them include descriptions of counterfeiters of treasury notes of different denominations. They were

usually letter-printed, by means of printing forms engraved in metallic plates.

The counterfeits were mostly characterized by grammatical mistakes and inaccuracies in picture. The counterfeiters probably calculated with the fact that people usually do not pay a special attention to texts and accuracy of picture on banknotes.

As shown by the archive documents, treasury notes were counterfeited not only in the inland, but also abroad, for example in England and Germany. It had

Денежное хозяйство на территории Беларуси после разделов Речи Посполитой (1772, 1793, 1795) и вхождения этих земель в состав Российской империи представляло собой довольно пеструю картину. Его специфика была обусловлена тем, что местное население в этот период традиционно использовало привычный набор монет, включающий кроме польских, значительное количество эмиссий зарубежного происхождения. Определённое место в денежном обращении занимала чеканка Варшавского монетного двора времени герцогства Варшавского и Королевства Польского, а также российская монета.

Правительство проводило относительно лояльную политику в отношении включения местного денежного хозяйства в русло российского рынка. В целом она предусматривала постепенный перевод белорусского населения на использование только российских средств денежного обращения.

В 1831 г. появляется Постановление “Об исчислении определённой в Литовском Статуте монеты во всех случаях, где взыскание производится по Литовскому Статуту”. В 1844 г. Сенат потребовал от местного населения сдачи в казну иноземной монеты, но процесс этот растянулся до 1847 г.

Насыщенность монетной системы разнообразными денежными средствами способствовала активизации деятельности фальшивомонетчиков.

В Национальном историческом архиве Республики Беларусь в фондах канцелярии Витебского гражданского губернатора и Минского Главного суда сохранилось значительное количество дел с информацией об обращении в регионе фальшивых российских монет, ассигнаций и кредитных билетов.

Так, например, в фонде канцелярии Витебского гражданского губернатора насчитывается около 55 тыс. единиц хранения. Из них 118 дел содержат сведения о деятельности фальшивомонетчиков (14 случаев касаются подделки монет, а в 105 речь идёт о фабрикации бумажных денег). Отсюда можно

been proofed that not only counterfeits were imported from London to Russian Empire, but also paper to print the counterfeits of 5, 10- and 25-ruble treasury notes directly in Russia. Other documents allow calculating profit, which could be achieved by introduction of counterfeit into circulation.

In this way, analyzing of the collected material allow to make certain conclusions about the frequent incidence of counterfeiting and circulation of false Russian coins and paper money in 19th century.

сделать вывод о том, что среди фальшивомонетчиков подделка бумажных денег пользовалась большей популярностью.

Изучение материалов этих фондов даёт возможность, наряду с прочим, проследить ход расследования деятельности и поиска фальшивомонетчиков, а также получить информацию о самом процессе изготовления фальшивых монет и бумажных денежных знаков. В судебных делах зачастую упоминаются случаи находок монетных полуфабрикатов и инструментов, необходимых для работы фальшивомонетчиков.

Ряд дел содержит описание признаков фальшивых кредитных билетов различного достоинства. Изготавливались они обычным литографическим способом с использованием матриц, вырезанных на металлических досках.

Как правило, бумажные фальсификаты изобиловали грамматическими неточностями и искажениями изображений. Вероятно, фальшивомонетки рассчитывали на то, человек, как правило, не обращает особого внимания на текст и точность изображений на банкнотах.

Фальсификация кредитных билетов, как свидетельствуют архивные документы, проводилась не только внутри страны, но и за её рубежами, например, в Англии и Германии. Показательно, что на территорию Российской империи, например, из Лондона ввозились не только сами фальсификаты, но и бумага для выпуска на месте 5, 10 и 25-рублёвых подделок. Иногда документы предоставляют и редкую возможность рассчитать прибыль, которая могла быть получена при реализации фальшивых купюр.

Таким образом, анализируя собранный материал, можно сделать определенные выводы о широком распространении на территории Беларуси XIX в. такого явления, как изготовление и использование российских фальшивых монет и бумажных денежных знаков.

Robotné poddanské znaky (18. storočie – 1848) na Slovensku Serf labor tokens (8th century – 1848) in Slovakia

ANTON FIALA

Mestské múzeum Bratislava, Múzeum mesta Bratislavy, Radničná 3, 815 18 Bratislava, fiala@bratislava.sk

V 2. polovici 18. storočia Mária Terézia a Jozef II. prišli k úprave pracovných povinností poddaných vydaním Tereziánskeho urbára a zrušením nevoľníctva. Na tomto základe správy erárnych, cisárskych, cirkevných, šľachtických majetkov a majetkov kráľovských miest prišli k dôslednej evidencii feudálnej renty. Na tento účel boli zavedené tzv. robotné znaky, lebo evidencia pomocou rovášov – robením zárezov na drevenej paličke sa považovalo za zastarané a písomná evidencia bola pre väčšinu poddaných zložitá. Evidenciou poddanských povinností sa malo doceliť zvyšovanie výnosov hospodárstiev, ale na druhej strane sa malo zabrániť prehmatom, tak zo strany správcu hospodárstva, ako aj poddaného.

V niektoré robotné znaky mali aj funkciu núdzového platidla. Pri evidencii roboty sa rozlišovala ručná (pešia) robotba alebo povozom. Ručnú prácu označoval kosák (ruka) a prácu povozom koleso alebo hlava ťažného zvierata. Nie

je vylúčené že podobným spôsobom sa mohli označovať aj iné práce, napríklad pri love (Bratislava). Na robotnom poddanskom znaku bol vyrazený symbol práce, iniciálky majiteľa panstva, prípadne jeho znak. Delením znaku sa mohlo označovať odpracovanie časti dňa. Poddaní za zúčtovacie obdobie, spravidla koncom roka, museli podľa nariadenia odovzdať určitý počet znakov. Tvarovo sa znaky veľmi líšili. Okrem okrúhleho tvaru, mali trojuholníkový, štvorcový, obdĺžnikový tvar so zrezanými okrajmi. Z ekonomického hľadiska materiál hral dôležitú úlohu. Okrem kovových znakov (železo, meď, mosadz) sa stretávajú aj so znakmi zo skla rôznych farieb, papiera a kože. Doteraz z územia Slovenska evidujeme 23 panstiev, ktoré vydávali robotné poddanské znaky. Svoje opodstatnenie mali len do zrušenia poddanstva v roku 1848. Po tomto roku nahradili robotné poddanské znaky pracovné známky so zmenenou ekonomickou funkciou.

In the second half of 18th century, Maria Theresia and Joseph II. modified the serf-work duties, ceased the bondage and issued the Theresian urbar, an act codifying new regulations for the peasants. On this base, administrations of state, imperial, religious and nobility dominions and administration of the royal towns introduced a consequent evidence of feudal rent. For this purpose they introduce the s.c. serf-labor tokens, as evidence by means of s.c. rováš-es (making cuts in a wooden bar) was considered to be outmoded and the written evidence was too complex for majority of serfs.

The aim of evidence of serf-labor duties was to increase income from farms, but on other hand to exclude dishonest dealing as on the side of administration as on side of the serfs. Some serf-work tokens also served as an emergency mean of payment. At evidence of labors, the manual or pedestrian and cart labor were distinguished.

The manual labor was marked by a sickle or hand, while the cart labor by a wheel or head of an animal. It is not excluded that other labors (for example at hunting, Bratislava) could be marked un a similar way. On the tokens the symbol of labor, initials of the dominium owner or its coat-of-arms were depicted. Dividing of a token could mean filling of a part of labor duties. The shape of tokes was very variable. They were rounded, triangular, quadrate or rectangular with cut margins. From the economical aspect, the material played an important role. Out of the metallic tokens (iron, brass, copper) we also know the tokens from glass of various colors, paper or leather. Up to present 23 dominions from Slovakia issuing such tokens are known. They were reasonable only until the ceasing of serfdom in 1848. After 1848 the serf-labor tokens were replaced by work-tokens with changed economic function.

Desiatkové nominálne platidiel obiehajúcich v bieloruských krajinách v 18. – 20. storočí.

Money denominated in ten units circulating in Byelarussian lands in 18th – 20th century

Номинал в десять национальных денежных единиц, имевших хождение на белорусских землях в XVIII – XX веках

Александр БАЮРА

Брестский государственный технический университет, ул. Московская 267, г. Брест, 220017, Беларусь, e-mail: hingan@bk.ru

Prvé papierové platidlá sa na území Bieloruska objavili v roku 1772 po prvom delení Poľska medzi Rakúskom, Pruskom a Ruskom. Súčasťou Ruska sa stalo 92 km² východných častí Bieloruska s 1,3 miliónmi obyvateľov. Na tomto území bol zavedený ruský systém štátnej správy, ako aj ruský menový a daňový systém.

Od tej doby na území Bieloruska platili meny rôznych štátov, ktoré však boli vždy založené na desatinnej sústave, pričom jedna jednotka základného nominále sa rovnala 100 čiastkovým jednotkám. V rôznych obdobiach sa v Bielorusku používali nasledujúce názvy národných mien: ruské ruble a kopejky, sovietske ruble, kopejky a červonce, poľské zloté a groše, nemecké a poľské marky a fenigy, krajinské hrivny, karbovance a šagy, rakúsko-uhorské koruny a haliere.

Za normálnych okolností štát vydáva pre pohodlie obyvateľstva niekoľko drobných nominále a niekoľko vyšších. Napríklad v Ruskom impériu na prelome 19. a 20. storočia obiehali papierové platidlá v hodnote 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 a 500 rubľov. Avšak v mimoriadnych obdobiach, počas vojen, revolúcií a hospodárskych katakliziem, keď sa obyvateľstvo uchyluje k teaurácii mincí sú vlády nútené vydávať tak drobné nominále papierových peňazí, ako aj čoraz vyššie nominále v dôsledku rastúcej inflácie.

Podľa rôznych prameňov obiehali v Bielorusku papierové platidlá v 36 rozličných nominálnych hodnotách. Pritom boli vzaté do úvahy iba štátne emisie rôznych štátov, hoci v reálnom peňažnom obehú sa nachádzalo aj množstvo miestnych platidiel, najmä od r. 1917 do polovice 20. rokov 20. storočia.

Drobné papierové platidlá vydávali rôzne vlády v nasledujúcich nominále: 1 kopejka a groš, 2 kopejky, 3 kopejky, 5 kopejok, grošov alebo fenigov, 10 kopejok, grošov,

fenigov alebo šagov, 15 kopejok, 20 kopejok, grošov, fenigov alebo šagov, 30 šagov, 40 šagov, 50 kopejok, grošov, fenigov a šagov. Celkovo išlo o 11 nominále.

Oveľa viac nominále, dovedna 26, bolo vydaných v základných jednotkách národných mien od jedného rubľa (zlotého, marky apod.) do desiatich miliónov rubľov alebo zlotých. Keďže ide o značné množstvo informácií, sústreďuje sa tento príspevok len na jediné nominále – 10 rubľov, zlotých, mariek, korún, hrivien, karbovancov a červoncov. Desiatkových nominále vydaných v rôznych obdobiach bolo 45 a všetky boli zákonným platidlom na celom území Bieloruska alebo na jeho časti. Išlo o platidlá nasledujúcich štátov alebo vlád:

- Ruské impérium (jednotka rubel'),
- Poľská republika (jednotka zlotý),
- Poľské kráľovstvo v rámci Ruska (jednotky zlotý a rubel'),
- Rakúsko-uhorská monarchia (jednotka koruna),
- Nemecké cisárstvo (Ober Ost, jednotka rubel'),
- Ukrajina (ULR) (jednotky hrivny a karbovance),
- RSFR (jednotka rubel'),
- Poľsko (druhá republika) (jednotky marky a zloté),
- ZSSR (jednotky rubel' a červonec)
- Nemecko (Výmarská republika a Tretia ríša), (jednotky rentová marka, ríšska marka, karbovance, a platidlá bodového systému)
- Republika Bielorusko (jednotka rubel').

Papierové platidlá s nominálnou hodnotou 10 jednotiek rôznych mien obiehali v Bielorusku vo všetkých obdobiach bieloruských dejín. V ostatných troch storočiach bolo územie Bieloruska súčasťou rôznych štátov, čo dokonale dokumentujú papierové peniaze. Až koncom 20. storočia samostatnosť Bieloruska priniesla aj samostatnú bieloruskú menu.

The first paper money appeared in Belarussian territory in 1772, after the first dividing of Poland among Austria Prussia and Russia. The Russian Empire annexed 92 km² of the East-Byelorussian territory with a population of 1.3 millions. In these territories an administration based on the Russian system was introduced, as well as the Russian currency and tax system.

Since that time currencies of different states circulated in Belarus, but all of them were based on decimal system, the principal unit being divided into 100 partial units. In different periods the following names of national currency units were used in Belarus: Russian rubles and kopeks, soviet rubles, kopeks and chervontses, Polish zlotys and grosses, German or Polish marks and pfennigs, Ukrainian hrivnas, kar-

bovantses and shags, Astro-Hungarian crowns and hellers.

Under normal circumstances a state issues for the population convenience several denominations of change money and of several denomination of a high value. For example, Russian Empire, by turn of 19th and 20th centuries issued paper money in the face values of 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 and 500 rubles. However, under extraordinary circumstances, during wars, revolutions and economic cataclysms, when the population tends to hid coins, the governments are forced to issue simultaneously paper money of small face value as paper money of the higher face value, correspondingly to the inflation rate.

According to different sources, paper money of 36 different nominal values circulated in Belarus. However, this num-

ber includes exclusively paper money issued by state authorities and does not take into account a plenty of the local emergency money issued mainly from 1917 until mid 1920-s.

Different governments issued small paper money in the following face values: 1 kopek or gross, 2-kopek, 3-kopek, 5 kopeks, groszes or pfennigs, 10 kopeks, groszes, pfennigs or shags, 15 kopeks, 20 kopeks, groszes, pfennigs or shags, 30 shags, 40 shags, 50 kopeks, groszes, pfennigs or shags. Altogether change paper money 11 denominations were issued.

Much more denominations, altogether 26, were issued in the principal units of the national currencies, ranging from one ruble (zloty, mark etc.) to ten millions of rubles of zlotys. As their survey represents a considerable amount of information, this contribution focuses just on the single denomination – 10 rubles, zlotys, marks, crowns, hryvnas, karbovantses and chervontses. In total 45 media of payment denominated in 10 units were issued in different periods of all they were a legal tender in entire Belarus or in a part of its territory. It was money issued by the following states or authorities:

- Russian Empire (unit ruble),

- Polish republic (unit zloty),
- Polish Kingdom within Russian Empire (units zloty and ruble),
- Austro-Hungarian monarchy (unit crown),
- German Empire (Ober Ost, unit ruble),
- Ukraine (Ukrainian People Republic) (unit hryvna and karbovatets),
- Russian Socialist Federative Republic (unit ruble),
- Poland (second republic) (unit mark and zloty),
- USSR (units ruble and chervonets)
- Germany (Republic of Weimar and Third Reich) (units Rentmark, reichsmark, karbovantes, means of payment of the point system),
- Republic of Belarus (unit ruble).

Paper money denominated in 10 units of different currencies circulated in Belarus in all periods of Belarussian history. In the last three centuries the Belarus's was a part of different states, as perfectly documented by paper money. The independent Belarussian currency emerged as late as the end of 20th century.

Первые бумажные деньги на территории Беларуси появились в 1772 г. после того, как произошел первый раздел Речи Посполитой между Австрией, Пруссией и Россией. В состав Российской империи вошло 92 тысячи км² восточно-белорусских земель с населением 1,3 млн. человек. На этих землях было введено административное управление, основанное на российской системе, на них распространялась общероссийская денежная и налоговая системы.

С тех пор на территории Беларуси использовались национальные валюты различных государств. В период широкого использования бумажных денег в денежном обращении всегда пользовались десятичной системой счета, то есть 1 единица основного номинала равнялась 100 единицам разменного номинала. В разные периоды в Беларуси существовали следующие наименования национальных валют: российские рубли и копейки, советские рубли, копейки и червонцы, польские злотые и гроши, немецкие и польские марки и пфенниги, украинские гривны, карбованцы и шаги, австро-венгерские кроны и геллеры.

В обычных, не чрезвычайных условиях государство эмитирует для удобства населения несколько мелких номиналов и несколько более крупных. Например, в Российской империи в конце XIX – начале XX веков, находились в обращении бумажные деньги в 1; 3; 5; 10; 25; 50; 100 и 500 рублей. Однако в условиях войн, революций, экономических катаклизмов, когда население прибегает к тезаврации металлических денег, правительства вынуждены прибегнуть к выпуску как мелких, разменных номиналов бумажных денег, так и всё более крупным номиналам из-за растущей инфляции.

Автор, используя различные источники, подсчитал, что на белорусских землях в рассматриваемый период участвовало в денежном обращении не менее 36 различных номиналов бумажных денег. При этом автор обращает внимание на то, что при подсчетах учитывались только официальные выпуски номиналов бумажных денежных знаков различных государств. А ведь в реальном денежном обращении находились и местные выпуски, особенно в период с 1917 г. до середины 1920-х годов.

Разменные бумажные деньги эмитировались

разными правительствами следующих номиналов: 1 копейка, грош, пфенниг; 2 копейки; 3 копейки, 5 копеек, грошей, пфеннигов; 10 копеек, грошей, пфеннигов, шагов; 15 копеек; 20 копеек, грошей, пфеннигов, шагов; 30 шагов; 40 шагов; 50 копеек, грошей, пфеннигов, шагов. То есть всего было выпущено 11 номиналов.

Гораздо больше выпускалось бумажных денег основных национальных валют: всего 26 номиналов от одного рубля (злото, марки и т.п.) до десяти миллионов рублей или злотых. В виду того, что это довольно большой объем информации, то автор решил более подробно остановиться только на одном номинале – 10 рублях, злотых, марках, кронах, гривнах, карбованцах, червонцах. «Десяток», выпущенных в разные годы было 45 разновидностей, и все они имели силу законного платежного средства либо на всей территории Беларуси, либо в отдельных белорусских регионах. Были представлены деньги следующих государств и правительств:

- Российская империя (номинал в рублях)
- Речь Посполитая (номинал в злотых)
- Царство Польское в составе России (номиналы в рублях и злотых)
- Австро-Венгерская империя (номинал в кронах)
- Германская империя (обер Ост) (номинал в рублях)
- Украина (УНР) (номиналы в гривнах и карбованцах)
- РСФСР (номинал в рублях)
- Польша (Вторая Речь Посполитая) (номиналы в марках и злотых)
- СССР (номиналы в рублях и червонцах)
- Германия (Веймарская республика и третий Рейх) (номиналы в рентмарках, рейхсмарках, карбованцах и знаках пунктовой стоимости)
- Республика Беларусь (номинал в рублях).

Таким образом, бумажные деньги номиналом в 10 единиц национальной валюты показывают нам все этапы белорусской истории. На протяжении последних трех веков территория Беларуси входила в состав различных государств, что прекрасно иллюстрируют бумажные деньги. И только в конце XX века, когда появилась независимая Республика Беларусь, появились и собственно белорусские деньги.

Mena ako nástroj na olúpenie národa: bankovky Všeobecnej rumunskej banky

The currency – seen as a tool to spoil a nation: General Bank of Romania's notes

Mihaela TONE & Mihai CHIRIAC

*Banca Națională a României, Str. Lipscani 25, Sector 3, 030031 București, România,
e-mail: mihaela.tone@bnro.ro & mihai.chiriac@bnro.ro*

Na začiatku 1. svetovej vojny Rumunsko vyhlásilo neutralitu. Dôvodom bola predovšetkým nepripravenosť jeho armády. Rumunská vláda si však bola vedomá, že skôr alebo neskôr pod tlakom obyvateľstva bude musieť do vojny vstúpiť. Preto vláda prijala rozsiahle domáce i zahraničné pôžičky za účelom dobudovania armády tak, aby bola schopná viesť dlho trvajúce boje.

27. augusta 1916 Rumunsko vstúpilo do vojny na strane spojeneckých štátov. Tri štvrtiny rumunských hraníc boli hranice s nepriateľskými štátmi a okamžite sa premenili na frontovú líniu. Veľké porážky rumunskej armády v jeseni 1916 donútili rumunskú vládu opustiť Bukurešť. Národná banka sprevádzala kráľovský dvor do bezpečia v meste Jasy vo východnej časti Moldavska. Pri tejto príležitosti bol evakuovaný aj poklad Národnej banky Rumunska a neskôr bol odoslaný do Moskvy, spoločne s veľkým množstvom predmetov patriacich k národnému dedičstvu. Národná banka tu zanechala stroje na tlač bankoviek.

14. decembra 1916 nemecká vojenská správa zriadila svoje hlavné sídlo v Bukurešti. Jej Generálny hospodársky štáb, nová organizácia zriadená na okupovanom rumunskom území začala organizovať a riadiť ťažbu surovín. No tieto suroviny neboli platené nemeckými peniazmi ako na obsadenom území Francúzska alebo Belgicka, ale jej ťažbu platili rumunské mestá a obce prostredníctvom vojnových poplatkov, ktoré

At the beginning of the First World War, Romania had adopted a neutral stance, especially due to its completely unprepared Army. The same time, the government knew at one moment or another, under the pressure of the population, we should enter the war. Huge domestic and external public loans were engaged by the government in order to bring the Army on the position to sustain long campaigns.

On August 27, 1916, Romania entered the war on the Entente side. Three quarters of the Romanian borders were with enemy countries; this entire border became instantly the front line. The big defeats of our armies in the autumn of 1916 forced the Romanian government to leave Bucharest. National Bank accompanied the Royal House in the refuge to Iassy (east province of Moldavia). On this occasion, the treasury of the National Bank of Romania is evacuated and sent to Moscow, together with a large amount of objects belonging to the national patrimony. The NBR left behind the machines used for printing the banknotes.

On December 14th, 1916, the German Military Administration (GMA) set its headquarters in Bucharest. The Economic General Staff, a new body set up in Romania under occupation, began to organize and rule the exploitation of the raw material resources. However, these resources were not exchanged for German money, as used to be applied on the occupied French and Belgian territories. In Romanian occupied territory (Wallachia), this procurement was

im boli arbitrárne stanovené. Okrem toho, najúčinnjším prostriedkom bola emisia vojnových peňazí. Podľa zásady, „ak má byť narušený nejaký menový systém, musí to byť mena okupovanej a nie okupujúcej krajiny“ (Alfred Lansburgh).

28. októbra 1916 zástupcovia Centrálnych mocností rozhodli v Berlíne vytlačiť papierové platidlá pre Rumunské územie okupované Nemeckom. Rumunská Všeobecná banka založená v Bukurešti roku 1895 s účasťou nemeckého kapitálu bola poverená úlohou emisnej inštitúcie. Okupanti si predstavovali, že celá emisia bude krytá rumunskou vládou a na konci vojny preplatená špeciálnym vkladom v nemeckých markách u Ríšskej banky v pomere 80 mariek za 100 lei. Týmto spôsobom všetok tovar zakúpený okupačnými orgánmi za bankovky Všeobecnej rumunskej banky bol v skutočnosti zakúpený zadarmo.

Bankovky Všeobecnej rumunskej banky boli vytlačené v Berlíne v nominálnych hodnotách 25, 50 banov a 1, 5, 20, 100 a 1 000 lei. Obeh bankoviek vydaných Národnou bankou Rumunska nebol obmedzený, no nemecká vojenská správa pre ne stanovila horší výmenný kurz ako pre bankovky vydané Všeobecnou rumunskou bankou. Po 1. svetovej vojne hodnota rumunského leu začala rýchlo klesať, nielen kvôli nadmernej emisii peňazí na krytie deficitného verejného rozpočtu, ale aj kvôli nevyhnutnosti nahradiť cudzie meny, ktoré obiehali na rumunskom území vlastnou menou.

based on arbitrary collective war contributions imposed to the Romanian towns and communes. However, the most efficient method was to issue war money, according to the principle “if a monetary system has to be disorganized, this should be that of the occupied and not of the occupant's country” (Alfred Lansburgh).

On October 28th, 1916, the representatives of the Central Powers decided, in Berlin, to print out paper money for the Romanian territory under German occupation. The Romanian General Bank (RGB), a bank with German capital, established in 1895 in Bucharest, was designated as issuing institution. The invaders considered the entire issue has to be covered by the Romanian government, at the end of the war by a special deposit created at Reichsbank, at the exchange rate of 80 Imperial marks = 100 Lei. Thus, the merchandises purchased in exchange for RGB Lei by the occupant authorities were, actually, procured for free.

The RGB money was printed in Berlin and had a nominal value of 25, 50 Bani and 1, 5, 20, 100 and 1,000 Lei. The circulation of the lei issued by the National Bank of Romania was not forbidden, but GMA imposed a lower rate of exchange compared to that of the RGB Leu. Following the end of World War I, the Leu experienced an accelerated depreciation as a result of the massive issues of banknotes necessary not only to cover the public budget deficit, but also to replace the foreign currencies remained in circulation on the Romanian territory.

Vzory papierových peňažných znakov Ukrajinskej ľudovej republiky (1917-1920)

Specimens of paper money of Peoples Republic of Ukraine (1917-1920)

Функциональные образцы бумажных денежных знаков Украинской Народной Республики (1917-1920)

Владимир ШВЕЦЬ

ул. Прилуцка 1 / 2, 79491 Львов Украина, shwe@ukr.net

Na priek širokej publicite prác o ukrajinských peňažných znakoch z obdobia Ukrajinskej ľudovej republiky, takmer neexistujú práce venované tej časti peňažných znakov, ktorá plnila funkciu vzorov pre oboznámenie verejnosti s novými peniazmi. V histórii peňažného systému Ukrajinskej ľudovej republiky sa vyčleňujú tri obdobia, ktoré zodpovedajú jednotlivým vládam: Ústrednej rade, Hajtmanátu a Direktóriu. Ústredná rada prijala 19. decembra 1917 zákon o vydaní štátnych úverových listov Ukrajinskej ľudovej republiky. Prvými kreditnými listami vydanými 24. decembra 1917 boli 100.karbovance, vytlačené v kijskej tlačiarňi. Prvé z nich boli vydané ako série АД 185. Vzory mali podobu jednostranných nátláčkov, na jednom z nich bola vytlačená séria bez sériového čísla, chýbali na nich aj podpisy. Vláda Ústrednej rady vydala 6. apríla 1918 štátovky Štátnej pokladnice po 25 a 50 karbovancoch a 18. apríla 1918 aj drobné papierové peniaze po 10, 20, 30, 40 a 50 šagoch v podobe známok. Vzory 25- a 50-karbovancov mali podobu jednostranných nátláčkov bez vyznačenia série a čísla, ako aj nátláčkov s vyznačením série a sériového čísla (АО 192, АО 205). Vzory drobných peňažných známok boli vytlačené na nevelkom liste papiera. Ústredná rada prijala 1. marca 1918 zákon o hrivne ako základnej peňažnej jednotke Ukrajinskej ľudovej republiky. Podľa neho pomer hrivny a karbovanca mal byť 2:1 a nové platidlá mali byť vydané v hodnotách 2, 5, 10, 20, 100, 500 a 1000 hrivien. Ich tlač bola kvôli ochrane pred falšovaním objednaná v Berlíne. V dôsledku vojenského prevratu v noci na 30. apríl 1918 sa Ukrajinská ľudová republika stala Ukrajinským štátom na čele s hajtmanom P. Skoropadským. Jedným z prvých opatrení hajtmanskej vlády na upevnenie peňažného systému bolo 12. mája 1918 prijatie zákona o vydaní 3,6% záručných listov Štátnej pokladnice v hodnote 50, 100, 200 a 500 hrivien, splatných do štyroch rokov. Listy Štátnej pokladnice plnili úlohu surrogátov peňazí, lebo okrem funkcie cenného papiera bol každý povinný prijímať

ich pri všetkých platbách. Vytlačili ich v Berlíne a do obehu ich dali 5. augusta 1918. Vzory záručných listov boli vytlačené ako anuláty s číslom №000000. Dodatočne boli na oboch stranách pretlačené slovom ЗРАЗОК (vzor). Počas vlády hajtmanátu začali z Berlína dodávať na Ukrajinu aj štátovky objednané Ústrednou radou. Vďaka tomu boli 17. októbra 1918 vydané štátovky v hodnote 2, 5, 10, 20, 100, 500 a 1000 hrivien. Vzory štátoviek po 10, 20, 100, 500 a 1000 hrivien mali podobu jednostranných nátláčkov s pretlačou ЗРАЗОК (vzor) na každej potlačenej strane. Vzory štátoviek po 2 a 5 hrivien boli obojstranné, s pretlačou ЗРАЗОК na každej strane. Všetky vzory boli vyhotovené ako anuláty, perforované číslom №132. Ďalšia zmena vlády na Ukrajine v decembri 1918 (vznik Direktória) a vojnové udalosti negatívne ovplyvnili ukrajinský peňažný systém – 2. februára 1919 bola vláda evakuovaná z Kyjeva do Vinice a o mesiac neskôr do Kamenca Podolského. Direktórium zachovávalo kontinuitu v emisnej politike, predovšetkým vo vzťahu k tlači peňazí v Berlíne, zhodne so zmluvami uzavretými predchádzajúcimi vládami. Avšak berlínska tlačiareň odmietla dodávať na tlač ukrajinských štátoviek papier. To bolo príčinou zvýšenia počtu typov ukrajinských papierových peňazí a ich vzorov. Jednou z prvých štátoviek vydaných Direktóriom boli štátovky v hodnote 1000 karbovancov. Oznámenie o ich vydaní zverejnili 4. decembra 1918. Ich vzory boli jednostranné, s čiernou pretlačou ЗРАЗОК na každej nepotlačenej strane a s číslom PP 888899. Ďalšími štátovkami, ktoré vydalo Direktórium, boli nominále 10, 25, 100 a 250 karbovancov. Vzory týchto štátoviek sa odlišovali od obehových exemplárov nulovým číslovaním a pretlačou ЗРАЗОК na oboch stranách. Do peňažného obehu sa dostalo aj drobné platidlo v hodnote 5 hrivien vytlačené v meste Stanislavov. O existencii vzorov tohto platidla nie je nič známe, tak ako nie sú známe ani vzory všetkých platidiel vydaných počas vlády Direktória.

In spite of a wide publicity of works on Ukrainian money from the period of the Ukrainian People Republic, there are almost no works dedicated to that part of money, which filled function of specimens to let know public with new money outlook. In the history of currency system of the system Ukrainian People Republic the period are distinguished. They correspond to individual governments: the Central Council, the Haytmanate and the Directory. The Central Council adopted, on 19 December 1917, a law about issue of the State Credit Bills of Ukrainian People Republic. The first Credit Bills of 100 karbovanets issued on 24 December 1917 were printed in a printing office in

Kiev. The first of them had series АД 185. The specimens had form of one-sided offprint, on one side series without series numbers was printed; signatures were also missing on them. The Government of The central Council issued, on 6 April 1918 currency notes of the State Treasury in face values of 25 and 50 karbovanets. In addition on 18 April 1918 issued small paper change money on face value of 10, 20, 30, 40 and 50 shags in form of post stamps. Specimens of currency notes of 25 and 50 karbovants had form of one-sided offprint without series and numbers or with printed series and serial numbers (АО 192, АО 205). Specimens of the post-stamp-like money were printed on a small sheet of

paper. On 1. March 1918, the Central Council adopted an act about hrivna as the basic currency unit of the Ukrainian People Republic. According to this act, the exchange rate of hrivna and karbovanes was set to 2 : 1 and the new money had to be issued in values of 2, 5, 10, 20 100, 500 and 1000 hrivnas. In order to protect them against counterfeiting, their printing was ordered in Berlin. In consequence of the military putsch on night on 30 April 1918 the Ukrainian People Republic became the Ukrainian State with haytman S. Skoropadski in front. One of the first measures of the haytman government for stabilization of currency system was, on 12 May 1918, adoption of the act about issue of 3.6% interest bills of the State treasury in values of 50, 100, 200 and 500 hrivnas redeemable within four years. The bills of the State treasury played role of money surrogates, because out of security, they was to be accepted by everybody as cash at all payments. They were printed in Berlin and on 5 August 1918 they were put in circulation. Their specimens were printed as annulates with number №000000. Additionally they were overprinted on both sides with the word ЗРАЗОК (specimen). During the ruling of haytmanate, also the currency notes ordered earlier by the Central Council started to be delivered to Ukraine. Thanks to it, on 17 October 1918 the currency notes of 2, 5, 10, 20, 100, 500 and 1000 hrivnas were issued. Specimens of currency notes of 10, 20, 100, 500 and 1000 hrivnas had form of one-sided prints, with overprint ЗРАЗОК (specimen) on both

Несмотря на широкое представление исследований об украинских денежных знаках УНР, практически нет публикаций посвящённых той части денежных знаков которые исполняли функцию образцов для ознакомления населения с новыми деньгами. В истории денежного обращения УНР выделяют три этапа соответствующие правительствам: Центральна Рада; Гетьманат и Директория. Центральна Рада 19.12.1917 г. приняла закон о выпуске государственных кредитных билетов УНР. Первыми кредитными билетами, выпущенные 24.12.1917 г. были 100 карбованцев, изготовленные в киевской типографии. Первые деньги были исполнены одной серией “АД” за номером 185. Функциональные образцы имели вид двух односторонних половинок, на одной из которых была указана серия без номера и подписей. Правительством Центральной Рады были выпущены также знаки Державной скарбниці 25 и 50 карбованцев (6. 4. 1918) и разменные марки 10, 20, 30, 40, 50 шагив (18.04.1918). Образцы 25-ти и 50-ти карбованцев имели вид двух односторонних половинок как без серии и номера, так и отдельных серий и номеров (АО 192, АО 205). Образцы всех разменных марок выполнены на одном небольшом листе. Центральна Рада приняла закон о гривне как денежной единице УНР (01.03.1918 р.), где было определено соотношение гривны к карбованцам как 2:1, а также о выпуске державных кредитных билетов: 2, 5, 10, 20, 100, 500 і 1000 гривень. Печатание гривен было заказано в Берлине, что было связано с необходимостью их защиты от подделок. В результате военного переворота в ночь на 30.04.1918 г., УНР стала Украинской Державой во главе с гетманом П. Скоропадским. Одним из первых шагов гетманского правительства в укреплении денежной системы было утверждения закона о выпуске билетов Державной скарбниці (12. 5. 1918 г.) - 50, 100, 200 і 1000 гривен

sides. Specimens of the notes of 2 and 5 hrivna were one-sided, with overprint ЗРАЗОК (specimen) on each side. All specimens were printed as annulates, with perforation №132. Next change of government in Ukraine occurring in December 1918 (emerging of Directorium) and military events negatively influenced the Ukrainian currency system. On 2 February 1919 the government was evacuated from Kiev to Vinica and one month later to Kamenec Podolskij. The Directorium maintained continuity in issuing policy, first of in regard to money printing in Berlin, in accordance with the agreements signed by the earlier governments. However, the printing office in Berlin rejected to deliver paper for printing the Ukrainian money. It caused number of types of issued Ukrainian paper money and their specimens. One of the first currency notes issued by the Directorium was the note of 1000 karbovanets. Announcement of their issue was published on 4 December 1918. The specimens were one-sided, with black overprint ЗРАЗОК on each printed side and with the number PP 888899. Further notes issued by the Directorium were the notes of 10, 25, 100 and 250 karbovanets. Their specimens differed from the circulation exemplars by zero numbering and overprint ЗРАЗОК on both sides. There was also issued a small notes of 5 hrivnas printed in the town of Stanislavov. However, nothing is known about existence of its specimens, so as nothing is known about all money issued during the Directorium government.

сроком на 4 года, в 3,6% ежегодной прибыли. Билеты Державной скарбниці выполняли роль суррогатов денежных знаков, поскольку, кроме функций ценных бумаг, они были обязательными к приёму по всех расчётах. Их изготавливали в Берлине, а в обращении эти билеты введены 5. 8. 1918 г. Функциональные образцы билетов имели №000000 и надпечатку красного цвета ЗРАЗОК с обеих сторон. В период Гетманата, с Берлина в Украину начали доставлять гривны заказанные ещё Центральной Радой. Так 17.10.1918 г. в обращение были введены кредитовые билеты 2, 10, 100, 500, 1000 и 2000 гривен. Образцы кредитовых билетов 10, 100, 500, 1000 и 2000 гривен имели вид двух односторонних половинок с надпечатками ЗРАЗОК на каждой заполненной стороне. Образец 2-5 гривен был цельным с надпечатками ЗРАЗОК на аверсе и реверсе. Все функциональные образцы билетов имели нулевые номера и перфорацию: №132. Очередная смена власти в Украине в декабре 1918 г. (образование Директории) и военные действия отрицательно сказались на денежной системе Украины - 2.02.1919 г. правительство отступило с Киева до Винницы, а через месяц – до Камянца-Подольского. Директория придерживалась последовательности в денежной политике. Прежде всего, это относилось вопроса печатания денег в Берлине согласно с прежними договорами. Но Берлинская типография отказалась от поставок бумаги для производства украинских денег, что стало причиной возрастания разнovidностей украинских денежных знаков, а соответственно и их образцов. Одним из первых знаков Директории, уведомление о выпуске которых появилось 4.12.1918 г., были знаки номиналом 1000 карбованцев. Функциональные образцы их состояли из двух односторонних половинок с надпечаткой ЗРАЗОК чёрного цвета на пустой от изображения стороне за

номером РР 888899. Следующими знаками Державной скарбниці, выпущенных Директорией – были 10, 25, 100 и 250 карбованцев. Функциональные образцы этих номиналов отличались от массовой эмиссии нулевыми номерами и надпечаткой ЗРАЗОК на аверсе и реверсе.

В денежный оборот поступил также разменный знак 5 гривен, изготовленный в г. Станиславов. Об существовании функциональных образцов этого знака неизвестно, как не известно о всех образцах, которые представляли разновидности эмиссий Директории.

Polské zlato v Národnej banke Rumunska (1939-1947) The Polish Gold at National Bank of Romania (1939-1947)

CRISTIAN PĂUNESCU & MIHAI CHIRIAC

*Banca Națională a României, Str. Lipscani 25, Sector 3, 030031 București, România,
e-mail : cristian.paunescu@bnro.ro & mihai.chiriac@bnro.ro*

November 1916 vytvoril v Rumunsku veľmi osobitnú situáciu, v ktorej bolo nevyhnutné evakuovať národný poklad do Ruska. Išlo o riešenie prijaté a kryté medzinárodnými zárukami, ktoré Rumunsku poskytli jeho spojenci. Tento poklad sa nikdy to Rumunsku nevrátil a stále nebol nahradený. O tri desaťročia neskôr, začiatok 2. svetovej vojny donútil Poľsko prijať podobné riešenie v situácii, keď sa Poľsko stalo cieľom útoku svojich susedov, zo západu nacistického Nemecka a z východu Sovietskeho zväzu.

V roku 1939 Rumunsko ostalo jediným spojencom, ktorý mohol pomôcť Poľsku v situácii, keď Francúzsko a Anglicko dlhý čas nečinne vyčkávali. Poľský zlatý poklad bol evakuovaný cez Rumunsko na západ na bezpečnejšie miesto. Malá časť pokladu ostala v trezoroch Národnej banky Rumunska na jej zodpovednosť. Naša štúdia sa zaoberá jeho osudom podrobne.

Rumunsko a Poľsko vytvorili politicky a vojensky spojené zväzky v 30. rokoch 20. storočia, ale s obmedzenou možnosťou spoločne konať. Preto Rumunsko nemohlo Poľsku v ťažkom období na začiatku prvej svetovej vojny pomôcť. Napriek tomu Rumunsko umožnilo poľským úradníkom a obyvateľom emigrovať cez svoje územie na západ. Dokonca Národná banka Rumunska menila každému

November 1916 shown Romania in an impossible situation, when it was forced to evacuate the National Treasure in Russia, a solution accepted and covered with international warranties obtained from our allies. That treasure never returned to our country and it is still ours to recover. Three decades later, the beginning of the Second World War forced Poland to negotiate a similar solution, when its territory was the subject of a double invasion from its Western and Eastern neighbors: Nazi Germany and Soviet Union. In 1939, Romania remained the single ally to effectively help Poland, when France and England entered a long period on inactivity. The Polish treasure passed through Romanian territory following a Western way for a safer harbor. A small portion of this treasure was kept by the National Bank of Romania in its facilities and responsibility. Our study is dedicated to that gold exactly.

Romania and Poland had built a political and military alliance in the 1930-s, but with limitative room to action. So, Romania at its turn was in impossibility to help Poland in those difficult times, at the beginning of the Second World War. Anyway, Romania accepted the Polish officials and population to transit its territory to find escape to the West. Moreover, National Bank of Romania accepted to exchange Polish money with no cover in precious metal, against na-

utečencovi poľské peniaze nekryté drahým kovom za rumunské. Navyše rumunská vláda poskytla na vlastné náklady utečencom – vyše 100 000 úradníkom, vojakom a civilným osobám –lekársku a finančnú pomoc a ubytovanie. Koncom vojny viac ako 4 000 poľských občanov bolo odkázaných na pomoc rumunskej vlády.

Jej pomoc vyvolávala mnoho ostrých protestov nemeckých úradov. Treba si predstaviť silný tlak na rumunských úradníkov v týchto ťažkých časoch a tlak ďalších totalitných režimov v Európe, ktorí boli znepokojení legitímnou humanitárnou pomocou, ktorú Rumunsko poskytlo. O desať mesiacov neskôr, po Viedenskom diktáte iniciovanom a uskutočnenom Nemeckom, Talianskom a Maďarskom, Rumunsko stratilo severozápadnú časť Sedmohradska v prospech Maďarska. Túto situáciu využil Sovietsky zväz a obsadil dve časti rumunského územia – Besarábiu a severnú Bukovinu.

Po 2. svetovej vojne Rumunsku vrátilo Poľsku všetko poľské zlato, ktoré ostalo v úschove v Národnej banke Rumunska bez toho, že by pritom uplatnilo prirodzené a oprávnené nároky na náhradu nákladov spojených s pomocou poľským utečencom. Rumunsko tým v tomto pohnutom období preukázalo pozoruhodný humánny prístup.

tional currency, for any refugee. Furthermore, Romanian government assured the refugees – officials, soldiers and civil population, in number of over 100,000 people – with medical assistance, provisions and accommodation, on Romania's own expenses. By the end of the war, more than 4,000 Polish nationals remained on Romanian government assistance.

All these actions attracted many powerful protests from German authorities. We have to consider the big picture and to understand the intense pressure put on Romanian officials in those hard times, pressure coming from totalitarian regimes instituted in Europe, and which became irate with Romania's humanitarian and legitimate actions. Ten month later, subsequent to Vienna Dictate, initiated and sustained to the end by Germany, Italy and Hungary, Romania lost the north-western part of Transylvania in favor of Hungary; taking advantage, Soviet Union invaded Romanian provinces and took control over Bessarabia and northern part of Bukowina.

After the war, Romania returned in perfect conditions the small part of gold treasure remained in NBR's custody. Going over the natural and justified financial interests to recover all expenses it encountered with Polish refugees, Romania demonstrated a remarkable humanitarian attitude for those specific times.

Peňažný obeh v západnom Bieloirusku za 2. svetovej vojny

Money circulation in West Belarus during the World War II

Денежное обращение в Западной Беларуси в годы Второй мировой войны

Александр БАЮРА¹⁾; Людмила БАЮРА²⁾

1) Брестский государственный технический университет (Беларусь)

2) ул. Московская 267, г. Брест, 220017, Беларусь, e-mail: hingan@bk.ru

Pod termínom Západné Bielorusko sa v sovietskej a súčasnej bieloruskej historiografii chápu bieloruské krajiny, ktoré v rokoch 1921 – 1939 boli súčasťou poľského štátu (druhej republiky). V súčasnosti ide v podstate o Brestskú a Grodenskú oblasť republiky Bielorusko.

V politicko-ekonomickej rovine spočíva výnimočnosť tejto oblasti v tom, že v pomerne krátkom období od začiatku 1. svetovej vojny do konca 2. svetovej vojny sa tu celkom 10-krát zmenila moc. S každou zmenou moci súvisela aj zmena menového systému. Výnimkou nebolo ani obdobie 2. svetovej vojny.

Počiatkom vojny, od 1. do 17. septembra 1939, bolo západné Bielorusko súčasťou Poľska a obiehala tu poľská mena – zlotý. Obiehali papierové peniaze v hodnote 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 a 500 zlotých a mince: bronzové po 1, 2 a 5 grošoch, niklové 10, 20 a 50 grošov a 1 zlotý, strieborné v hodnote 1, 2, 5 a 10 zlotých a zlaté po 10 a 20 zlotých.

17. septembra 1939 Červená armáda vstúpila na územie Západného Bieloruska a celé územie bolo včlenené do Bieloruskej SSR. Do decembra sa v tejto oblasti zachoval obeh poľských peňazí a potom sa začala ich výmena za sovietsku menu. V ZSSR v tom čase obiehali štátovky po 1, 3 a 5 rubľoch, bankovky po 1, 3, 5, a 10 červoncoch (1 červoniec = 10 rubľov) a bronzové mince po 1, 2, 3, a 5 kopejkách a mediniklové po 10, 15 a 20 kopejkách.

22. júna 1941 hitlerovské Nemecko prepadlo ZSSR a za krátko obsadilo jeho západné oblasti vrátane západného Bieloruska. Územie Bieloruskej SSR bolo počas nemeckej okupácie rozdelené na päť administratívnych zón, pričom západobieloruské krajiny boli začlenené do štyroch zón:

1. Ošmjanská a Ostrovecká oblasť boli včlenené do Generálneho okruhu „Litva“ ríšskeho komisariátu „Ostland“,
2. Severozápadné oblasti Brestské a Bielostocké oblasti vytvorili okruh „Belostok“ spojený s Východným Pruskom.
3. Do Generálneho okruhu „Bielorusko“ ríšskeho komisariátu „Ostland“ bola začlenená časť západného Bielorus-

In the Soviet and present Byelorussia historiography, the term Western Belarus means those parts of Byelorussia territory that were, in the period 1921 – 1939, incorporated in the Polish state /second republic). At present they are almost identical with the Brest and Grodno regions of the Republic of Belarus.

From the political and economical viewpoint it is exceptional due to the fact that during a relatively short period from the beginning of World War I to end of the World War II, the political power changed there ten times. Each change in political power was connected with change of the currency system. Nor the period of World War II was not an exception. By the war beginning, from 1 – 17 September 1939 the Western Belarus was a part of Poland and the Polish currency – the zloty – circulated there. The

ka s mestami Lida, Novogrudok, Baranoviči a Ganceviči. 4. Južné oblasti s mestami Brest, Pinsk, Kobrin a Stolin boli začlenené do Generálnych okruhov „Volyň-Podolia“ a Žitomir“ ríšskeho komisariátu „Ukrajina“.

V každom okruhu obiehali iné peniaze. Vo zvláštnom okruhu „Bialostok“ nemecká správa zaviedla ako jediné zákonné platidlo ríšske marky obiehajúce aj v Nemecku. Obyvatelstvo za ne muselo vymeniť sovietske peniaze, ktoré vlastnili. Obeživo tu tvorili bronzové mince po 1 a 2, fenigoch, mosadzné po 5 a 10 fenigov, zinkové po 1, 5 a 10 fenigov, niklové a hliníkové po 50 fenigoch, niklové po 1 marke, strieborné po 2 a 5 markách, ako aj bankovky Ríšskej a Nemeckej Rentovej banky po 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 a 1000 markách.

V oblastiach začlenených do okruhu „Litva“ a v okruhu „Bielorusko“ obiehali okupačné peniaze Ríšskej úverovej pokladnice po 50 fenigoch a 1, 2, 5, 20 a 50 ríšskych markách a drobné zinkové mince po 1, 5 a 10 fenigoch. Sovietska mena ostala v obehu v nariadenom pomere 10 rubľov za 1 okupačnú marku, t.j. takmer päťkrát viac oproti predvojnovému kurzu ríšskej marky. Ako peniaze obyvatelia často používali poukážky na textilné výrobky s hodnotou vyjadrenou v bodoch, v nominálnych hodnotách 1, 3, 5 a 10 bodov, vydávané samostatne pre Bielorusko a Litvu.

V oblastiach včlenených do Ríšskeho komisariátu „Ukrajina“ do polovice júna 1942 tiež obiehali okupačné marky a sovietske peniaze. V jari 1942 Nemci zriadili Ústrednú emisnú banku Ukrajiny, ktorá 1. júla 1942 vydala papierové platidla po 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 a 500 karbovancoch. Nominálne 2 karbovance však do obehu neprišli.

Okrem toho sa vo všetkých oblastiach vyskytovali platidlá pre príslušníkov nemeckej Wehrmacht v hodnotách 1, 5, 10 a 50 fenigov a 1, 5, 10 a 50 mariek používané v osobitných vojenských predajniach. Ak prenikli do obehu v civilnej sfére, menili sa za okupačné peniaze.

paper money in face value of 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 and 500 zlotys and bronze coins 1, 2 and grosses, nickel coins of 10, 20 and 50 groszes and 1 zloty, silver coins of 1, 2, 5 and 10 zlotyas and gold coins of 10 and 20 zlotys circulated there.

On 17 September the red Army entered West Belarus and the entire territory was incorporated in the Belarussian SSR. The Polish currency continued to circulate there until December 1939, when they started to be exchanged for the soviet currency. At that time, the currency notes of 1, 3 and 5 rubles, the banknotes of 1, 3, 5 and 10 chervonets (1 chervonets = 10 rubles), the bronze coins of 1, 2, 3 and 5 kopeks and copper-nickel coins of 10, 15 and 20 kopeks.

On 22 June 1941 the Nazi Germany attacked USSR and within a short time it occupied its western parts, inclusively of western Belarus. During the German occupation, the

territory of Byelorussian SSR was divided into five administrative zones, the westbelarussian lands being incorporated into four zones:

1. The regions of Oshmjan and Ostrovec were incorporated into the general circle "Lithuania" of the Reichskommissariat "Ostland",
2. Northeastern parts of the Brest and Bialystok regions were created into the circle "Belostok" joined to East Prussia.
3. The General circle Belarus of the Reichkommissariat "Ostland" included a part of East Belarus with the cities of Lida, Novogrudok, Baranovichi and Gancevich.
4. The southern parts with the cities of Brest, Pinsk, Kobrin and Stolin were incorporated into the General circles "Volynia-Podolia" and "Zhitomir" of the Reichskommissariat "Ukraine".

In each circle other money circulated. In the special circle "Bialostok", the German administration introduced the Reichsmark, valid in whole Germany, as the exclusive mean of payment. The population had to exchange the owned Soviet money for the German money. The German currency consisted of the bronze coins of 1 and 2 pfennigs, brass coins of 5 and 10 pfennigs, zinc coins of 1, 5 and 10 pfennigs, nickel or aluminium coins of 5 pfennigs, nickel coins of 1 mark, silver coins of 2 and 5 mark, as well as the

Под термином «Западная Беларусь» в советской и современной белорусской историографии понимаются белорусские земли, входившие в период с 1921 по 1939 годы в состав Польского государства (Второй Речи Посполитой). В настоящее время это в основном территория Брестской и Гродненской областей Республики Беларусь.

В политико-экономическом плане уникальность этого региона в том, что за относительно короткий промежуток времени с начала первой мировой войны и до окончания второй здесь неоднократно, примерно около 10 раз, менялась власть. С каждой сменой власти приходила своя денежная система. Не стал исключением и период Второй мировой войны.

С начала войны, с 1 до 17 сентября 1939 г., Западная Беларусь входила в состав Польского государства. Соответственно в денежном обращении находилась польская валюта – злотый. Имели хождение бумажные деньги номиналом 1; 2; 5; 10; 20; 50; 100; 500 злотых и монеты: бронзовые 1; 2; 5, никелевые 10; 20; 50 грошей, 1 злотый, серебряные 1; 2; 5; 10 злотых и золотые 10; 20 злотых.

С 17 сентября 1939 г. Красная Армия вступила на территорию Западной Беларуси и она была включена в состав Белорусской ССР. До декабря в регионе сохранялась польская валюта, а затем начался обмен ее на советскую. В СССР в то время находились в обращении казначейские билеты номиналом 1; 3; 5 рублей, банкноты 1; 3; 5; 10 червонцев (1 червонец соответствовал 10 рублям) и монеты бронзовые 1; 2; 3; 5 копеек, никелевые 10; 15; 20 копеек.

В 22 июня 1941 г. гитлеровская Германия напала на СССР и в короткий период оккупировала западные области страны, в том числе и Западную Беларусь. Территория БССР в годы оккупации была разделена немцами на пять административных зон, в том числе западнобелорусские земли оказались в четырех из них:

banknotes of the Reichsbank and Rentenbank of 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100 and 1000 marks.

In the parts incorporated into the circled "Lithuania" and in the circle "Belarus", the occupation money of the Reich Credit Cash of 50 pfennigs and 1, 2, 5, 20 and 50 Reichsmark and zinc coins of 1, 5 and 10 pfennigs. The Soviet money continued to circulate in the enforced rate of 10 roubles for 1 occupation mark, hence almost five times more than the pre-war exchange rate. The population also use the voucher of textile products a kind of money. They face value was expressed in points (1, 3, 5 and 10). They were separately issued for Belarus and Lithuania.

In the parts incorporated into the Reichskommissariat Ukraine the occupation marks and soviet money circulated until mid-June 1942. In spring 1942 the Germans founded the Ukrainian Central Bank of Issue, which issued paper money of 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 and 500 karbovanets on 1. July 1942. However, the note of 2 karbovanets was not put in circulation.

Besides it, in all areas the military money for Wehrmacht soldiers occurred, used in the military canteens. They had values of 1, 5, 10 and 50 pfennigs and 1, 5, 10 and 50 marks. If they penetrated into the civil sphere, they were exchanged for the occupation marks.

1. Ошмянский и Островецкий районы отошли к Генеральному округу «Литва» рейхскомиссариата «Остланд».
2. Северо-западные районы Брестской и Белостокской области составили особый округ «Белосток», присоединенный к Восточной Пруссии.
3. В Генеральный округ «Белоруссия» рейхскомиссариата «Остланд» вошла часть Западной Беларуси с городами Лида, Новогрудок, Барановичи, Ганцевичи.
4. Южные районы с городами Брест, Пинск, Кобрин, Столин вошли в состав Генеральных округов «Волынь-Подоллия» и «Житомир» рейхскомиссариата «Украина».

В каждом округе в обращении находились различные деньги. В особом округе «Белосток» немецкие власти объявили рейхсмарки, ходившие собственно в Германии, единственным законным платежным средством и заставили население обменять на них имевшуюся советскую валюту. Таким образом, здесь появились бронзовые монеты в 1 и 2 пфеннигов, латунные в 5 и 10 пфеннигов, цинковые в 1, 5 и 10 пфеннигов, алюминиевые и никелевые в 50 пфеннигов, никелевые в 1 марку, серебряные в 2 и 5 марок, а также банкноты Государственного и Рентного банков в 1; 2; 5; 10; 20; 50; 100; 1000 марок.

В районах, отошедших к округу «Литва» и в округе «Белоруссия» в обращении находились оккупационные марки – бумажные билеты Кредитной кассы Райха номиналом в 50 пфеннигов, 1; 2; 5; 20; 50 рейхсмарок и разменные монеты из цинка в 1; 5 и 10 пфеннигов. Советская валюта осталась в обращении с принудительным курсом 10 рублей за 1 оккупационную марку, т.е. почти в пять раз больше по сравнению с довоенным курсом рейхсмарки. В качестве денег население часто использовало знаки пунктовой стоимости пряжильных изделий номиналом в 1; 3; 5; 10 пунктов, выпущенные отдельно для Литвы и для Беларуси.

В районах Беларуси, присоединенных к рейхкомиссариату «Украина», до середины июня 1942 г. в обращении находились оккупационные марки и советские рубли. Весной 1942 г. немцами был образован Центральный эмиссионный банк Украины, который с 1 июля 1942 г. выпустил в обращение бумажные денежные знаки в карбованцах. Были эмитированы следующие номиналы: 1; 2; 5; 10; 20; 50; 100; 200

и 500 карбованцев, однако денежные знаки в 2 карбованца в обращение не попали.

Кроме того, во всех зонах оккупации могли встречаться «платежные средства довольствия для германских вооруженных сил» номиналом в 1; 5; 10; 50 пфеннигов и 1; 5; 10; 50 марок, которые предназначались для обращения в специальных магазинах воинских частей. В случае попадания в гражданский оборот они подлежали обмену на оккупационные деньги.

Falzifikáty slovenských papierových platidiel v rokoch 1939 – 1945 a ich typizácia Counterfeits of Slovak paper money in 1939 – 1945 and their typifying.

ZBYŠEK ŠUSTEK

Slovenská numizmatická spoločnosť pri SAV, post. priešinok 103, 814 99 Bratislava, e-mail: zbysek.sustek@savba.sk

Falšovanie postihovalo počas 2. svetovej vojny na Slovensku takmer výhradne provizórne platidlá zhotovené pretlačením československých bankoviek v hodnote 100 Kčs vzor 1931, 500 Kč vzor 1929 a 1000 Kč vzor 1934. K ich falšovaniu došlo v dvoch vlnách. Prvá sa začala začiatkom roku 1940, pričom bola pred verejnosťou až do jari 1941 utajovaná. Skončila sa zhruba stiahnutím pretlačených 100-korunáčok 1. septembra 1941 a 1000-korunáčok 17. augusta 1942. Charakterizovala ju prevažne vysoká nebezpečnosť falzifikátov a ich pomerne častý výskyt. Väčšina falzifikátov 100-korunáčok bola pritom rozoznaná až po ich stiahnutí. V tejto fáze SNB pristupovala k majiteľom falzifikátov benevolentne a takmer všetky falzifikáty nahradila. Druhá vlna pokračovala do leta 1945. Postihovala stále platné pretlačené 500-korunáčky. Falzifikáty boli primitívne a ľahko rozoznateľné, prevažne ručne kreslené.

During the World War II, the counterfeiters focused almost exclusively of original Czechoslovak banknotes of 100 Kč pattern 1931, 500 Kč pattern 1929 and 1000 Kč pattern 1934 provided with overprint SLOVENSKÝ ŠTÁT. (Slovak state). The overprints were counterfeited in two waves. The first began in early 1940 and was kept in secrecy before the public until spring 1941. It ended simultaneously with withdrawing of the overprinted banknotes on 1 September 1941 (100 Kč/Ks) and 18 August 1942 (1000 Kč/Ks). It was characterized by predominantly high dangerousness of counterfeits and by their relatively frequent occurrence. Most counterfeited 100-crown notes were detected after their withdrawal. In this phase, the national bank approached rather benevolently to their owner and redeemed almost all counterfeits presented. The second wave continued until summer 1945. It was connected only with the overprinted 500-crown notes. The counterfeits were primi-

Vyskytovali hlavne na moravsko-slovenskom pomedzí. Národná banka za ne neposkytovala náhradu a ich pôvodcovia už boli stíhaní. Mimo územia Slovenska a Protektorátu bola zistená len jediná bankovka s falošnou pretlačou, a to v Berlíne. Typizácia falošných pretlačí vypracovaná v Slovenskej národnej banke bola založená na poznatku, že ten istý štoček bol použitý na pretlač dvoch alebo troch nominále. Preto boli typizované samotné pretlače. Preto čísla ich typov v rámci jedného nominále nepredstavujú súvislú číselnú postupnosť. Celkom bolo zistených 26 typov pretlačí, pričom koncom vojny sa prestali typizovať a číslovať zachytené ručne kreslené falzifikáty.

Z definitívnych papierových platidiel sa stala terčom falšovania iba 1000-korunáčka vzor 1940 a to v jedinom prípade v roku 1944, keď bolo zachytených osem kusov falzifikátov. Boli vyrobené hektograficky a ručne dokreslené.

tive and easily detectable, mostly hand-drawn. They occurred mainly along the Slovak-Moravian border. The national bank did not redeem them and their owners were examined. Out of the territory of Slovakia and Protectorate of Bohemia and Moravia, only one banknote with false overprint was discovered in Berlin. Typifying of counterfeited overprints was based on the fact that some false printing forms were used to overprint two or even all three denominations. Therefore only the overprints themselves were typified and their numbers within one denomination do not represent a continuous numeric sequence. Altogether 26 types of counterfeits were detected, but by the end of the war the hand-drawn overprints were no more typified and numbered.

Among the definitive paper money only the 1000-crown banknote pattern 1940 was counterfeited in 1944, when eight counterfeits were discovered. They were hectographed and finished by hand drawing.

Peniaze a Banka Poľsko – československej konfederácie v svetle archívnych materiálov z Londýna: príspevok k medzinárodným vzťahom.

Money and Bank of Polish – Czechoslovak Confederation in view of archive materials from London: a contribution to international relationships

Pieniądz i Bank Związku Polsko Czechosłowackiego w świetle archiwaliów londyńskich – przyczynek do stosunków międzynarodowych

KRZYSZTOF FILIPOW

Uniwersitet w Białystoku, Plac Uniwersitetski 1, Białystok, e-mail:

Rozhodnutím poľskej vlády z 25. septembra 1939 vznikla 30. septembra 1939 poľská exilová vláda vo Francúzsku, ktorá po porážke Francúzska presídlila 17. marca 1940 do Londýna. Tam, 21. júna 1940 vznikla aj československá vláda v exile.

K prvému stretnutiu poľských a československých štátnikov, generála Władysława Sikorského a prezidenta Edvarda Beneša došlo už 10. septembra 1940. Týkalo sa vzniku užšieho štátneho zväzku Poľska, Československa a Maďarska. Pri tejto príležitosti bol založený koordinačný výbor, ktorý sa mal zaoberať poľsko-československým zblížením.

V polovici roku 1941 si ministerstvá zahraničia Poľska a Československa vymenili nóty, ktorými sa informovali o

nadviazaní kontaktov a vytvorení poľsko-československej federácie. Došlo k tomu po podpise zmluvy Sikorski – Majski 30. júna 1941. Okrem ústavného aktu Poľsko-československej federácie hovoril III. oddiel projektu aj o hospodárskych otázkach, federálnych financiách, obehu tovarov a peňazí.

Po vypuknutí nemecko-sovietskej vojny sa situácia diametrálne zmenila. 19. januára 1942 bola síce podpísaná poľsko-československá zmluva predpokladajúca vznik colnej únie a dohodu o menovej politike, no USA a ZSSR nemali záujem na vzniku nového politického útvaru v strednej Európe. Príspevok na základe archívnych materiálov opisuje poľské stanovisko k bankovníctvu a spoločnej mene.

On the base of decision of the Polish government from 25 September 1939 the Polish government in exile arose in France on 30 September 1939. After defeat of France it moved to England on 17 March 1940. The Czechoslovak government in exile arose in England on 21 June 1940.

The first meeting of the Polish and Czechoslovak statesmen, general Władysław Sikorski and president Edvard Beneš took place already on 10 September 1940. They discussed creation of a closer federation of Poland, Czechoslovakia and Hungary. At that occasion, a coordination committee was founded to solve the Polish-Czechoslovak appropriation.

In mid-1941, the ministries of foreign affairs of Poland and Czechoslovakia changed the notes, by means of which

they mutually informed about taking contacts and creation of Polish-Czechoslovak federation. It was done after ratification of the agreement Sikorski – Majski on 30 June 1941. Besides the constitutional act of the Polish-Czechoslovak federation, the III. part defined the economical problems, federal treasury and circulation of commodities and money.

After break out of the German-Soviet war, the situation changed essentially. On 19 January 1942 a Polish-Czechoslovak agreement presuming creation of Custom union and signing an agreement about monetary policy, but USA and USSR were not more interested in emergence of a new political formation in Central Europe. Basing on archive materials, the contribution describes the Polish attitude to the banking and common currency.

Decyzją rządu polskiego z 25 września 1939 r. powołany został rząd polski na uchodźstwie we Francji (30 września 1939 r.). Po przegranej kampanii francuskiej przeniósł się 17 marca 1940 r. do Londynu. Tam też na ziemiach brytyjskich powstał także rząd Czechosłowacji na uchodźstwie – 21 lipca 1940 r.

Pierwsze spotkanie mężów stanu gen. Władysława Sikorskiego i prezydenta Edwarda Beneša nastąpiła już 10 września 1940 r. Było ono powiązane z powołaniem ściślejszej federacji Polski, Czechosłowacji i Węgier. Powołano Komitet Koordynacyjny, który miał zająć się zblizeniem polsko-czechosłowackim.

W połowie 1941 r. placówki MSZ Polski i Czechosłowacji otrzymały noty, które informowały o nawiązaniu kontaktów i stworzenia związku polsko-czechosłowackiego. Załamało

się to po podpisaniu 30 lipca 1941 r. układu Sikorki-Majski. Mimo ułożenia Aktu Konstytucyjnego Związku Polski i Czechosłowacji. Rozdział III projektu Aktu mówił m.in. o sprawach gospodarczych, skarbie związkowym i obrocie towarowym oraz płatniczym.

Po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej sytuacja uległa diametralnej zmianie. Podpisano co prawda 19 stycznia 1942 r. układ polsko-czechosłowacki zapowiadający unię celną, uzgodniono politykę walutową, lecz Stany Zjednoczone i ZSRR nie były zainteresowane tworzeniem nowego tworzenia politycznego (konfederacji polsko-czechosłowackiej) w środkowej Europie. Artykuł na podstawie archiwaliów londyńskich omawia polski punkt widzenia na sprawy bankowości i wspólnego pieniądza.

Nové poznatky o rumunských zlatých minciach vydaných v rokoch 1939-1940

New data on Romanian gold coins issued during 1939-1940

ERWIN SCHÄFFER¹⁾ & DAN ILIE²⁾

¹⁾ *Siemensstr. 3, D-74626 Bretzfeld, Deutschland, bermes5@t-online.de.*

²⁾ *Banca Națională a României, Str. Lipscani 25, 030031, Sector 3, București, e-mail: mihai.dima@bnro.ro*

Moderné rumunské zlaté mince sú stále nedostatočne známe. Do určitej miery je to spôsobené relatívne malým výskytom týchto mincí. Razili sa zvyčajne v podstatne menších množstvách ako podobné mince v iných štátoch. Významnou príčinou je aj skutočnosť, že socialistický režim podrobil mimoriadne vlastníkov mincí z drahých kovov prísnej kontrole a spôsobil im mnohé nepríjemnosti a násilie.

Dve mince, ktoré sú predmetom tohto príspevku, boli zrejme vydané na pamiatku dvoch udalostí v dejinách rumunského kráľovstva: 100. výročie narodenia kráľa Karola I. v roku 1939 a desať rokov panovania kráľa Karola II. v roku 1940. Skutočným dôvodom však bolo osláviť kráľovu osobnosť a zároveň odmeniť jeho príbuzných a najbližších.

Romanian modern gold coins are still poorly known. To a certain extent, this fact is owed to the relatively small circulations of these artifacts – they used to be struck in fairly small numbers - compared to the similar issues of the other countries. On the other hand, an important reason is that the socialist regime had extended its tight control over the precious metal coins owners, which were subjected to vexations and abuses during the communist era.

The two issues, on which the authors present their point of view, were apparently meant to mark two important events in the history of Romanian royalty: King's Carol I birth centenary, in 1939, and the 10 years of King's Carol II reign, on the following year. In reality, these events were mere pretexts; their purpose is to glorify the king's personality and also a mean of rewarding his relatives and intimates.

Charakteristickým znakom oboch mincí bolo, že pamätné mince boli vydané v nominálnej hodnote 20 a 100 lei, ale zároveň sa vyskytujú veľké exempláre s priemerom 41 mm a hmotnosťou 42 g označované ako zlaté šperky. Každá minca existuje v dvoch variantoch.

Veľké exempláre mali obmedzený výskyt. Boli venované príbuzným a najbližšej rodine kráľovského domu a zaslúžilým štátnym úradníkom. Značný počet ostal vo vlastníctve kráľa. Hoci aj tieto sa uvádzajú v numizmatických katalógoch, sú veľmi málo známe. Z tohto dôvodu, dokonca aj také základné údaje ako hmotnosť a výška nákladu, odborná literatúra neuvádza alebo ich uvádza nesprávne.

Článok uvádza osem nepublikovaných odrazkov na ilustráciu ich vydania a informácie o spôsobe ich zhotovenia a distribúcie.

A feature of these series is that numismatic coins are issued with face value of 20 and 100 lei, but also appear large pieces with a diameter of 41 mm and weighing 42 grams, defined as gold jewelry in two variants each.

The second series had a limited circulation, being offered to the relatives and intimates of the Royal House, as well as to the senior state officials, and much remained in the possession of the king. Therefore, even they are mentioned in all numismatic catalogues, they are very poorly known. For this reason, even some essential elements, such as weight and total issue number, are not listed in the specialized literature or they are recorded incorrectly.

The authors illustrate eight unpublished proofs for the clarification on these issues and bring explanations, and also provide information on the manufacture and their distribution.

Vzťah k peniazom v súčasnej ukrajinskej spoločnosti

Attitude to money in contemporane Ukrainian society

Отношение к деньгам в современном украинском обществе

Юрий ПАЧКОВСКИЙ

Львовский национальный университет им. Ивана Франко Украина, *patchk@ukr.net*

Rozvoj súčasnej ukrajinskej spoločnosti prebieha v komplikovaných sociálno-ekonomických a politických podmienkach, keď peniaze sú nielen symbolom inštrumentálnych možností človeka na získanie hmotných pôžitkov, ale aj prostriedkom uplatňovania vplyvu na prakticky všetky sféry spoločnosti. Ide predovšetkým o tie podmienky, v ktorých peniaze predstavujú mocný činiteľ nielen ekonomických procesov, ale vplývajú na rozvoj jedinca vo všetkých etapách jeho ekonomickej socializácie. Významným prvkom takéhoto vnímania peňazí je problém vzťahu k peniazom, ktorý sa významne mení v závislosti na rozvoji trhových vzťahov.

Sovietsky systém dlhé roky pestoval v ľuďoch pocit, že peniaze sú zlom a preto nahromadenie peňazí v budúcnosti neprivedie k ničomu dobrému. Takýto stereotyp sa stal veľmi častým najmä vo vzťahu staršej generácie k peniazom. Dnes, ako ukazujú údaje sociologických výskumov, vznikla akási psychologická rovnováha, keď sa peniaze spájajú s prácou vďaka sporivej praxi. Napríklad podľa údajov Ústavu sociológie Národnej Akadémie vied Ukrajiny v Kyjeve v polovici prvého desaťročia 21. storočia 52,4 % respondentov vyjadrilo tolerantný vzťah k bohatstvu, t.j. peniazom, za podmienky, ak všetko to je zarobené poctivou prácou.

Na Ukrajine v súčasnosti peniaze predstavujú jeden z významných faktorov národnej identifikácie, ktorá ukazuje samostatnosť ukrajinského národa, na jeho úsilie o nezávislosť a suverenitu. Napríklad symbol trojzubcu, predstavujúci ukrajinský štátny znak, prišiel na Ukrajinu ako rodový symbol dynastie Rurikovcov, zobrazený na minciach staroruského kniežata Vladimíra Veľkého. Pritom súčasné ukrajinské platidlá citlivo odrážali dokonca aj nie veľmi zreteľné zmeny v ideologickom postavení národnej identity (Z. Skrinnik). Osobitne to možno pozorovať na vzhľade jednohrivnového nominále. Na jej prvom tvare, danom do obehu 2. septembra 1996, predstavuje portrét Vladimíra Veľkého typ blízky jeho vyobrazeniam na minciach razených v čase jeho panovania – na zlatníkoch a serebrníkoch – vyobrazených v i Beardlustrovaných dejinách Ukrajiny od M. Hruševského. Knieža Vladimír je tu predstavený v celej veľkosti osobnosti monarchu, s korunou, bez brady, s dlhými fúzmi, aké boli neskôr príznačné pre Kozákov. Takýto výzor kniežat kyjevskej Rusi zodpovedá aj svedectvám cudzích poslov, zachytených v historických prameňoch. Avšak v roku 2004, keď politické smerovanie prezidenta Leonida Kučmu čoraz zreteľnejšie nadobúdalo charakter vazalského vzťahu k Rusku, zmenil sa obraz Vladimíra Veľkého, aký každodenne videli Ukrajinci na platidle. Korunu nahradila čiapka, objavila sa

brada a dlhé vlasy – portrét bol prispôsobený typu ruského bojara.

Súčasného človeka charakterizuje nielen prítomnosť peňazí, ale aj schopnosť ich používať. Pre Ukrajinu je to jedna z najvýznamnejších úloh. Je nevyhnutné, aby peniaze „pracovali“ pre človeka. Vo významnej miere sa takéto postavenie problému týka rozvoja bankového systému. Ak v roku 2005 bolo 21,1% respondentov ochotných uložiť svoje úspory v štátnej banke, v domácej komerčnej banke to bolo 6,4% a v zahraničnej 13,9%. Pritom 39,5% obyvateľov negatívne vnímalo samotnú možnosť ukladania peňazí v peňažných ústavoch. Navyše v podmienkach finančnej krízy boli zaznamenané negatívne tendencie vo vzťahu ľudí k domácej bankovému systému. Vo februári 2009 až 79,6% obyvateľov vyjadrilo úplnú nedôveru k bankovému systému. Spomenutý globálny problém dnes podryva autoritu existujúceho peňažného systému a bude potrebný čas, aby sa zvýšila dôvera k peňažným ústavom. Na druhej strane, podľa názoru expertov, krízové obdobie zvyšuje význam relatívnej váhy a dôvery k elektronickým peniazom. Tak zvaný e-banking predstavuje dnes v Európe čoraz populárnejšiu formu vedenia ekonomickej činnosti. Pritom, ako ukazujú porovnávacie výskumy v strednej a východnej Európe, tento typ finančných služieb je na Ukrajine najmenej populárny. Základným problémom je obava z nedostatočnej bezpečnosti takéhoto druhu služieb. Najvyššiu popularitu (84,8 %) má u obyvateľov Ukrajina služba založená na informácii o osobnom účte. Motivácia k otvoreniu účtu je však charakteristická iba pre 34,3 % opýtaných. Na porovnanie, v Poľsku používa e-banking na otvorenie účtu 89,3% obyvateľov (A. Dąbrowska, M. Janos-Kreslo, 2009). Rozvoj elektronického bankovníctva do značnej miery súvisí s rastom počtu používateľom Internetu na Ukrajine a rastom skúseností s internetovým predajom a používaním platobných karát. Výskumy ukazujú priamu závislosť medzi spôsobom platenia nákupov a úrovňou príjmov a vzdelania človeka – čím vyššie vzdelanie a príjmy, tým častejšie používajú platobné karty. Pritom 7,5% spotrebiteľov vôbec nepočulo o internetovom bankovníctve a 26,2 % Ukrajincov uprednostňuje platiť za nákupy v hotovosti pred platbami cez Internet.

Uvedené vlastnosti používania peňazí na dnešnej Ukrajine ukazujú protikladnosť procesov prebiehajúcich v peňažnej sfére a v peňažnom obeh. Pritom mnohé závisí v tejto sfére nielen na politike štátu, ale aj na vedomí ľudí, jeho vnímavosti k inováciám v bankovej sfére a tiež na vytvorení novej finančnej kultúry, ktorá by zodpovedala nielen domácim potrebám, ale aj celoeurópskym integračným tendenciám.

The present Ukrainian society develops under complex social-economical and political conditions, where money are not only a symbol of instrumental possibilities of individuals to obtain material enjoyments, but also a mean of influence on almost all spheres of the society. First of all we speak about those conditions in which money represent a powerful factor not only in economical processes, but impact on development of an individual almost in all stages of his economical socialization. A significant element of such perceiving of money is problem of attitude to money, which is significantly changing in dependence of development of market relationships.

For a long time, the soviet system cultivated a feeling in population that money represent a wrong and accumulation of money would lead to nothing good in the future. Such a stereotype became usual especially in attitude of older generations to money. Today, as shown by sociological investigations, a kind of psychological balance appeared, which connect money with labor and economizing practices. For example, according to data of Institute of sociology of National Academy of Sciences of Ukraine in Kiev in mid of the first decade on 21st century 52.4% of respondents expressed a tolerant attitude to richness, i.e. to money under condition that it was gathered due to a honest labor.

At present money in Ukraine represent one of significant factors of national identification, which manifest independence of the Ukrainian nation, its effort for independence and sovereignty. For example, symbol of the trident, representing the Ukrainian state coat-of-arms, came to Ukraine as a family symbol of the House of Rurik depicted on coins of the old-Russian douches Vladimir the Great. At the same time the modern Ukrainian money reflected even not too much obvious changes in ideological position of the national identity (Z. Skrinnik). It can be seen especially in outlook of the one-hrivna note. In its first issue, put in circulation on 2 September 1996, the portrait of Vladimir the Great is typologically close to his portraits on coins minted at time of its ruling – the zlatniks and srebrniks – depicted in the Illustrated History of Ukraine by M. Hrushevski. The douches Vladimir is presented her in the entire greatness of a monarch personality, with crown, without beard, with long mustaches that were later characteristic of the Kazaks. Such outlook of douches of Kijev Russia also corresponds to witnesses of foreign ambassadors noted in historical sources. However, in 2004, when the political orientation of the president Leonid Kuchma started to have character of vassal relationship to Russia, portrait of Vladimir the Great, which the Ukrainians cold admire on notes, changed. The crown was replaced by a cap; a beard and long hairs appeared on

the portrait – the portrait was adopted to typical outlook of a Russian boiar.

The modern people are characterized not only by presence of money, but also by ability to use it. Or Ukraine it is one of most significant tasks. It is inevitable to the money “work” for the people. Such setting of the problem is connected, to a high degree, with development of the banking system. When in 2005 21.1% of respondents were willing to deposit their money in the state bank, only 6.4% of them were willing to deposit them in Ukrainian commercial bank, but 13.9% in a foreign bank. At the same time, even 39.5% of respondent perceived negatively the possibility to deposit money in a banking institute as such. In addition, in conditions of the financial crisis, there were observed negative tendencies in attitude of population to the Ukrainian banking system. In February 2009 even 79.6% of population expressed absolute mistrust to the banking system. The global problem undermines authority of the existing banking system and a time will be necessary to increase credibility of banking institutes. On other hand, according to opinion of experts, the crisis period increases significance of relative weight and credibility to electronic money. The s.c. e-banking represents now in Europe the more popular form of management of economical activities. At the same time, as shown by comparative investigations in Central and East Europe, this type of financial services is the less popular just in Ukraine. The basic problem is the fear from insufficient security of such kind of services. The most popular (84.8%) in Ukraine is the service based on information about personal account. Motivation to open an account is, however, characteristic only for 34.4% of respondents. For comparison, in Poland 89.3% of respondent use e-banking to open an account (A. Dąbrowska, M. Janos-Kreslo, 2009). Development of electronic banking is connected, to a considerable degree, with increase in number of Internet users in Ukraine and increase of experience with Internet sailing and use of credit cards. Investigations show a direct dependence between mode of paying of purchases and level of income and education of people – the higher education and income; the oftener the credit cards are used. On contrary 7.5% of respondents never heard about Internet banking and 26.2% of Ukrainians prefer to pay purchase by cash before paying through Internet.

The attitudes to use of money in the present-day Ukraine indicate contradictions in processes running of financial sphere and money circulation. At the same time, many aspects in this sphere depend not only on the state policy, but also on people consciousness, on their perceiving of innovations in banking sphere, as well as on creation of a new financial culture, which would meet the local demands, but also the integration tendencies in Europe.

Развитие современного украинского общества происходит в непростых социально-экономических и политических условиях, когда деньги становятся не только символом инструментальных возможностей человека по приобретению материальных благ, но и средством влияния практически на все сферы общества. Речь идет прежде всего о тех условиях, в которых деньги действительно являются мощным фактором не только экономического прогресса, но и способствуют развитию человека на всех этапах его экономической социализации. Важным элементом такого восприятия

денег является проблема отношения к деньгам, которое существенно изменяется по мере развития рыночных отношений.

Долгие годы советская система воспитывала у человека чувство, что деньги – это зло и поэтому накопление денег ни к чему хорошему не приведет в будущем. Такой стереотип оказался очень жизненным особенно в отношении старшего поколения. Сегодня, как свидетельствуют данные социологических исследований, наметилось некоторое психологическое равновесие, когда деньги связываются с трудом и

положительной накопительской практикой. Так, за данными Института социологии НАН Украины (г. Киев) на середину 2000-х годов 52,4% опрошенных в отношении к богатству (т. е. к деньгам) высказывали толерантные суждения при условии, если все это заработано честным трудом.

В современной Украине деньги становятся одним из важных факторов национальной идентификации, которая указывает на самобытность украинского народа, на его стремление к независимости и суверенитету. Как пример, символ - тризуб, национальный герб Украины, пришел к нам как родовой знак Рюриковичей, вычеканенный на монетах древнерусского князя Владимира Великого. При этом современные украинские деньги оказались чувствительными даже к не очень заметным изменениям в идеологическом статусе национальной идентичности (З. Скринник). В частности, это можно увидеть на дизайне односторонней купюры. В первом ее варианте, введенном в обращение 2 сентября 1996 г., портрет Владимира Великого представлял собой типаж, приближенный к изображениям князя на монетах, чеканных во времена его правления - златниках и серебряниках, - приведенных в "Иллюстрированной истории Украины" М. Грушевского. Князь Владимир представлен здесь во всей полноте монаршего величия: в короне, без бороды, с длинными усами, которые позже были характерны для козаков. Такое описание внешнего вида князей Киевской Руси отвечает также свидетельствам иностранных послов, приведенным в исторических источниках. Однако в 2004 г., когда политический курс президента Л. Кучмы все более выразительно набирал вассальных черт относительно России, изменился образ Владимира Великого, что его постоянно видели украинцы на денежной купюре, - корону заменила шапка, появились борода и длинные волосы - портрет князя был подогнанным под типаж российского боярина.

Современного человека отличает не только наличие денег, но и умение ими пользоваться. Для Украины - это одна из важнейших задач. Необходимо, чтобы деньги «работали» на человека. В значительной мере такая постановка проблемы относится к развитию банковской системы. Если, по состоянию на 2005 год, 21,1% опрошенных готовы были свои сбережения хранить в государственном банке, в национальном коммерческом - 6,4%, в заграничном - 13,9% (при этом 39,5% населения негативно

расценивало саму возможность хранения денег в банковских учреждениях), то в условиях финансового кризиса отмечены негативные тенденции по отношению к национальной банковской системе. По состоянию на февраль 2009 года 79,6% населения высказало полное недоверие банковской системе. Указанная глобальная проблема сегодня подрывает авторитет устоявшейся денежной системы и требуется время, чтобы возродить доверие к банковским институтам. С другой стороны, по мнению экспертов, в кризисный период увеличивается значение удельного веса и доверия к электронным деньгам. Так называемый е-банкинг (e-banking) является сегодня в Европе все более популярной формой ведения экономической деятельности. При этом, как показывают сравнительные исследования реализованные в Центрально-Восточной Европе, этот вид услуг в Украине пользуется наименьшей популярностью. Основная проблема - боязнь относительно безопасности такого вида услуг. Наибольшей популярностью в этой сфере среди жителей Украины пользуется услуга, основанная на информации о личном счете - 84,8%. Мотивация открытия счета характерна только для 34,3% от числа опрошенных. Для примера, в Польше е-банкинг для открытия счета использует 89,3% населения (А. Домбровская, М. Янос-Кресло, 2009). Развитие е-потребления значительной мерой связано с ростом количества Интернет-пользователей в Украине и ростом осведомленности о превосходствах Интернет-коммерции, а также платежных карт. Исследования показывают прямую зависимость между способом оплаты покупок и уровнем доходов и образования человека - чем выше образование и доходы, тем чаще используются платежные карты. При этом 7,5% потребителей вообще не слышали об интернет-деньгах, а 26,2% украинцев предпочитают оплачивать покупки в Интернете наличными.

Указанные особенности использования денег в современной Украине указывают на противоречивость процессов, происходящих в денежной сфере и денежном обращении. При этом многое зависит в этой сфере не только от политики государства, но и от массового сознания, его восприимчивости к инновациям в банковской сфере, а также от формирования новой денежной культуры, которая отвечала бы современным требованиям не только национального, но и общеевропейского интеграционного развития.

Белорусские памятные монеты: становление нумизматического рынка

Bieloruské pamätné mince

Belarusian commemorative coins: numismatic market

Александра ВОРОБЬЕВА

National Bank of the Republic of Belarus Nezavisimosty 20Ave., 220008 Minsk, Belarus, Vorobjva@nbrb.by

Prvé bieloruské pamätné mince boli vydané koncom roku 1996. Numizmatický trh v Republike Bielorusko sa vtedy len začínal formovať. Pri absencii stáleho dopytu bol predaj mincí malý. V roku 2001 sa zástupcovia národnej banky prvý raz zúčastnili svetovej numizmatickej výstavy v Bazileji vo Švajčiarsku. Získali niekoľko výhodných ponúk, čo umožnilo vstúpiť na medzinárodný numizmatický trh a bez vloženia vlastných prostriedkov získať zisk v podobe podielu na každej minci predanej v zahraničí.

V roku 2001 začal dopyt po pamätných minciach aj na domácom trhu. Bolo treba šesť rokov na to, aby sa začal formovať stály dopyt po pamätných minciach. Podiel predaných mincí z celkového počtu vydaných mincí predstavoval v roku 2000 71%, v roku 2001 69%, v roku 2002 71%, v roku 2003 79,4% a v roku 2004 86%.

Rastúci trend predajnosti mincí umožnil zvýšiť náklady nových sérií pamätných mincí vydaných v roku 2004 a v roku 2005 zaviesť dve nové série. Pri dávnejšie zavedených sériách pamätných mincí Bieloruské mestá, Bieloruské architektonické pamiatky, Bieloruské národné parky a rezervácie sa náklady, predstavujúce základné kritéria série, nemenili.

Ako odpoveď na rastúci dopyt obyvateľstva bol zvýšený počet tém pamätných mincí vydaných v jednom roku. V priemere do roku 2002 národná banka vydávala 3 – 5 mincí, v rokoch 2002 a 2003 sedem a v roku 2004 už 12. V roku 2005 v súhlase s emisným plánom pamätných mincí bolo vydaných 17 mincí.

Prístupy k emisii pamätných mincí Republiky Bielorusko získali uznanie na medzinárodnej úrovni. V roku 2005 bieloruské pamätné mince zvíťazili v dvoch nomináciách a získali hlavnú cenu v prestížnej súťaži Minca roka (COTYX), organizovaná známym americkým vydavateľstvom Krause

Publications. Dodnes bieloruské pamätné mince získali celkom 14 cien, z čoho dvakrát získali dokonca Grand Prix na medzinárodných súťažiach.

V súťaži Minca roka boli ocenené:

- 100-rubľová minca Bieloruský balet (2003) – Minca roka 2005 a Minca s najlepším umeleckým riešením 2005
- strieborná 20-rubľová minca Labuť – šipun. Najlepšia minca kráľovského rozmeru 2005,
- 20-rubľová minca „Veľká noc“ – Minca s najlepším umeleckým riešením 2007,
- 20-rubľová minca Maslenica – Najlepšia minca kráľovského rozmeru 2009,
- strieborná 1000-rubľová minca Krst Jefrosiny Potockoj – Najlyrickejšia minca 2009.

V súťaži „Mincové súhvezdie“ organizovaná ruským vydavateľstvom Water Mark boli ocenené:

- strieborná 1000-rubľová minca Krst Jefrosiny Potockoj – Minca roka 2008
- 50-rubľová minca Sokol-sapsan“ – Zlatá minca 2007,
- 20-rubľová minca Legenda o bocianovi – Strieborná minca 2008,
- 1000-rubľová minca „Krst Jefrosiny Potockoj“ – Cena sympatie divákov 2008,
- zlatá 50-rubľová minca Mikuláš divotvorec – Cena sympatie divákov 2009,
- 20 rubľová minca Legenda o kukučke – Diplom druhého stupňa,
- strieborná 200-rubľová minca Bieloruský balet 2007 – Diplom druhého stupňa,
- strieborná 20-rubľová minca Maslenica – Diplom druhého stupňa,
- strieborná 20-rubľová minca Novoselje – Diplom tretieho stupňa.

The first commemorative coins were issued by end of 1996, when the numismatic market started to emerge in Belarus. At absence of a stable demand, the sailing of coins was very limited. In 2001 the representatives of the national bank took part for the first time on the World Numismatic Exposition in Basel in Switzerland. They gathered several favorable offers, which made possible to enter on the international numismatic market and, without investing own money, to profit from share on sailing the coins abroad.

In 2001 demand for commemorative coins also increased in Belarus. However, six years were necessary for stabilization of the demand for commemorative coins. Portion of sold coins from the total number of issued coins was 71% in 2000, 69% in 2001, 71% in 2002, 79.4% in 2003 and 86% in 2004.

Increasing sailing rate of coins made possible to rise up number of commemorative coins newly issued in 2004 and

to introduce two new series in 2005. At the earlier introduced series of commemorative coins (Byelorussian towns, Byelorussian architectonical monuments, Byelorussian national parks and nature reserves) representing basic criteria of the commemorative coins number of issued exemplars did not change.

In order to meet demand of public, number of themes of commemorative coins issued in one year ncreased. Until 2002, the national bank issued in average 3 – 5 coins a year, in 2002 and 2003 seven, but in 2004 already 12. In 2005, in accordance with emission plan, 17 coins were issued.

Approach to issue of commemorative coins of the Republic of Belarus was many times appreciated at international level. In 2005 the Byelorussian commemorative coins won in two nominations and obtained the main prix in the prestige competition Coin of the Years (COTYX) organized

by the famous publishing house Krause Publications. Up to present, the Byelorussian commemorative coins were awarded by 14 prices, among which Grand Prix was awarded twice at international competitions.

Competitions Coin of the Year:

- 100- ruble coin "Byelorussian ballet" (2003) – Coin of 2005 and Coin with Best Artistic Solution 2005,
- silver 20-ruble coin "Swan" – Best Coin of the King Size 2005,
- the 20-ruble coin "Easter"– Coin with the Best Artistic Solution 2007,
- silver 20-ruble coin Maslenica – Best Coin of the King Size 2009,
- silver 1000-ruble coin Baptism of Jefrosina Pokotskaya – The Most Lyric Coin 2009.

Первые белорусские монеты были выпущены в конце 1996 года. Нумизматический рынок в Республике Беларусь только начинал формироваться. В отсутствие стабильного спроса, реализация монет была незначительна. В 2001 году представители Национального банка впервые приняли участие во Всемирной нумизматической выставке (г. Базель, Швейцария). Поступило несколько выгодных предложений, что позволило выйти на международный нумизматический рынок и без вложения собственных средств получать прибыль в виде роялти от каждой выпущенной и проданной монеты за пределами страны.

С 2002 года началась положительная тенденция роста спроса на памятные монеты на внутреннем рынке. Понадобилось 6 лет, чтобы начал формироваться устойчивый спрос на памятные монеты. Процент реализации монет от общего количества выпущенных в обращение монет составил: в 2000 году - 71%, в 2001 году - 69%, в 2002 году - 71%, в 2003 году - 79,4 и в 2004 году - 86%.

Тенденция роста реализации монет позволила увеличить тиражи новых серий памятных монет, выпущенных в 2004 году, и ввести еще две новые серии в 2005 году. Для ранее введенных серий «Города Беларуси», «Памятники архитектуры Беларуси», «Национальные парки и заповедники Беларуси», тиражи, являясь одним из базовых составляющих критериев серии, не менялись.

Реагируя на увеличивающийся спрос населения, было увеличено количество наименований выпускаемых памятных монет в год. В среднем, до 2002 года, Национальный банк выпускал в обращение 3-5 наименований монет, в 2002, 2003 гг. - 7 наименований монет, в 2004 г. - 12. В 2005 году в соответствии с Программой выпуска памятных монет выпущено в обращение 17 наименований памятных монет.

Подходы к выпуску памятных монет Республики Беларусь признаны на международном уровне. В 2005 году белорусские монеты победили в двух номинациях

The competition "Coin Constellation" organized by the Russian publishing House Water Mark:

- silver 1000-ruble coin Baptism of Jefrosina Pokotskaya – Coin of 2008,
- 50 ruble coin Falcon-sapsan – Golden Coin of 2007,
- 20-ruble coin Legend about stork – Silver Coin of 2008,
- silver 1000-ruble coin Baptism of Jefrosina Pokotskaya – Prix of Spectators Sympathy 2008,
- 50 ruble coin Nicolaus The Mirracle-Worker – Prix of Spectators Sympathy 2009,
- silver 20-ruble coin Legend about – Diploma 2nd degree,
- silver 200-ruble coin Byelorussian ballet 2007 – Diploma 2nd degree,
- silver 20-ruble coin Maslenica – Diploma 2nd degree,
- silver 20-ruble coin Novoselje – Diploma 3rd degree.

и завоевали главный приз в престижном конкурсе «Монета года» (COTY), организованном известным американским издательством «Краузе Пабליкейшнс». В настоящее время на счету памятных монет Республики Беларусь 14 побед, из них дважды наши платежные средства завоевывали гран-при в международных конкурсах.

Конкурс «Монета года»: «Монета года 2005» и «Монета с лучшим художественным решением 2005» - серебряная монета 100 рублей «Белорусский балет» (2003 г.); «Лучшая монета королевского размера 2005» - серебряная монета 20 рублей «Лебедь-шипун»; «Монета с лучшим художественным решением 2007» - серебряная монета 20 рублей «Вялікдзень»; «Лучшая монета королевского размера 2009 - серебряная монета 20 рублей «Масленіца»; «Самая лирическая монета 2009 - серебряная монета 1 000 рублей «Крест Евфросиньи Полоцкой».

Конкурс «Монетное созвездие», организованный издательским домом «Уотер Марк», Россия. «Монета года 2008» - серебряная монета 1 000 рублей «Крест Евфросиньи Полоцкой»; «Золотая монета 2007» - монета 50 рублей «Сокол-сапсан»; «Серебряная монета 2008» - монета 20 рублей «Легенда об аисте»; «Приз зрительских симпатий 2008» - серебряная монета 1 000 рублей «Крест Евфросиньи Полоцкой»; «Приз зрительских симпатий 2009» - золотая монета 50 рублей «Николай Чудотворец». Дипломами второй степени отмечены: серебряная монета 20 рублей «Легенда про кукушку»; серебряная монета 200 рублей «Белорусский балет 2007»; серебряная монета 20 рублей «Масленіца»; третьей степени - серебряная монета 20 рублей «Новоселье».

Белорусские монеты завоевали признание жюри международного конкурса нумизматического филателистического объединения г. Виченца, Италия. В 2007 году и 2009 гг. дипломами второй степени отмечены: серебряная монета 20 рублей «Тысяча і адна ноч» и серебряная монета 20 рублей «Наваселле».

Mince Národnej banky Republiky Bielorusko ako príklad medailérskeho umenia

Coins of the National Bank of Republic Belarus as example of medallor art

Манеты Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь як прыклад медальернага мастацтва

Валерый Францавіч КАЛЯСІНСКІ

Беларуская дзяржаўная ўніверсітэта культуры і мастацтваў, ул. Б. Берута, д. 22, к-1, кв. 63, 22 0074 Мінск, БЕЛАРУСЬ

Emisia mincí Národnej banky Republiky Bielorusko predstavuje epochálny fenomén v medailérskom umení v Bielorusku. Významná je aj tým, že započala novú etapu v stvárnení bieloruských platidiel. Emisia mincí vyžaduje nielen vyriešenie technických problémov, ale aj prípravu špecializovaných medailérov schopných umelecky stvárať bieloruské platidlá. V tomto smere sa objavila celá plejáda umelcov, s rôznym štýlom a umeleckým prístupom. Treba vyzdvihnúť umeleckú úroveň mincí navrhnutých T. Radzivilkom, Zimenkom a inými.

Veľmi významnou skutočnosťou je, že sa začala formovať bieloruská škola medailérskeho umenia. V období 1996 – 2007 sa stvárnenie mincí NB RB vyvíjalo tak z výtvarnej, ako aj žánrovo tematickej stránky, čo našlo výraz v mnohostrannosti formálnych prístupov a bolo predmetom diskusie predstaviteľov bieloruského politického a hospodárskeho života. V Bielorusku pôsobí škola medailérskeho umenia, ktorá má tvorivý potenciál. Súčasní medailéri v svojej práci využívajú skúsenosti svojich predchodcov. Stvárnenie bieloruských mincí sa deje v rôznych umeleckých smeroch. Jednotlivým medailérom sa podarilo rozvinúť individuálny originálny štýl, týka sa to najmä Zimenka, Tatjany Zaskevič a Tatjany Radzivilko.

V stvárnení niektorých mincí sa používajú kompilácie s dielami známych medailérov. Plastický výraz súčasných

bieloruských mincí je čoraz viac prepracovaný. Možno vyzdvihnúť, že v niektorých prípadoch sa medailérske umenie prelína s takými druhmi súčasného umenia ako šperkárstvo, čo dovoľuje rozšíriť hranice, nedostupné tradičným sochárskym technikám a technológiám. Pri tvorbe medailí sa sústavne dopĺňa a rozširuje arzenál nových objavov a prostriedkov. Technická úroveň mincí NB RB zodpovedá najvyššej svetovej úrovni. Na stvárnení mincí NB RB sa podieľajú spravidla predstavitelia dekoratívneho užitého umenia, výnimkou je Tatjana Radzivilko, absolventka výtvarníckej fakulty Bieloruskej akadémie umení.

Skutočnosť, že medzi medailérmi, ktorí navrhujú mince, chýbajú sochári, sa považuje za výsledok historických okolností. Profesionálna disciplína portrét – je úlohou sochára. Pritom nezodpovedá líce a rub mincí venovaným Usjaslavu Divotvorcovi, Eufrasine Polascké, Sofii Galšanské. Napríklad líce mince venovanej Sofii Galšanské je stvárnené pomerne dokonale, ale je z výtvarného hľadiska slabý. Medailér má svoj vlastný prístup.

Niekoľko slov treba povedať i o náklade mincí. Existuje celosvetová prax, že náklad 1000-2000 kusov pre zberateľov zabezpečuje ich predaj a zvýšený záujem v budúcnosti. Záverom treba vyzdvihnúť, že pomerne krátky čas mince NB RB, vďaka vysokej profesionálnej úrovni a dlhej tradícii, sa svojím stvárnením môžu stať pozoruhodným fenoménom bieloruského umenia.

Issue of coins of the National Bank of Republic Belarus represents an exceptional phenomenon in the medallist art in Belarus. It is also significant by the fact that it initiated a new stage in creation of the Byelorussian media of payment. Issuing coins needs not only solution of technical problems, but also training of specialized medallists being able to design the Byelorussian media of payment. In this direction many artists, with different style and artistic approach appeared. It is necessary to appreciate the artistic level of the coins designed by Alexander Zimenko, Tatiana Zaskevich, Tatiana Radzivilko and others. Very important is also the fact that an independent Byelorussian school of medallist art started to be formed. In the years 1996 – 2007 the designing of the coins of NR RB developed as from the artistic side, as from the side of genres and themes. It is manifested in diversity of formal approaches and it was objective of discussions of representatives of the Byelorussian political and economical life.

The Byelorussian school of medallist art has a great creative potential. At they work, the medallists use experience of their ancestors. Designing of the Byelorussian coins runs in different artistic directions. Each medallist succeeded to develop individual and original style, especially Alexander Zimenko, Tatiana Zaskevich and Tatiana Radzivilko.

Design of some coins is based on compilation of works of the known medallists. The plastic expression of the present Byelorussian coins is the more perfected. It can be stressed that in some cases the medallist art interferes with such kinds of the modern art like designing the jewels. It allows shifting the horizons inaccessible to the traditional sculptor techniques and technologies. At designing medals, the scale of discoveries and means is systematically completed and widened. The technical level of coins of NB RB corresponds with highest world level. As a rule, at designing coins of NB RB, representatives of decorative applied art participate. An exception is Tatiana Radzivilo, absolvent of Department of Design of the Byelorussian Academy of Arts. The fact that sculptor are absent among the medallist designing the coins is considered as a result of historical circumstances. The professional discipline portrait is a sculptor's task. At the same time the obverse of coins dedicated to Usjaslav Wonder-Worker, Eufrasina Polaska and Sofia Galshanska does not correspond the reverse. For example obverse of the coin dedicated to Sofia Galshanska is designed almost perfectly, but the reverse is weak from the artistic point of view. Medallist has his own approach.

Several words are to be sad about number of issued coins. A worldwide practice exists, that 1000 – 2000 pieces for collectors guaranties their sailing and increased interest in the future. Finally, it is to be enhanced that, within

a short time, the coins of National Bank of Republik Belarus, due to their high professional level and a long tradition, can become a remarkable phenomenon of the Byelorussian art.

Выпуск у абарачэнне манет Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь з'яўляецца эпохальнай з'явай у медальерным мастацтве Беларусі. Знамянальна гэта падзея і тым, што пачаўся новы этап у афармленні беларускіх грошай. Выпуск манет патрабаваў вырашэння не толькі тэхнічных праблем, але і падрыхтоўкі спецыялістаў-медальераў, якія павінны вырашыць мастацкае афармленне на беларускіх грошах. З'явілася цэлая плеяда мастакоў, розных па стылю, мастацкаму почарку. Трэба адзначыць высокі мастацкі ўзровень манет, спраектаваных Т. Радзівілка, Зіменка і інш.

Вельмі важна, што пачала складацца свая беларуская школа медальернага мастацтва.

За перыяд з 1996 па 2007 год афармленне манет НБ РБ эвалюцыяніравала як у форме, так і ў жанраватэматычнай частцы, што знайшло адлюстраванне ў рознабаковасці фармальных трактовак і было абумоўлена рознымі фактарамі палітычнага і эканамічнага жыцця беларускага грамадства. У Беларусі існуе школа медальернага мастацтва, маюцца творчыя напрацоўкі. Сучасныя медальеры працуюць, выкарыстоўваючы вопыт папярэдніх. Афармленне беларускіх металічных грошай адбываецца ў розных мастацкіх накірунках. Асобным медальерам удалося выпрацаваць індывідуальны арыгінальны стыль. Гэта датычыцца Зіменка, Т. Заскевіч, Т. Радзівілка.

У афармленні некаторых манет выкарыстаны кампіляцыі з творчасці вядомых медальераў. Пластычны язык сучасных беларускіх манет становіцца ўсё больш рознабаковым. Можна адзначыць, што

ў некаторых выпадках медальернае мастацтва змыкаецца з такімі відамі сучаснага мастацтва, як ювелірнае мастацтва, што дазваляе расшырыць межы, не задавальняючыся традыцыйнымі скульптурнымі тэхнікамі і тэхналогіямі. Пры вытворчасці медалёў пастаянна папаўняецца і расшыраецца арсенал новых прыёмаў і сродкаў. Тэхнічны ўзровень выканання манет НБ РБ адпавядае апошнім дасягненням у свеце. У афармленні манет Нацыянальнага банка РБ удзельнічаюць, як правіла, мастакі дэкаратыўна-прыкладнага мастацтва. Выключэнне складае Т. Радзівілка, выпускніца мастацкага факультэта БАМ. Адсутнасць сярод медальераў прафесійных скульптараў заўважаецца, калі выпускаюцца манеты, прысвечаныя гістарычным дзеячам. Прафесійна вылепіць партрэт – задача скульптара. Таму не супадае аверс з рэверсам манет, прысвечаным Усяславу Чарадзею, Еўфрасінні Полацкай, Соф'і Гальшанскай. Напрыклад, аверс манеты Соф'і Гальшанскай выкананы дастаткова прыбабна, то рэверс з мастацкага боку выглядае слаба. Кожны медальер мае свой пазнавальны почырк.

Некалькі слоў трэба сказаць і пра наклад манет. Існуе такая сусветная практыка, калі наклад у 1000-2000 выпускаецца для калекцыянераў, што забяспечвае імгненную рэалізацыю і павышаны попыт у наступным.

Падсумоўваючы, трэба адзначыць, што за дастаткова кароткі тэрмін, дзякуючы высокай прафесійнай падрыхтоўцы і моцным традыцыям манеты НБ РБ па свайму афармленню здолелі стаць заметнай з'явай у мастацтве Беларусі.

Slovenské pamätné a zberateľské mince venované ochrane prírody a národným parkom

Slovak commemorative and collector coins dedicated to nature protection and national parks

JOZEF SLAVKOVSKÝ

*Slovenská numizmatická spoločnosť pobočka Košice, Ružínska 11, 040 11 Košice
e-mail: jozef.slavkovsky@gmail.com*

Slávny taliansky ekolog Fran­co Tassi napísal, že motív ochrániť prírodu sa nezrodil na kontinentoch starovekej civilizácie, ale v panenskej koloniálnej krajine. Zaiste to bol ten veľký kontrast rýchleho ničenia prírodného prostredia, ktorý silne zasiahol tých najcitlivejších. Človek 19. storočia si zrazu uvedomil, že planéta Zem je nezvyčajne krásna a napriek svojim nepriaznivým až katastrofickým zásahom do prírody v záujme civilizácie a jednostranne chápaného pokroku si chce uchovať časti prírody neporušené.

Na základe takéhoto poznania bol 1. marca 1872 prezidentom USA Grantom podpísaný zákon o vzniku Yellowstone­ského národného parku. Všetky národné parky sveta sa môžu považovať za jeho potomstvo. Priekopníckou krajinou národných parkov v Európe sa stalo Švédsko, keď v roku 1909 prijalo ako prvé zákon o ochrane prírody. Postupne vznikali národné parky v Nemecku, Francúzsku, Švajčiarsku, Španielsku a v ďalších štátoch. V súčasnosti sa počet národných parkov vo svete pohybuje na hranici okolo 5000. Vo Florencii vzniklo stredisko pre dokumentáciu národných parkov – CEDIP. Zároveň ich eviduje aj IUCN (Medzinárodný zväz pre ochranu prírody a prírodných zdrojov) v Cambridgi.

Prvý národný park na Slovensku bol vyhlásený roku 1948 na základe zákona SNR č. 11, a to Tatranský národný park. V súčasnosti je na Slovensku deväť národných parkov. Sedem z nich je predstavených na pamätných minciach, ktoré sú výrazným propagátorom ochrany prírody a krajiny, ale aj ozajstným umeleckým dielom realizovaným v kove.

The famous Italian ecologist Fran­co Tassi has written that the motive to protect Nature did not arise in continents of antique civilization, but in a virgin colonized country. Doubtless it was the great contrast of the rapid damaging the nature environment, which impacted the most sensible people. The humans of 19th century discovered the Earth to be an extraordinarily wonderful and in spite of their negative, often even catastrophic interventions into nature in interest of civilization and unilaterally understood progress they started to develop efforts to preserve at least some parts of the nature intact.

Basing on such knowledge, on 1 March 1872 the president of USA signed the Act on Establishment of the Yellowstone National Park. All national parks of the World can be taken as its posterity. In Europe, the pioneer country of national parks was Sweden that adopted, as the first country, an act on nature protection in 1909. Gradually the national park were established in Germany, France, Switzerland, Spain and other countries. At present, number of national parks in the world moves around 5,000. A center for documentation of national parks – CEDIP – was founded in Florence. At the same time, they are registered by IUCN in Cambridge.

Postupne od roku 1995 až po rok 2008 Národná banka Slovenska venovala pamätné mince nominálnej hodnoty 500 Sk týmto parkom:

1995	Národný park Slovenský raj,
1997	Pieninský národný park,
1999	Tatranský národný park,
2001	Národný park Malá Fatra,
2005	Národný park Slovenský kras,
2006	Národný park Muránska planina,
2008	Národný park Nízka Tatry

Po vstupe do eurozóny sú to zberateľské mince v nominálnej hodnote 20 euro a to:

2009	Národný park Veľká Fatra,
2010	Národný park Poloniny

Výtvarné návrhy uvedených pamätných a zberateľských mincí vytvorili siedmi autori, ktorí taktiež spolupracovali s ateliérom mincovne pri ich realizácii. Práve vzájomná spolupráca sa výraznejšie odzrkadlila na kvalite týchto pamätných a zberateľských mincí, ktoré svojou umeleckou a technologickou úrovňou šíria dobré meno príslušnej mincovne, najmä Mincovni Kremnica.

Pamätné a zberateľské mince venované národným parkom Slovenska približujú našej i zahraničnej verejnosti postoj Slovenska k ochrane prírody a krajiny. Zároveň svojou umeleckou a remeselnou kvalitou, robia radosť všetkým zberateľom mincí. Uvedené skutočnosti vyplývajú z dejinného vývoja našej krajiny a tradícií, mincovníctva a vzťahu ľudu tejto krajiny k prírode.

The first national park in Slovakia, the Tatra National Park, was established in 1948, basing on the Act No. 11 of The Slovak National Council. At present, nine national parks exist in Slovakia. Some of them are shown on the commemorative coins, which expressively promote the nature and landscape protection and also represent an admirable artistic work made of metal.

From 1995 to 2008, the National Bank of Slovakia dedicated the commemorative coins of the face values of 500 Slovak crowns to the following national parks:

1995	Slovenský Raj Mts.
1997	Pieniny Mts.
1999	High Tatra Mts.
2001	Malá Fatra Mts.
2005	Slovenský kras Karst
2006	Muránska planina plateau
2008	Low Tatra Mts.

After introduction of euro, the following collector coins of 20 euros were dedicated to two national parks:

2009	Veľká Fatra Mts,
2010	Poloniny Mts.

The commemorative and collector coins mentioned above

were designed by seven authors, who also collaborated with the ateliers of the respective mint at their realization. Just the mutual collaboration positively influenced quality of these coins, which spread the good image of the respective mint, first of all the Mint of Kremnica.

The commemorative and collectors coins dedicated to the Slovakia's national parks of show to the public in Slo-

vakia and abroad the Slovakia's attitude to nature and landscape protection. At the same time they make pleasure, by their artistic and craftwork quality, to all coin collectors. These facts result from the Slovakia's historical development, traditions of coinage and attitude of Slovak citizens to the nature.

Неизданное творческое наследие литовского нумизмата С. Янушониса

Nevydaný literárny odkaz litovského numizmatika S. Janušonisa

Unpublished literary heredity of the Lithuanian numismatist S. Jaušonis

Даля ГРИМАЛАУСКАЙТЕ¹⁾ & Иван СИНЧУК²⁾

¹⁾ *Lietuvos nacionalinis muziejus, Arsenalo 1, LT-01143 Vilnius,*

²⁾ *Ishevskogo 6-53, Minsk, sintchouk@tut.by*

Литовский нумизматик Станисловас Янушонис (1. 2. 1937 – 21. 7. 1983) представил в 1980 кандидатскую диссертацию на тему Инфляция меденных монет в роках 1660–1663 в Литовском великокняжестве и ее политико-хозяйственные причины. Рукопись имеет 204 страниц и состоит из двух частей, в которых описан ход событий по хронологическим этапам. Первая часть посвящена генезису инфляции (события Русско-шведской войны, которые привели к возникновению конфедерации войск Литовского великокняжества, шляхетским восстаниям, хозяйственному и демографическому упадку, финансовые вопросы на сессии в 1659, раздача литовских меденных монет в Уяздовской монетной в 1660 – 1661). Вторая часть посвящена дальнейшему развитию инфляционных процессов (отношения шляхты и войска к инфляции и дальнейшие инфляционные приготовления в 1662–1663, раздача литовских меденных шиллингов в Оливской монетной в 1663).

Работа представляет собой законченное монографическое исследование,

The Lithuanian numismatist Stanislovas Janusonis (1 February 1937 – 21 July 1983) presented, in 1980, a Ph.D.-thesis on the theme Inflation of Cooper Coins in Grand Duchy of Lithuania in 1660–1663 and its political and economical causes. The Manuscript has 204 pages and consists of two parts chronologically describing development of the events. The first part deals with inflation genesis (events of Russian-Swedish War, which lead to origin of confederation of armies of Grand Duchy of Lithuania, nobility uprisings, economical and demographical break down, financial problems discussed in Parliament in 1659, minting of Lithuanian copper coins in the mint of Ujazdów in 1660–1661). The second part deals with continuation of inflation processes (relationship of nobility and army to inflation and next inflationist preparations in 1662–1663, as well as minting of Lithuanian cooper shillings in the mint of Oliwa in 1663).

The dissertation represents a finished scientific work

Литовский нумизмат Станисловас Янушонис (1. 2. 1937 – 21. 7. 1983) в 1980 г. представил к защите диссертацию на соискание ученой степени кандидата исторических наук по теме «Медная инфляция 1660–1663 гг. в Великом княжестве Литовском и политико-экономические ее причины». Машинопись имеет объем 204 с. и состоит из двух разделов, в которых описывается развитие событий по хронологическим фазам. Первый раздел посвящен генезису инфляции (военные действия в войне с Россией и Швецией, которые привели к созданию конфедерации войск ВКЛ, магнатским раздорам, хозяйственному и

демографическому регрессу; вопросы финансов на сейме в 1659 г.; производство литовских медных шиллингов на Уяздовском монетном дворе в 1660–1661 гг.). Второй раздел посвящен дальнейшему развитию инфляционных процессов (отношение шляхты и войска к инфляции и дальнейшие инфляционные приготовления в 1662–1663 гг., производство литовских медных шиллингов на Оливском монетном дворе в 1663 г.).

Работа представляет собой законченное монографическое исследование, в котором на широком историческом поле разбирается деятельность двух

анализируя на широком историческом фоне деятельность двух монетных дворов Литовского великокняжества (подписание торговых договоров, начало и конец чеканки монет, доходы и расходы, объем чеканки, монетные знаки). Исследование основано на большом количестве неопубликованных архивных материалов, найденных автором в польских, литовских и украинских архивах. Диссертация сопровождается богатым списком литературы и источников (28 пунктов – классика марксизма-ленинизма, 10 – архивные источники, 10 – печатные документы, 206 – публикации).

Предчасная смерть С. Янушониса и природная смена языковой ориентации в Литве после распада Советского союза способствовали, что его обильная работа не нашла издателя и сочинилась в архивной папке. Эта работа заслуживает издания, с учетом на все еще актуальный материал и как документ исторического мышления во второй половине 20. столетия. Авторы этого вклада развивают усилия на его издание.

The premature death of S. Janušonisa and the natural change in language orientation in Lithuania after disintegration of USSR caused that his admirable work did not find interest of an editor and lays in an archive. However, it deserves publishing, as in regard to its still topical content, as a document of mode of historical thoughts in second half of 20th century. Authors of this contribution develop efforts to publish it.

Работа представляет собой законченное монографическое исследование, в котором на широком историческом поле разбирается деятельность двух

монетных дворов ВКЛ (подписание арендных договоров, начало и окончание производства монет, доходы и расходы, объем продукции, монетные знаки).

Исследование базируется на большом количестве ранее не публиковавшихся архивных материалов, собранных диссертантом в архивах Польши, Литвы и Украины. Оно снабжено обширным списком литературы и источников (28 позиций – классики марксизма-ленинизма, 10 – архивные источники, 10 – печатные источники, 206 – публикации).

Преждевременный уход из жизни исследователя,

закономерная смена после распада Советского Союза языковых ориентиров в Литовской Республике привели к тому, что большая работа, проделанная С. Янушонисом, не нашла своего заинтересованного издателя и легла на архивную полку. Авторы полагают, что труд С. Янушониса достоин увидеть свет и как актуальное до сегодняшнего дня исследование и как памятник исторической мысли второй половины 20 в., и собираются приложить усилия к реализации замысла издания этого труда.

Kremnická mincovňa po roku 1989 – 20 rokov transformác Mint of Kremnica after 1989 – 20 years of transformation

Peter ZORIČÁK

Archívna správa Ministerstva vnútra SR, Križkova 7, 811 04 Bratislava, e-mail: peter.zoricak@mnsr.vs. sk

Kremnická mincovňa sa stala svojim dlhodobým pôsobením na jednom mieste a kvalitou svojej produkcie výstavnou značkou svojho mesta a krajiny a jedinečným svetovým nespochybniteľným fenoménom svojho druhu. Nie vždy ju šťastena obdarila pozornosťou a takisto nebola vždy objektom náklonnosti nadriadenej vrchnosti. Je to podnik, ktorý je viac ako väčšina iných citlivý na politické a mocenské zvraty od priameho vojenského ohrozenia až po nenápadnú poznámku špičkového politika. Toto všetko sa odráža na obchodnom úspechu alebo neúspechu podniku.

Za 682 rokov jej existencie sa striedali obdobia prosperity i úpadku, slávy i živorenia.

Aj bez dlhšieho časového odstupu, ktorý je potrebný na dôkladné spracovanie dejín možno už dnes zaradiť posledné dvadsaťročie medzi historicky najpestrejšie i najdramatickejšie etapy v histórii kremnickej mincovne. Opäť svoju rolu zohrala zmena politického režimu, ktorá sa odohrala v období rýchlej premeny sveta v oblasti informačnej techniky, logistiky, geopolitických zmien v treťom svete a najmä v Európe. V mincovníctve prišlo v tom čase k zavedeniu spoločnej euromeny, ktorej mincové platidlá sa razia z nešpecifikovanej ocele s difúznym pokovovaním a v masovej miere sa používajú bimetalové mince. Toto všetko si vyžaduje vysoké investície do špičkových technológií a obstarávanie veľkých objemov vysoko kvalitných mincových polotovarov. Za ostatných dvadsať rokov prešiel podnik toľkými zmenami ako nikdy predtým. Zriaďovateľom mincovne sa stalo Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Z mincovne sa stala prvá akciová spoločnosť s výhradnou účasťou štátu v bývalej ČSFR. V tom čase prebiehali prípravy na novú sústavu

československých mincí s prevahou ocelového materiálu. Podnik čelil odstaveniu celej raziarne. Pribudli noví zákazníci – Slovinsko, Bangladéš a najmä India s masovými dodávkami. Rozdelenie republiky prinieslo vývoj nových slovenských mincí a veľkú výmenu raziacej techniky. Pribudla nová technika na leštenie polotovarov, stroje na vysekávanie platničiek.

Mincovňa zvládla veľmi náročné splnenie podmienok na eurové mince pre zahraničného záujemcu. Rozšírilo sa spracovanie drahých kovov vybudovaním nového pracoviska s kontinuálnym odlietavím strieborných cánov. Celý vývoj vyvrcholil vybudovaním novej raziarne v starom podniku. Zrušenie zlievárne a valcovne v starom závode umožnilo sústrediť prevažnú časť zariadení a prevádzok do priestorov historickej mincovne. Stará, z prevádzky odstavená raziareň založená v 19. storočí sa zmenila spolu s najstaršími priestormi na atraktívnu expozíciu kremnického mincovníctva. Kremnická mincovňa sa stala jedným z najúspešnejších slovenských exportérov s výrobkami špičkovej kvality ocenených cenou Slovak gold. Počet krajín, kam smerovali mince z Kremnice vzrástol na viac ako šesťdesiat. Podnik je vysoko konkurencieschopný, o čom v poslednom čase svedčia rozsiahle dodávky do štyroch juhoamerických štátov. Oproti roku 1989 sa počet zamestnancov znížil skoro štvornásobne, pričom efektivita vzrástla viac ako dvojnásobne. Za ostatných dvadsať rokov prešla kremnická mincovňa, najstarší nepretržite produkujúci podnik svojho druhu na svete rozsiahlou transformáciou, ktorá z neho urobila vysoko výkonný podnikateľský subjekt so špičkovou technológiou. Tak vznikli podmienky na úspešné pokračovanie slávnych tradícií kremnického mincovníctva.

The mint of Kremnica has become, due to its long-lasting continuous activity in one place and owing to quality of its production, a trade mark of its residence town and region, as well as an unique and undisputable phenomenon sui generis of world-wide significance. But not always it was in focus of attention and not always it was supported by the authorities.

It is a enterprise, which is more-than-other sensitive to political and power changes, from military endangering to a inconspicuous note of a top politician. These all is reflected by its commercial success or failure.

During 682 years of its existence the periods of prosperity and failure alternated.

Even without a longer time distance, which is inevitable for a profound outlining of history, it can be sated that the recent two decades belong to the historically most variable and dramatic stages in the mint's history. It was again a change in the political regime, what run in a period of

fast transformations of information technique, logistic, geopolitical changes in the third world and especially in Europe. In coinage, the grates change was introduction of the common European currency, whose coins are minted from an unspecified king of steel with diffusion plating and the bimetal coins are used in mass scale. All these demand enormous investments in top technology and providing of huge volumes of high quality coin semi-products. During the last 20 years the mint passed so many changes than never before. The Treasury ministry o the Slovak Republic has become the mint's founder. The mint has been transformed into the first anonyme society with exclusive participation of the state in the former Czechoslovakia. At that time, the preparations form minting the new system of Czechoslovak coins, with prevailing use of steel flanks. The mint was forced to met stop of operation of the entire minting department. There appeared new customers – Slovenia, Bangladesh and especially India with mass deliveries. Split-

ting of Czechoslovakia brought development of new Slovak coins and great innovations in minting technology. The new technology for polishing semiproducts and cutting of flanks has been introduced. The mint was able to meet the extremely difficult conditions for minting the eurocoins for a foreign customer. The processing of noble metal was enlarged by building up a new working place for continuous casting silver strips. Building up a new minting department within the historical buildings has terminated the whole development. Liquidation of foundry and rolling-mill in the old buildings made possible to concentrate the major part of equipment into the mint's historical building. The old minting department founded in 19th century, put out of operation, has been transformed together with the oldest room in an attractive museum exposition of minting

in Kremnica. The Mint of Kremnica has become one of the most successful Slovak exporters of top-quality products awarded by the Slovak gold price. Number of countries, to which the coins were exported from Kremnica has exceeded 60. The enterprise is highly competitive, as recently shown by deliveries to four South American countries. When compared with 1989, number of employees decrease more than four times, while the productivity increased more than twice. During the last 20 years the Mint of Kremnica, the world's oldest continuously operating enterprise, passed an extensive transformation, which made from it a highly effective enterprise provided with a top technology. In this way there were created precondition for successful continuation of the famous tradition of minting in Kremnica.

Literárne osobnosti v medailérstve do začiatku 20. storočia

Literati in the medallist art up to 20th century

DANIEL KIANIČKA

*Národná banka Slovenska – Múzeum mincí a medailí, Štefánikovo námestie 10/19, 96701 Kremnica,
e-mail: daniel.kianicka@nbs.sk*

Medailérstvo ako samostatná umelecká disciplína vzniklo v období renesancie, a to v talianskej kultúrnej oblasti. Odtiaľ sa potom rozšírilo ďalej o ostatných časti Európy. Najstaršia medaila s uhorskou tematikou vznikla niekedy v poslednej tretine 15. storočia. Ide o portrétnu medailu kráľa Mateja Korvína od známeho talianskeho sochára Bertolda di Giovanniho. Kolískou domáceho uhorského - či slovenského - medailérstva sa stala Kremnica so svojou mincovňou a jej kvalitnými rytcami, ktorí sa na prelome 15. a 16. storočia začali venovať popri rytí razidiel na mince i tvorbe medailí. Tematicky to boli spočiatku najmä panovnícke, biblické a portrétne medaily. Na tých posledných boli zobrazovaní hlavne predstavitelia štátnej banskej a mincovej správy a poprední mešťania. Neskôr – predovšetkým od 18. storočia - sa okruh osobností rozšíril aj na ostatné oblasti spoločenského života, teda aj na umelcov a medzi nimi i spisovateľov.

Veľkú skupinu renesančných medailí tvorili medailérske práce s biblickými motívmi. Tie majú svojim spôsobom takisto vzťah k literatúre, pretože zobrazujú témy z Knihy kníh - Biblie. Popri obrazových výjavoch nesú aj citácie z biblických textov.

K významným kremnickým renesančným medailérom patrili Lukáš Richter († okolo roku 1585). V roku 1565 vytvoril medailu Pavla Rubigala. Ten sa narodil v Kremnici, kde absolvoval prvé školy, neskôr študoval u Filipa Melanchtona vo Wittenbergu. Rubigal bol významným humanistickým básnikom, to však nebolo hlavným podnetom k vzniku jeho medaily. Dostal sa na ňu vďaka tomu, že bol bohatým banskoštiavnickým ťažiarom, a teda zrejme i objednávateľom medaily.

Okrem strohých popisov sa na medailách vyskytujú aj zaujímavejšie texty, z ktorých niektoré niesli aj akési literárne znaky. Platí to napríklad pre medailu mešťanky Zuzany Höflingerovej z Banskej Štiavnice z 1. polovice 17. storočia od kremnického medailéra Hansa Gueta († 1641). Na jej reverze je totiž v zapletenej stuhe nasledujúci text: ES WÜNDSCH MIR AINER WAS ER WILL SO WÜNDSCH ICH IHM TOPPELT SO - v preklade: Nech mi už želá, kto chce, čo chce, ja mu to prajem dvojnásobne.

Diapazón medailérmi portrétovaných osobností sa rozšíril od 18. a vo veľkom predovšetkým od 19. storočia. Medzi najväčších klasicistických medailérov 19. storočia patrili Jozef Daniel Böhm, rodák zo Spišských Vlachov (1794

- 1865). Medzi Böhmovými cca 100 medailéorskými prácami sú aj dve medaily zobrazujúce spisovateľov. V prvom prípade ide o Tomasa Gargalla (1760 - 1843), talianskeho básnika, v druhom prípade o uhorského lekára a spisovateľa Ferencu von Bene (1775 - 1858).

K významným sochárom a medailérom pôvodcom zo Slovenska patrili i Štefan Schwartz (1851 - 1924). V jeho bohatej tvorbe nájdeme aj medaily na literárne osobnosti. V roku 1911 vytvoril medailu k 60. narodeninám rakúskeho spisovateľa Dr. Antona Bettelheima (1851 - 1920). Bližšie nedatovaná je portrétna plaketa talianskeho renesančného básnika Dante Alighieriho (1265 - 1321). Nedatované sú aj portrétne plakety (medaily) spisovateľa a básnika Johanna Wolfganga Goetheho (1749 - 1832) a básnika Friedricha Schillera (1759 - 1805). V roku 1912 vytvoril Schwartz medailu Felixa Weingartnera, rakúskeho skladateľa a hudobného publicistu a spisovateľa.

V Kremnici v 19. storočí pôsobila päťka kvalitných medailérov viedenského pôvodu. Z nich Henrich Karl vytvoril v roku 1813 medailu na šenkvickeho rodáka historika Martina Juraja Kovačiča (1744 - 1821), ktorý bol i literárnym vedcom. Karol Gerl je zas autorom medaily k 50 rokom literárnej činnosti známeho maďarskeho spisovateľa Móra Jókaiho (1893) a od Jozefa Reisnera je známy plastelinový model medaily spisovateľa Adolfa Wildbrandta.

V Bratislave sa v 19. a na začiatku 20. storočia tvorbe medailí venovala rodina Adlerovcov. Ernest Adler (1888 - po 1926), ktorý študoval vo Viedni a Budapešti, venoval jednu zo svojich prác Dante Alighierimu.

V 19. storočí sa v Uhorsku sformovala aj osobitá maďarská medailérska škola. Jej centrom sa stala Budapešť a patrili k nej i viacerí medailéri pôvodcom zo Slovenska. Viaceré z ich medailí sú venované literárnym osobnostiam. Napríklad maďarskému básnikovi Mihályovi Vörösmartymu, básnikovi Sándorovi Petőfimú, básnikovi Jánosovi Aranymu, spisovateľovi Ferenczovi Herczegovi (z roku 1920), básnikovi Mihálymu Babbitsovi (z roku 1929), Augustovi Strindbergovi či Emilovi Zolovi (1840 - 1902).

Spisovatelia slovenského pôvodu a tvoriaci v slovenskom či slovanskom duchu sa dostali pred rokom 1918 na medaily iba sporadicky. V zbierkach NBS - Múzea mincí a medailí v Kremnici sa nachádzajú iba tri medaily majúce vzťah k slovenskému literárnemu prostrediu. Ide o medailu Pavla Jozefa Šafárika, Jána Kollára a medailu svätých Cyrila a Metoda.

Medallic art emerged as an independent art branch in the renaissance period in the Italian cultural sphere, from where it spread to other parts of Europe. The oldest medal with a Hungarian motives originated about in the last third of 15th century. It is the portrait medal of the king

Mathias Corvinus, created by the known Italian sculptor Bertoldo di Giovanni. The birthplace of the domestic Hungarian or Slovak medallic art had become Kremnica (Kremnitz) with its mint and qualified engravers, who started to occupy, by turn of 15th and 16th century, by creating of

medals. Besides it they engraved dies in the mint. At the beginning, their medals depicted rulers, biblical motives and portraits. At the beginning, the portrait medals depicted mainly representatives of administration of the mines and mint, as well as the outstanding citizens of Kremnica. Later – first of all in 18th century – the sphere of depicted persons also enlarged on representatives of other social groups, hence on artists and writers, as well.

A great group of renaissance medals depicted biblical motives. These medals also do have a relationship to the literature, as they depict themes from the Book of book – the bible. Out of pictorial scenes they also bear citation of biblical texts.

Among significant renaissance medallists of Kremnica Lucas Richter is to be mentioned († about in 1585). In 1565 he created a medal of Paul Rubigal. He had born in Kremnica, where he got the first education, later he studied at Filip Melanchton in Wittenberg. Rubigal was a significant humanist poet. However, it was not the main reason to create his medal. This medal was created because he was a rich mine owner of Banská Štiavnica (Schemnitz) and probably he himself ordered this medal.

Out of brief legends, also more interesting texts occurred on medals, some of them also showed some features of literary art. An example of it is the medal of the citizen Susanne Höflinger from Banská Štiavnica from 1st half of 17th century created by the Kremnica medallist Hans Guet († 1641). In its obverse it bears, in a band, the following text: ES WÜNDSCH MIR AINER WAS ER WILL SO WÜNDSCH ICH IHM TOPPELT SO – in translation: Wish me anybody, what he will, I wish him it twice more.

The scale of personalities depicted by the medallist considerably enlarged in 18th and especially in 19th century. Among the greatest classicistic medallist of the 19th century Josef Daniel Böhm, born in Spišské Vlachy (Wallendorf) (1794 – 1865), should be named. Out of about 100 medals he created two medals depicting writers: Tomas Gargall (1760 – 1843), an Italian poet, and Ferenc von Bene (1775 – 1858), a Hungarian physician and writer.

Stefan Schwartz (1851 – 1924), originating from Slovakia, also belonged to the outstanding sculptors and medallists. His rich medallic production also include medals depicting literati. In 1911 he created a medal to 60th birthday of the Austrian writer Dr. Anton Bettelheim (1851 – 1920). More accurately undated is the portrait plaque of the Italian renaissance poet Dante Alighieri (1265 – 1321). Also undated are the portrait plaques or medals of the writer and poet Johann Wolfgang Goethe (1749 – 1832) and poet Friedrich Schiller (1759 – 1805). In 1912 Schwartz created medal of Felix Weingartner, an Austrian composer, music publicist and writer.

Five outstanding medallists originating from Vienna worked in Kremnica in 19th century. Of them, Henrich Karl created, in 1813, a medal depicting Martin Juraj Kovačič (1744 – 1821), a historian and literary scientist born in Šenkvice. Karl Gerl was author of a medal celebrating 50 years of literary activity of the famous Hungarian writer Mór Jókai (1893). Josef Reisner created a plasticine model of a medal of the writer Adolf Wildbrandt.

In Bratislava (Pressburg), in 19th and by beginning of 20th century, the family of Adler dedicated to creation of medals. Ernest Adler (1888 – after 1926), who studied in Vienna and Budapest, dedicated one of his works to Dante Alighieri.

In 19th century, an independent medallists' school had also formed in Central Hungary. Its centre become Budapest, but it was formed by some medallists originating from Slovakia. More of its works are consecrated to literati, for example to Hungarian poet Mihály Vörösmarty, poet Sándor Petőfi, poet János Arany, writer Ferencz Herczeg (from 1920), poet Mihály Babits (from 1929), August Strindberg or Emil Zola (1840 – 1902).

Writers of Slovak origin or writing in Slovak or Slavonic spirit were depicted on medals only sporadically before 1918. Only three medals having a relationship to the Slovak literary environment from that period are preserved in the National Bank of Slovakia – Museum of Coins and medals. It is word about medals depicting Pavol Jozef Šafárik (a historian), Ján Kollár (a poet) and Saint Cyril and Methodius.

Kříž – heraldická figura používaná na rumunských vyznamenaniach v období 1860-1947

Cross – a heraldic figure used on Romania orders of the period 1860-1947

Crucea – element heraldic folosit in decoratiile românești pe perioada 1860-1947

MARIN CRIȘU

Societatea Numismatiă Română, secția Brașov, muz. Județean de Istorie Brașov, str. Nicolae Bălcescu 67, Brașov

Kříž je v heraldike jedným z najstarších erbových znamení, ktoré krížiaci nosili na zástavách, štítoch a pláštoch. Má osobitné podoby príznačné pre jednotlivé rytierske rády, pričom každá podoba kríža prevzala názov toho rádu, ktorý symbolizovala, johanitský, templársky a kríž rádu nemeckých rytierov (teutonský). Časom sa podoby kríža ešte viac rozlíšili, najmä zmenou tvaru ramien: úzke, široké, rozšírené smerom ku koncu, ako aj s rozlične tvarovanými koncami (rovné, konkávne, vypuklé, v tvare trojlístku, šípu, rozštiepené apod.). Na ocenenie rytierskych skutkov vznikli rytierske vyznamenania (rady), pričom väčšina radov z kresťanského sveta, počínajúc 11. storočím, má ako hlavný prvok kríž. Základom je rímsky (latinský) kríž, ktorý má podobu kríža používaného na ukrižovanie, s vodorovným a zvislým ramenom. V hornej časti sú ramená rovnako dlhé, no spodné rameno je oveľa dlhšie. Ramená vytvárajú pretiahnutý pravouholník. Z tohto tvaru sa odvodzujú aj iné, veľmi početné podoby. V kresťanskom svete existovalo okolo roku 1877 približne 50 rytierskych radov, každý so svojim znakom. Po vyhlásení nezávislosti v máji roku 1877 vznikol v Rumunsku - po pokusoch kniežata Alexandra Ioana Cuzu o vytvorenie národného radu - prvý rumunský rad „Rumunská hviezda“. Počínajúc týmto radom, väčšina rumunských vyznamenaní až do roku 1947, má ako základný prvok kríž v rozličných podobách, z ktorých niektoré boli použité vôbec prvý raz.

1. Opakovaný rímsky (latinský) kríž – kríž, ramená ktorého predstavujú ďalší rímsky (latinský) kríž. Nachádza sa na Rade Rumunskej hviezdy, ktorá predstavuje kovový kríž pokrytý priehľadným modrým emailom (rad založený v máji 1877), na Kríži prekročenia Dunaja vyrobenom z oxidovanej ocele (založený v októbri 1877), Alžbetínskom kríži z pozláteného bronzu (založený v októbri 1878), Čestnom odznaku za 40 rokov služby pre dôstojníkov – kovový (založený v novembri 1930).
2. Grécky kríž – kríž s rovnako dlhými ramenami. Použitý na Záslužnom kríži pre zdravotnú službu – kovový, s červeným emailom (založený 1913).
3. Švajčiarsky kríž – kríž s ramenami v tvare štvorca, použitý

na Rade za zásluhy o kultúru - kovový, emailovaný, v rôznych farbách (založený 1931).

4. Trojlístkový kríž v tvare trojlístku použitý na Rade Carola I. (kovový, s červeným emailom, založený roku 1906) a na Záslužnom kríži za záchranu.
5. Trojlístkový kríž v tvare štylizovaných ľalií použitý na Rade Michala Chrabrého (kovový, modro emailovaný, založený v septembri 1916) a na Rade Michala Chrabrého s mečmi (z októbra 1944).
6. Maltézsky kríž použitý na Rade rumunskej koruny (červený email, založený v máji 1881), Rade za zásluhy, v stupni veľkého kríža (z r. 1937), Čestnom kríži za zásluhy (z r. 1937), Rade za zásluhy o poľnohospodárstvo z r. 1932 so zeleným emailom, Čestný odznak za 25 rokov služby pre civilných úradníkov (z roku 1931, kovový).
7. Rupertov kríž použitý na Rade panovníckeho rodu Hohenzolernovcov (z decembra 1935), Rade panovníckeho rodu za zásluhy (z decembra 1935), Rade Svätého Juraja (z marca 1940), Rade za verné služby (svetlomodrý email, z apríla 1932), Rade za statočnosť, tvar z októbra 1880 (kovový).
8. Kotevný kríž použitý na nižších triedach Radu za zásluhy (z r. 1937).

Kríže použité iba na rumunských vyznamenaniach:

9. Kríž s rozštiepenými ramenami, v tvare dvoch písmen F postavených proti sebe, použitý na Rade Ferdinanda I. (zelený email, z r. 1929) a medaila kráľa Ferdinanda (z r. 1929).
10. Kríž s kosoštvorcovými vrcholmi použitý na Pamätnom kríži na vojnu 1916-1918 (kovový z júla 1918).
11. Stupňovitý kríž s odrezanými vrcholmi použitý na Rade kríža kráľovnej Márie (biely email, z r. 1917).
12. Kombinovaný kríž, na zvislých ramenách trojlístkový (kvety ľalie), na vodorovných štylizované krídlo lietadla, použitý na Leteckom rade za statočnosť (z júla 1930).
13. Kríž na Pamätnej medaile na 23. august – ide posledné kráľovské vyznamenanie vydané v Rumunsku, ktoré však nebolo nikdy udelené. Počínajúc rokom 1948 sa prešlo na úplne iný systém vyznamenaní.

The cross is one of the oldest symbols used in coat-of-arms. The crusaders bore it on standards, shields and coats. Cross has specific forms characteristic for individual knightly orders. Each form of cross overtook name of that order, which it symbolizes, for example the cross of Order of St. John of Jerusalem, Templars cross and Cross of the Order of German knights (Teutonic cross). In the course of time, the cross forms diversified, especially by change of

shape of branches: narrow, wide, widened toward the end, as well as by differently shaped ends (straight, concave, convex, trellée, arrow-shaped, split etc.). In order to appreciate the knight merits, the knight decorations arose, most of decorations from Christian world, beginning from 11th century, have cross as the main element. The basis is the Roman (Latin) cross, which was used for crucifixion, with a horizontal and vertical arm. The arms in upper part are

equally long, while the lower arm is much longer. The arms form a prolonged rectangle. This shape also serves as a basis for other, very numerous derived shapes. About 50 knightly orders existed in the Christian world in 1877, each with its own blazon. After proclamation of independency in May 1877, the first Romanian order – The Romanian Star – was created after attempts of Alexander Ioan Cuza to create a national order. Beginning with this order, most Romanian orders or decorations until 1947 have a differently shaped cross as the basic element. Some of shapes were used for the first time at all.

1. Repeated Romanic (Latin) cross – a cross whose arms represent a further Romanic (Latin) cross. It was used on the following orders: Order of Romanian Star, represented by a metallic cross covered by transparent blue email (founded in May 1877), Cross of passing the Danube made of oxidated steel (founded in October 1877), Elisabethan cross from goldened bronze (founded in October 1878) Honour badge for 40 years of service for officers – metallic (founded in November 1930).
2. Greek cross – a cross with equally long arms, use of the Merit cross for healthy service – metallic with red email (founded in 1913).
3. Helvetian cross – a cross with quarter-shaped arms - used in Order for merits for Culture – metallic, emailed, in different colours (founded 1931).
4. Trefée (botonée) – a cross with arm trefoil-shaped arms – used in Order of Carol I. (metallic, wit red email, founded in 1906) and in Merital Ordes for Saving.
5. Treflé in form of stylised lilies – used in Order of Mihai Viteaz (metallic, with blue email, founded in September

În heraldică, crucea este unul dintre cele mai vechi însemne de blazon, fiind purtată de oștile cruciate pe steaguri, pe scuturi, pe mantii, avea forme deosebite și individualiza ordinele cavaleresti; ulterior, fiecare cruce a luat denumirea ordinului pe care-l reprezenta: crucea ioanită, crucea templierilor, crucea teutonică. Cu timpul, formele de cruce s-au individualizat și mai mult, suferind schimbări mai mult asupra formelor brațelor: înguste, late, lățițe progresiv spre capete, capete de diferite forme (dreapte, concave, convexe, treflate, săgeată, despicate, etc). Pentru a răsplăti faptele cavalerilor, apar ordinele cavaleresti; majoritatea ordinelor din spațiul creștin, începând cu secolul XI, au ca element principal o cruce. De referință este crucea romană (latină) care are forma crucii rastignirii, cu brațele orizontale și cel vertical, superior, egale iar cel vertical inferior mai lung (brațele sunt dreptunghiuri foarte alungite); din aceasta se formează și celelalte forme, care sunt în număr foarte mare. În spațiul creștin, în 1877, existau în jur de 50 de ordine cavaleresti, fiecare cu însemul său. În România, după încercările domnitorului Al. Ioan Cuza de a crea un ordin național, se înființează în mai 1877, după declarația de independență, primul ordin, Steaua României. Începând cu acest ordin, majoritatea decorațiilor românești, până în 1947 au ca element principal crucea, sub diferite forme, unele folosite pentru prima dată.

1. Cruce romană (latină) repetată – crucea la care fiecare braț este o cruce romană (latină). Se regăsește la: însemnul Ordinului Steaua României – cruce metalică acoperită cu email albastru transparent (ordin înființat în mai 1877); Crucea Trecerea Dunării – oțel oxidat (oct. 1877); Crucea Elisabeta – bronz aurit (oct.1878);

1916) and in Orded of Mihai Viteaz with Swords (from October 1944).

6. Maltesian cross – used in Order of Romanian Crown (red email, founded in May 1881), Order for Merits in degree of great cross (from 1937) Honour Cross for Merits (from 1937), Order for Merits for Agriculture from 1932, with green email, Honour Badge for 25 Years of Service for Civil Officers (from 1931, metallic).
  7. Ruperts's cross used in Order of the Sovereign House of Hohenzolern (from December 1935), used in Order of the Sovereign House for Merits (from December 1935), Order of St. George (from March 1940), Order for Fidel Services (light blue email, from April 1932), Order for Bravery, form from October 1880 (metallic).
  8. Anchor cross – used in lower classes of the Order for Merits (from 1937).
- Crosses used exclusively in Romanian decorations:
9. Cross with split arms, in shape of two letters F set each against other, used in Order of Ferdinand I. (green email, from 1929) and in Medal of the King Ferdinand (from 1929)
  10. Cross with rhomboid tops used in Memorial Cross of War 1916-1918 (metallic, from June 1918).
  11. Gradual cross with cut top, used in Order of Queen Mary's Cross (white email, from 1917).
  12. Combined cross, on vertical arms treflée (lilies flowers), in horizontal arm a stylised plain wing, used in Aviator Order for Bravery (from July 1930).
  13. Cross on Commemorative Medal on 23 August – it is the last royal decoration issued in Romania, it has been never awarded. From 1948 a completely different system of decorations was introduced.

Semnul onorific de 40 de ani pentru ofițeri – metal (nov. 1930).

2. Cruce grecească – cruce cu toate brațele egale: Crucea Meritul Sanitar –metal acoperit cu email roșu (cruce cu medalion - nov. 1913).
3. Cruce elvețiană - cruce cu brațele sub formă de pătrat: Ordinul Meritul cultural – metal acoperit cu email de diferite culori (1931) .
4. Cruce treflată – trifoi: Ordinul Carol I – metal acoperit cu email roșu (mai 1906); Crucea Bene merenti pentru salvare (mar.1940).
5. Cruce treflată – crini stilizați: Ordinul Mihai Viteazul - metal acoperit cu email albastru (sept. 1916); Ordinul Mihai Viteazul cu spade (oct. 1944).
6. Cruce de Malta : Ordinul Coroana României - email roșu (mai 1881); Ordinul pentru merit – gradul de mare cruce (1937); Crucea de onoare pentru merit (1937); Ordinul Meritul Agricol - email verde (1932); Semnul onorific de 25 de ani pentru funcționarii civili – metal (1931).
7. Cruce Ruppert: Ordinul Casei Domnitoare (Hohenzollern – dec. 1935); Ordinul Bene Merenti al Casei Domnitoare (dec 1935); Ordinul Sfântul Gheorghe (mar. 1940); Ordinul Serviciul Credincios - email albastru deschis (apr. 1932); Medalia Virtutea Militară, model oct 1880 – metal.
8. Cruce ancoră: Ordinul pentru merit - clasele inferioare (1937).

Specific decorațiilor românești sunt urmatoarele cruci:

9. Cruce cu brațele despicate, în formă de doi F afrontați: Ordinul Ferdinand I - email verde (1929) și Medalia

- Ferdinand (1929);
10. Cruce cu vârfuri romboidale: Crucea comemorativă a războiului 1916 – 1918 – metal (iul 1918) ;
  11. Cruce gamată cu vârfuri tăiate: Ordinul Crucea Regina Maria – email alb (mar.1917) ;
  12. Cruce combinată – pe verticală brațe treflate (flori de crin), iar pe orizontală o aripă de avion (stilizată): Ordinul Virtutea Aeronautică (iul. 1930);
  13. Crucea Mihai I la care brațele sunt formate din litera M: Medalia Comemorativă 23 August (apr. 1946); Medalia Comemorativă 23 August este ultima decorație regalistă emisă în România, dar care nu a fost decernată, iar din 1948, se trece la un nou sistem de dcorații.

Primele ordine și medalii militare românești: evoluția ordinului „Steaua României” în perioada 1877 – 1947

Prvé rumunské vojenské rady a medaily: vývoj radu „Rumunská hviezda v období 1877 – 1947

The first Romanian military orders and medals: evolution of the order “Star of Romania” in 1877 - 1947

ȘTEFAN SAMOILA

Societatea Numismatiă Română, secția Brașov, str. Lamâiței 25, 2200 Brașov

Otomanská ríša neposkytovala krajinám pod tureckou zvrchovanosťou právo vydávať a udeľovať národné vyznamenania, rady a medaily. Napriek tomu panovník Alexandru Ioan Cuza (1859 – 1866) vydal bez súhlasu Porty vyznamenania: Za vojenskú udatnosť, Vojenská udatnosť, Obetavosť a odvaha, Železný kríž a medaily, Výroba zbraní a Azyly kňažnej Eleny. Podobne v období 1863 – 1864 vytvoril ateliér Casa Krétly v Paríži Rad zjednotenia, ktorý sa považuje za prvý a najstarší národný rad, ktorá bol ustanovený a udelený 24. januára 1864, pri príležitosti piatich rokov od voľby za vládcu Rumunskej zeme (Valašska), ktorá predstavovala de facto zjednotenie oboch rumunských kniežatstiev. Rady boli udelené proprio motu iba niektorým prívržencom panovníka.

Po odstúpení kniežata Cuzu 11. februára 1866, boli debny s vyznamenaniami nájdené uschované v paláci až do predvečera Vojny za nezávislosť, keď Karol I., prvý rumunský kráľ (1866 – 1914) rozhodol i ich zmene.

Prvý normatívny akt Rumunska, ako nového suverénneho štátu, schválený zhromaždením poslancov 9. mája 1877 bol zákon o založení národného radu „Rumunská hviezda”, Sankcionovaný bol Najvyšším dekrétom č. 1108 z 10. mája 1877, ktorý predpokladal založenie prvého národného radu nazývaného rad Rumunskej hviezdy.

The Ottoman Empire did not allow the countries under Turkish sovereignty to issue and award national decorations, orders and medals. In spite of it, the ruler Alexandru Ioan Cuza (1859 – 1866) issued without accordance of Porta decorations For military virtue, Militar virtue, Self-sacrificing and Courage Iron Cross and medals Manufacturing of Arms, Asyls of douches Elena. Similarly in the period 1863 – 1864 the atelier Casa Krétly in Paris created Order of Unification, which is considered as the first and oldest national order founded and awarded on 24 January 1864 at occasion of five years since election for ruler of the Rumania Land (Valahia), which represented, as matter of fact, unification of both Romania principalities. The order was awarded proprio motu only to some partisans of the ruler. After abdication of the ruler Cuza on 11 February 1866 the boxes with decoration found in the palest were deposited until eve of War for Independence, when Carol I., the first Romanian king (1866 – 1914) decided to change them.

The first normative act of Romania, as a new sovereign state, adopted by the Deputy Assemble on 9 May 1877 was the law about foundation pf national order

Prví príslušníci armády vyznamenaní radom Rumunskej hviezdy v stupni Rytier boli podľa Najvyššieho výnosu č. 1263 z 30. mája 1877 vojaci Costache Ochiană a Dinu Enache za odvážne činy vykonané 28. apríla 1877 pri protiútoky proti otomanským batériám, ktoré odstreľovali Oltenița.

Prvé civilné osoby vyznamenané radom Rumunskej hviezdy za osobitné zásluhy boli 22. mája 1877 ministerský predseda I. C. Brătianu a minister zahraničia Mihail Kogălniceanu, nasledovaní 2. januára 1878 predsedom senátu Dimitrie Brătianu, ktorý však vyznamenanie odmietol lebo “vojna a nezávislosť vytvorila Hviezdu Rumunska a ja som nemal šťastie zúčastniť sa ani trochu na bojoch našich hrdinných vojakov za obranu vlasti.”

Tento prvý národný rad mal niekoľko zmien v rokoch 1906, 1932, 1937 a 1938. Úprava radu bola zverejnená v rokoch 1885, 1906, 1932, 1937 a 1938.

Iniciatíva kniežata Alexandra Ioana Cuzu založiť rad, ktorým by sa odmeňovali chrabré skutky rumunských vojakov, bola blahodarná. Rady patria rumunskému ľudu o to viac, že bol hrádzou všetkým zlám, nastavujúc hruď uragánu nájazdom v dávnejšej i bližšej minulosti. Možno, že osud mnohých západných civilizácií by bol býval iný, ak by sa v týchto krajoch nenachádzal nádherný dar boží . rumunský ľud.

“Star of Romania” sanctioned by the Highest Decree No. 1108 from 10 May 1877, which presumed founding of the first national order named Order of Star of Romania.

The first military persons decorated by Order of the Star of Romania in the degree Cavalier were, according to the Highest Decree No. 1263 from 30 May 1877 the soldiers Costache Ochiană and Dinu Enache for merits from 28 April 1877 at counterattack against the Ottoman batteries bombarding Oltenița.

The first civil persons decorated by Order of the Star of Romania for special merits were, 22 May 1877, the prime minister I. C. Brătianu and minister of foreign affairs Mihail Kogălniceanu, followed on 2 January 1878, by President of the senate Dimitrie Brătianu. However, he rejected the decoration because “the war and independence created the Star of Romania and I had neither the luck to participate nor a little in fight of our heroic soldiers for defense of our homeland.

This order was modified several times in 1906, 1932, 1937 and 1938. its modifications were published in 1885, 1906, 1932, 1937, a 1938.

Initiative of the ruler Alexander Ioan Cuza to found an order to appreciate valorous achievement of Romanian soldiers was beneficial. The orders belong to the Romania people the more that he met all wrongs, exposing breads

to storm let by the invaders in more remote of nearer past. Perhaps the destiny of many western civilizations would have been other, if the Romania people, that beautiful gift of Good, had populated this country.

Imperiul Otoman, nu permitea țărilor aflate sub suzeranitatea turcească dreptului de a emite și acorda decorații, ordine și medalii naționale. Cu toate acestea, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza (1859 – 1866), va emite, fără aprobarea Porții, decorațiile: „Pro Virtute Militari”, „Virtutea Militară”, „Devotament și Cura”, „Crucea de Fier”, și medaliiile: „Manufactura de arme” și „Azilul Elena Doamna”. De asemenea, în perioada 1863 - 1864, va crea la Casa Krétly din Paris, Ordinul Unirii, considerat primul și cel mai vechi ordin național, ordinul urmând să fie instituit și acordat pe 24 ianuarie 1864, când se împlineau cinci ani de la alegerea sa ca domnitor și al Țării Românești, moment ce marca de fapt, Unirea celor două principate române. Ordinele au fost conferite „proprio motu” numai câtorva dintre devotații domnului.

După abdicarea lui Cuza, la 11 februarie 1866, lăzile cu decorații găsite la palat, au fost păstrate până în preajma Războiului de Independență, când Carol I, primul rege al României (1866 – 1914) a hotărât modificarea lor.

Primul act normativ al noului stat suveran România votat de Adunarea deputaților la 9 mai 1877 a fost Legea de instituire a ordinului național „Steaua României”, sancționată în Înaltul Decret nr. 1108, din 10 mai 1877, care prevedea înființarea primului ordin național, numit Ordinului „Steaua României”.

Primii militari decorați cu ordinul „Steaua României” în grad de Cavaler au fost soldații Costache Ochiană și Dinu Enache „pentru fapte de curagiu” săvârșite în ziua de 28 aprilie 1877, cu ocazia ripostelor date bateriilor otomane care bombardau Oltenița, conform Înaltului Decret nr. 1263 din 30 mai 1877.

Primii civili decorați cu ordinul „Steaua României”, pentru merite deosebite, au fost: primul ministru I. C. Brătianu și ministrul de externe Mihail Kogălniceanu în 22 mai 1877, urmați la 2 ianuarie 1878, de președintele Senatului Dimitrie Brătianu, care însă refuză decorația, motivând că „răzbelul independenței a creat Steaua României și eu n-am avut fericirea a lua cea mai mică parte la luptele eroicilor noștri oșteni pentru apărarea țării”.

Acest prim ordin național, va suferii diferite modificări în anii 1906, 1932, 1937 și 1938. Regulamentele ordinului au apărut în anii 1885, 1906, 1932, 1937 și 1938.

Este salutară inițiativa Domnitorului Alexandru Ioan Cuza de a institui decorații prin care să se răsplătească faptele de vitejie ale ostașilor români. Acestea se cuvin cu atât mai mult poporului român, care a fost o stavilă în calea tuturor răutăților, ținând piept uraganului dezlănțuit de năvălitorii din timpuri mai vechi sau mai noi. Poate că alta ar fi fost soarta multor civilizații apusene, dacă nu s-ar fi aflat pe aceste meleaguri, minunatul dar dumnezeiesc pentru lume, poporul român.

Сúбор медailí F. Tolstého na udalosti Vlasteneckej vojny 1812 – 1814.

A set of medals by F. Tolstoy on event of the Patriotic War of 1812 –1814.

Серия медалей Ф. Толстого «На события Отечественной войны 1812-1814 годов

Маргарита ШУТКИНА

ул. Осипенко, д. 6, кв.34, 140185 Жуковский, Московская обл., Россия, mshutkina@yandex.ru

Рíspěvok je venovaný jednej z najznámejších sérií medailí zvečňujúcich históriu protinapoleónskej kampane ruských vojsk v rokoch 1812 –1814, ktorá si získala široké uznanie nielen v Rusku. Gróf F. G. Tolstoj bol nielen uznávaným medailérom, ale aj známym umelcom, ktorému nebola cudzia ani literárna tvorba. Bol všestranne talentovaný a využíval najrozmanitejšie výtvarné techniky – olej, akvarel, ryl najpôvabnejšie ilustrácie k dielam svojich súčasníkov, básnikov a

spisovateľov. No jeho meno preslávila práve séria medailí, ktorá sa stala jedným z najvyhľadávanejších umeleckých reflexií na dramatické udalosti, ktoré postihli jeho vlasť. Súbor vytvoril, od náčrtov až po hotové medaily, vo veľmi krátkom čase. Tieto medaily – špecifický a prakticky večný pamätník – sprostredkujú jasný a bezprostredný vzťah ruskej inteligencie k ťažkým skúškam, ktorým bola vystavená Ruská ríša. Ruská verejnosť ich prijala s nadšením.

The contribution is dedicated to one of the most famous sets of medals immortalizing history of the anti-napoleon campaign of the Russian army in 1812 –1814., which obtained a wide acknowledgement not only in Russia. The count F. G. Tolstoj was not only an appreciated medallist, but also a famous artist familiar also with literature. He was multilaterally talented and used various creative techniques – oil, aquarelle. He engraved wonderful illustrations to works of the contemporaneous poets and writers. But his name had become

famous especially due to a set of medals, which were one of the most searched artistic reflections of dramatic events affecting his homeland. He created this set, from the sketches to the finalized medals, within a very short time. These medals – a specific and, as matter of fact, immortal monument – brings a message of the clear and immediate relationship of the Russian intellectuals to the heavy ordeal, which the Russian empire passed through. The Russian public accepted these medals with a great enthusiasm.

Доклад посвящен одной из наиболее известных медальных серий, получившей широкое признание не только в России и увековечивающей историю антинаполеоновской кампании русских войск в 1812 - 1814 гг. Граф Ф. П. Толстой был не только признанным медальером, но и известным художником, не чуждым к тому же и литературным трудам. Разносторонне одаренный, он работал в самых разных изобразительных техниках – маслом, акварелью, гравировал изящнейшие иллюстрации к произведениям современных ему поэтов и писателей. Но

прославила его имя именно медальная серия, ставшая одним из самых первых и наиболее востребованных творческих откликов на драматические для его родной страны события. Серия была создана медальером в самые кратчайшие сроки и полностью – от проектных рисунков до собственно медалей. Эти медали – памятник специфический и практически «вечный», сохранили яркое и непосредственное отношение русской интеллигенции к жестокому испытанию, выпавшему Российской империи и были с восторгом приняты в русском обществе.

Vyznamenania pre československých vojakov a letcov slúžiacich v poľských ozbrojených silách (1939-1945)

Orders for Czechoslovak soldiers and airmen serving in the Polish Army (1939-1945)

Odznaczenia dla żołnierzy i lotników czechosłowackich w Polskich Siłach Zbrojnych (1939-1945)

KRZYSZTOF FILIPOW¹⁾ & BARBARA KUKLIK²⁾

Uniwersitet w Białystoku, Plac Uniwersytetski 1, Białystok

¹⁾ e-mail: ksf@wp.pl,

²⁾ e-mail: baszka65@wp.pl

Počas 2. svetovej vojny sa v poľských ozbrojených silách nevyznamenávali iba Poliaci ale aj cudzinci. Okrem Čechov sa medzi nimi nachádzali aj Britovia, Francúzi, Američania, Austrálčania, Holanďania, Ukrajinci ako aj Nórovia.

Už v jeseni 1939 vznikla vo Francúzsku myšlienka pripomenúť Československú légii v Poľsku. Podľa dohody medzi generálmi Sikorským a Prchalom mali jej príslušníci dostať špeciálne pamätné vyznamenania. Okrem toho mali byť vyznamenaní aj Bojovým krížom – vojnovým vyznamenaním Poľskej armády. Uvedené špeciálne vyznamenania však nevznikli. V záujme vyriešenia celej záležitosti dňa 26. mája 1941 vyznamenal hlavný veliteľ armády a

During World War II, not only Poles serving in Polish Army were decorated, but also the foreigners. Besides the Czechs, the Brits, Frenchs, Americans, Australians, Dutches, Ukrainians and Norwegians served in them.

Already in autumn 1939 an idea emerged in France to commemorate the Czechoslovak legion in Poland. According to agreement between general Sikorski and Prchala, the soldiers were to obtain a special commemorative decoration. Out of it, they were to be decorated by the War Cross – a wartime decoration of the Polish army. These special decorations, however, were not issued. In order to solve this affair, the main commander of Polish army and prime-minister

W ciągu II wojny światowej w Polskich Siłach Zbrojnych dekorowano nie tylko Polaków lecz także cudzoziemców. Wśród nich obok Czechów znajdowali się także Brytyjczycy, Francuzi, Amerykanie, Australijczycy, Holendrzy, Ukraińcy oraz Norwegowie.

už v listopadzie 1939 r. we Francji powstała myśl upamiętnienia Legionu Czecho-Słowackiego w Polsce. W myśl uzgodnień pomiędzy gen. Władysławem Sikorskim a gen. Lwem Prchalą miano nadać specjalne odznaki pamiątkowe członkom byłego Legionu Czecho-Słowackiego. Miano także nadać polskie Krzyże Walecznych – odznaczenie bojowe Wojska Polskiego. Do utworzenia nowego odznaczenia nie doszło. Chcac rozwiązać ostatecz-

ministrský predseda poľskej vlády Władysław Sikorski 17 príslušníkov československej légie v Poľsku Bojovým krížom. Medzi nimi boli na prvom mieste generál Lev Prchala a podplukovník Ludvík Svoboda.

Do 30. septembra 1944 bolo v poľských ozbrojených silách na západe vyznamenaných poľským bojovým krížom 87 Čechov a Slovákov, zmedzi 22 444 vyznamenaných Poliakov a príslušníkov iných národností. Medzi vyznamenanými letcami bol aj poručík Miroslav Ferič, ktorý bol vyznamenaný britským rádom Distinguished Flying Cross. Do 30. septembra 1947 bolo Bojovým krížom vyznamenaných 89 občanov bývalého Československa

of Polish government Władysław Sikorski decorated, on 26 May 1941, 17 soldiers of Czechoslovak legion in Poland with the War Cross. General Lev Prchala and subcolonel Ludvík Svoboda were in the first place among the decorated persons.

Until 30 September 1944, 87 Czechs and Slovaks, among 22,444 Poles and persons of other nationalities serving in Polish Army, were decorated by the Polish War Cross. The lieutenant Miroslav Ferič was one of the decorated aviators. He was also decorated by the British order Distinguished Flying Cross. Until 30 September 1947, altogether 89 citizens of the former Czechoslovakia were decorated by the War Cross.

nie sprawę nadań 26 maja 1941 r., kiedy to Naczelny Wódz i premier rządu gen. Władysław Sikorski odznaczył polskim wyróżnieniem 17 żołnierzy Legionu Czesko-Słowackiego w Polsce Krzyżem Walecznych. Na czele listy byli gen. Lev Prchala i ppłk Ludwik Swoboda.

Do 30 września 1944 r. w Polskich Siłach Zbrojnych na Zachodzie nadano Czechom i Słowakom 87 odznaczeń bojowych (Krzyż Walecznych) na 22 444 nadanych cudzoziemcom i Polakom. Wśród odznaczonych lotników znajdował się także por. Mirosław Ferič wyróżniony brytyjskim Distinguished Flying Cross. Do 30 września 1947 r. obywatele byłej Czechosłowacji otrzymali 89 Krzyży Walecznych.